T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKININ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MURAT PERÇİN

KOCAELİ 2019

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKININ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Murat PERÇİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Müslüm AKINCI

KOCAELİ 2019

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKININ GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Murat PERÇİN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019/18

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Müslüm Akıncı

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Seydi Çelik

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ş. Cankat Taşkın

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
ÖZET iv
ABSTRACT v
KISALTMALAR..... vi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SU HAKKININ YENİ BİR İNSAN HAKKI OLARAK ORTAYA ÇIKIŞININ NEDENLERİ 3
1.1. SU KAYNAKLARININ KİRLETİLMESİ VE SÖMÜRÜLMESİ 4
1.2. SUYUN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE METALAŞTIRILMASI..... 9
1.2.1. Suyun Özelleştirilmesini Destekleyen Başlıca Uluslararası Kuruluşlar 9
1.2.1.1. Dünya Bankası 10
1.2.1.2. Uluslararası Para Fonu 16
1.2.1.3. Dünya Ticaret Örgütü 17
1.2.1.4. Birleşmiş Milletler 19
1.2.1.5. Uluslararası Su Kaynakları Birliği 20
1.2.1.6. Küresel Su Ortaklığı 22
1.2.1.7. Dünya Su Konseyi 22
1.2.1.8. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 23
1.2.2. Suyun Özelleştirilmesine Dünyadan Örnekler 24
1.2.3. Suyun Özelleştirilmesinin Toplumsal Sonuçları 28
1.3. SU HAKKI İÇİN TOPLUMSAL MÜCADELELER 30
1.3.1. Su Hakkını Savunan Sivil Toplum Kuruluşları 30
1.3.1.1. Narmada'yı Kurtar Hareketi 30
1.3.1.2. Uluslararası Nehirler Ağı..... 30
1.3.1.3. Barajlardan Etkilenen Toplulukların Uluslararası Buluşması 31
1.3.1.4. Mavi Gezegen Projesi 32
1.3.1.5. Water Aid 32
1.3.1.6. Tatlı Su Eylem Ağı 33
1.3.1.7. Uluslararası Yeşil Haç..... 33
1.3.2. Su Hakkı İle İlgili Forumlar..... 33
1.3.3. Dünyadan Toplumsal Mücadele Örnekleri 36
1.3.3.1. Bolivya..... 36
1.3.3.2. İtalya..... 37
1.3.3.3. İrlanda..... 38

İKİNCİ BÖLÜM

2.ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA SU HAKKININ GELİŞİMİ 40
2.1. SU HAKKINA AÇIKÇA YER VEREN ULUSLARARASI VE BÖLGESEL SÖZLEŞMELER 40

2.1.1. Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri 40
2.1.2. BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme 42
2.1.3. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 42
2.1.4. Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı 43
2.1.5. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 44
2.2. SU HAKKINA DOLAYLI OLARAK YER VEREN ULUSLARARASI VE BÖLGESEL SÖZLEŞMELER 44
2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 44
2.2.2. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi 45
2.2.3. Avrupa Sosyal Şartı 45
2.2.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme 46
2.2.5. BM Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 46
2.2.6. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi-San Jose Paktı..... 47
2.2.7. Afrika İnsan ve Halklarının Şartı 48
2.2.8. Amerikan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Alanda İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü- San Salvador Protokolü 48
2.2.9. 169 Nolu Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Halklarına Dair ILO Sözleşmesi 49
2.3. BM EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİNİN SU HAKKI İLE İLGİLİ GENEL YORUMU 49
2.4. SU HAKKININ BİR İNSAN HAKKI OLARAK BM TARAFINDAN AÇIKÇA TANINMASI 52
2.5. SU HAKKININ İÇERİĞİ VE UNSURLARI 56
2.5.1. Suyun Miktar Bakımından Yeterli Olması 56
2.5.2. Suyun Güvenli Olması 57
2.5.3. Suyun Erişilebilir Olması 58
2.5.3.1. Fiziksel Erişilebilirlik 58
2.5.3.2. Ekonomik Erişilebilirlik 59
2.5.3.3. Suya Erişilebilirlikte Ayrım Gözetmeme.....,.. 60
2.5.3.4. Bilgiye Erişebilme 60
2.6. SU HAKKININ ÖZNELERİ 61
2.6.1. Hak Sahipleri..... 62
2.6.1.1. Bireyler 62
2.6.1.2. Gruplar 62
2.6.1.3. Gelecek Kuşaklar 64
2.6.1.4. Devletler 66
2.6.2. Su Hakkının Yükümlüleri 66
2.6.2.1.Devletler 66
2.6.2.2. Bireyler 68
2.6.2.3. Topluluklar 68
2.6.2.4. Uluslararası Kuruluşlar 69
2.6.2.5. Sivil Toplum Örgütleri 69
2.7. SU HAKKININ ULUSAL HUKUK SİSTEMLERİNE GİRİŞİ 70
2.8. SU HAKKININ SOSYAL HAK NİTELİĞİ 73
2.9. SU HAKKININ DİĞER İNSAN HAKLARI İLE İLİŞKİSİ 74
2.9.1. Yaşam Hakkıyla İlişkisi 75

2.9.2. Sağlık Hakkıyla İlişkisi 75
2.9.3. Yeterli Beslenme Hakkıyla İlişkisi 76
2.9.4. Çevre Hakkıyla İlişkisi 76
2.9.5. Konut Hakkıyla İlişkisi 77
2.10. SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE SU HAKKININ GELİŞİMİ 83
3.1. TÜRKİYE'DE SU HUKUKUNUN GEÇMİŞİ 83
3.2. SU HAKKINA İLİŞKİN POZİTİF HUKUK 85
3.2.1. Anayasal Düzenleme 85
3.2.2. Yasal Düzenlemeler 86
3.3. TÜRKİYE'DE SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ 90
3.4. YARGI KARARLARINDA SU HAKKI 95
3.4.1 Anayasa Yargısında Su Hakkı 95
3.4.1.1. AYM'nin 26/1/2012 Tarih 2011/6 -2012/12 Sayılı Kararı 95
3.4.1.2. AYM'nin 1/2/2018 Tarihli Kararı..... 97
3.4.1.3. Mehmet Bolat ve Diğerleri Başvurusu 99
3.4.1.4. Ahmet Bilgin ve Diğerleri Başvurusu 100
3.4.1.5. Demirdöven Köyü Tüzel Kişiliği ve Diğerleri Başvurusu 101
3.4.2. İdari Yargıda Su Hakkı 101
3.4.3. Adli Yargıda Su Hakkı 105
3.5. TÜRKİYE'DE SU İLE İLGİLİ KURULUŞLAR 106
3.5.1. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 107
3.5.2. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 107
3.5.3. Su Yönetimi Genel Müdürlüğü 107
3.5.4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı..... 108
3.5.5. Sulama Birlikleri 108
3.5.6. Sulama Kooperatifleri 109
3.6. TÜRKİYE'DE SU İLE İLGİLİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ 109
3.6.1. Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği 109
3.6.2. TEMA Vakfı 110
3.6.3. Doğal Hayatı Koruma Vakfı 110
3.6.4. Türkiye Su Meclisi 110
3.6.5. Derelerin Kardeşliği Platformu 111
3.6.6. Fındıklı Derelerini Koruma Platformu 111
3.7.TÜRKİYE'DEN SU HAKKI İLE İLGİLİ TOPLUMSAL MÜCADELELERDEN ÖRNEKLER 112
SONUÇ 114
KAYNAKÇA 122

ÖZET

Su, bütün canlılar için hayati bir değere sahiptir. Bir anlamda yaşamın varlığı suya bağlıdır. Suyun bir yerde bulunması orada yaşamın olduğunu gösterir. Dünya nüfusu artarken tatlı su kaynakları çeşitli nedenlerle hızla azalmaktadır. Küresel ısınma, kentleşme, sanayileşme, yanlış su politikaları bunun nedenlerinden yalnızca birkaçıdır. Dünya Sağlık Örgütü raporlarına göre her yıl çoğunluğu çocuk, 2 milyondan fazla insan yeterli suya erişememeye bağlı hastalıklardan hayatını kaybetmektedir. Su hakkının, yaşam hakkı yanında sağlık hakkı, beslenme hakkı, elverişli konut hakkı gibi diğer temel insan hakları ile de yakından bağlantısı bulunmaktadır. Suya erişimin yaygın bir sorun olarak insanlığın karşısına çıkması neoliberal politikalarla birlikte suyun bir ekonomik mal gibi ele alınmak istenmesi ile başlamaktadır. Yalnızca insan için değil, doğa ve tüm canlılar için vazgeçilmez olan su, bir meta haline getirilmek istenmektedir. Bu yaklaşımın bir sonucu olan özelleştirme politikaları ile suyun herhangi bir ticari mal haline getirilmek istenmesi toplumsal olaylara kadar varan büyük sorunlara neden olmuştur. Yerel halkın suya olan bağımlılıkları değerlendirilmeden, artan enerji ihtiyacı gerekçe gösterilerek yapılan baraj ve tesisler de su kaynaklarına erişimi güçleştirmektedir. Suyun bir meta olmadığının, insan hakkı olduğunun kabulü suya yönelik bu ve benzeri müdahaleleri önleyecektir. Suyun bir insan hakkı olarak varlığının hukuksal metinlerde açıkça yer alması ise bu anlamda devletlere de yükümlülük getirecek suya erişimde gerçek bir güvence sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: su hakkı, insan hakkı, özelleştirme, dünya bankası

ABSTRACT

Water is vital for all living things.The existence of life depends on water. The presence of water in a place indicates that there is life. While the population of the world is increasing, fresh water resources are rapidly decreasing for various reasons. Global warming, urbanization, industrialization, harmful water policies are just a few of these reasons. According to World Health Organization reports, more than 2 million people die every year due to diseases associated with lack of water. The right to affordable clean water is closely linked to other fundamental human rights, such as the right to life, the right to health, the right to nutrition, and the right to adequate housing. Due to neoliberal policies and treating water as an economic commodity access to water becomes a common problem. Water, which is indispensable not only for humans, but also for nature and for all living things, as a result water is converted into a commodity. With privatization policies, which are the result of this approach, the attempt to make water a commodity has caused major problems including social unrest. Dams and facilities, which are justified in order to secure additional energy sources, without fully evaluating the needs of local people, make access to water resources even more difficult. By recognizing that water is not a commodity but a human right will help prevent these and similar interventions for water. Stating water clearly as a human right in legal texts will provide a real guarantee for access to water and also hold states responsible.

Keywords: water rights, human rights, privatization, world bank

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
DB	: Dünya Bankası
DEKAP	: Derelerin Kardeşliği Platformu
DSİ	: Devlet Su İşleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ESKHS	: BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
FAN	: Tatlı Su Eylem Ağı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GWP	: Küresel Su Ortaklığı
HES	: Hidroelektrik Santral
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
NBA	: Narmada'yı Kurtar Hareketi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
IWRA	: Uluslararası Su Kaynakları Birliği
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
s.	: sayfa
TMK	: Türk Medeni Kanunu
WWF	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı
WWC	: Dünya Su Konseyi

GİRİŞ

Su, yaşam için vazgeçilmez bir maddedir. Tüm canlıların hayatını sürdürebilmesi az ya da çok suyun varlığına bağlıdır. İlk uygarlıklar büyük akarsu vadilerinde ve deltalarda kurulmuştur.[1] Su, aynı zamanda kültürel yaşamı etkilemiş, her çağda toplumların gelişiminde belirleyici olmuştur. Thomas More 16. yüzyılda yazdığı ünlü eseri Utopia'da ideal bir toplum için vazgeçilmezliğini belirtircesine güvenli ve sürekli suya erişimin de hayalini kurmuştur.[2] Ancak böylesine önemli, hayati değerdeki su, bulunduğumuz çağda, asıl sahibi doğanın bir parçası olan insanların elinden alınıp onlara ekonominin katı ve acımasız kuralları ile sunulmak istenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde suyun bir insan hakkı olarak ortaya çıkışının nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde kısaca genel olarak insan haklarının ortaya çıkış sürecine değinilmiştir. Suyun özelleştirilmesi konusu su hakkına yönelik en önemli tehdit olarak değerlendirildiğinden, bu konu ayrıca ele alınmış, özelleştirmeyi destekleyen kuruluşlar incelenmiştir. Özelleştirme konusundaki politikaların birçoğu Dünya Bankası aracılığıyla başlatıldığından Banka'nın kuruluş süreci özelleştirme ve bu yönde üye ülkelerin politikalarını etkileme özelinde detaylı olarak belirtilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca özelleştirme uygulamalarının sonuçları değerlendirilmiş, bu konudaki toplumsal mücadelelerden örnekler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü su hakkının bir insan hakkı olarak hukuk sistemlerine girişi süreciyle ilgilidir. Bu kapsamda öncelikle su hakkını daha önce gruplar bağlamında tanıyan uluslararası ve bölgesel sözleşmeler açıklanmıştır. Daha sonra açıkça su hakkını tanımamakla beraber bu hakkın dolaylı olarak tanındığı sonucu çıkartılabilecek sözleşmeler tarih sırasıyla aktarılmıştır. İkinci olarak su hakkının ulusal hukuk sistemlerine giriş süreci belirtilmiş, su hakkını bir insan hakkı

[1] **Sander,** Oral (1999), **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e,** Ankara: İmge Yayınevi, s. 29
[2] **More,** Thomas, (1999) **Utopia.** Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 42

olarak kabul eden ulusal hukuk sistemleri tanıtılmıştır. Suya ve sanitasyona[3] erişimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirten ilk uluslararası belge olması itibariyle 15 Nolu Genel Yorum detaylı olarak incelenmiş, daha sonra Birleşmiş Milletler'de güvenli suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olarak kabulü anlatılmıştır. Bu bölümde ayrıca su hakkının sosyal hak niteliği ile, diğer temel insan haklarıyla ilgisi konuları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Türkiye'de su hakkının gelişimi ve gelinen aşama konusu anlatılmıştır. İlk olarak Türkiye'de su hukuku konusundaki geçmiş mevzuat belirtilmiştir. Daha sonra 1982 Anayasası ve su ile ilgili olan yasalar sunulmuştur. Bu bölümde ayrıca Anayasa yargısında, idari yargıda ve adli yargıda su hakkına yönelik verilen kararlardan örnekler ele alınıp değerlendirilmiştir. Son olarak ise Türkiye'de su ile ilgili kuruluşlar, su ile ilgili sivil toplum örgütleri anlatılmış, su hakkı ile ilgili toplumsal mücadelelerden örnekler verilmiştir.

[3] Çalışmada, İngilizce *"sanitation"* kelimesinin karşılığı olarak günlük dilde yaygın olarak yer almamasına rağmen Türk Dil Kurum Sözlüğü'nde de benimsenen *"sanitasyon"* sözcüğünün kullanılması tercih edilmiştir.
sanitasyon: Halk sağlığını korumak ve hastalıkları önlemek için tasarlanan önlemler ve bunların uygulanması, sağlıklama. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SU HAKKININ YENİ BİR İNSAN HAKKI OLARAK ORTAYA ÇIKIŞININ NEDENLERİ

İnsan hakları, sosyal ve ekonomik koşullardaki gelişmeler sırasında meydana gelen ilişkilerin ortaya çıkardığı gereksinimlerle başlayan felsefi bir sürecin sonunda doğar.[4] Suyun yaşamsal, sosyal önemi yanında, tarım, sanayi, enerji üretimi gibi bir çok yerde kullanılması dolayısıyla bir insan hakkı olarak belirmesi de farklı alanlardaki toplumsal ilişkilerin neticesi olmuştur.

İnsan toplulukları hangi uygarlık düzeyinde olursa olsun tarihin her döneminde tatlı su ekosistemlerine bağımlı kalmıştır.[5] Bunun bir sonucu olarak insanın suyu kontrol altına alma, suya egemen olma, suyu depolama, ihtiyaç duyulan uzak yerlere iletme çabası hiç azalmamıştır.[6] Büyük ya da küçük olsun, kentlerin kurulduğu her yerde suyla ilgili yapıların izlerine rastlamak mümkündür. Bundan 3000 yıl önce Persler zamanından kalma, suyu kentlere taşıyan ve bir mühendislik harikası kabul edilen "qunat" adı verilen yapılar İran'ın bazı bölgelerinde hala kullanılmaktadır.[7] Suyun belirli bir düzen içinde hareket etmemesi, yağmurlu dönemlerden sonra meydana gelen uzun süreli kuraklıklar, sel ve taşkınlar gibi sorunlara[8] zaman içinde bu ve benzeri geliştirilen yöntemlerle bir şekilde çözümler bulunabilmiştir. Ancak artan Dünya nüfusu, tarım alanlarının çoğalması, özellikle Sanayi Devrimiyle birlikte doğanın tahribatındaki artış, küresel ısınma, iklim değişiklikleri, ekonomik alandaki gelişmeler, insanlığı su konusunda öncekilerden

[4] **Kaboğlu**, İbrahim Ö. (2006), **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar),** 3. Baskı. İstanbul: Legal Kitabevi, s. 209
[5] **Postel**, Sandra (2010), *"Sularımız- Tatlı Su Ekosistemlerini Korumanın Önemi (Worldwatch Raporu 170",* **Suları Nasıl Tükettik**, Editör: Lisa Mastny, Çeviren: Ayşe Başçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, s. 14
[6] **Matricon,** Jean (2015), **Yaşasın Su**, Çeviren: Aykut Derman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 49
[7] **Pearce,** Fred (2009). **Nehirler Kuruyunca -Su- 21. Yüzyılda İnsanlığı Bekleyen Gerçek Kriz,** Çeviren: Füsun Doruker,İstanbul: Altın Kitaplar, s. 323
[8] **Matricon,** s. 50

daha farklı, çözümü daha zor, büyük sorunlarla yüz yüze getirmiştir. Su hakkının bir insan hakkı olarak ortaya çıkmasında kimi birbiriyle ilgisiz görünen, kimi iç içe geçmiş bu gelişmelerin neden olduğu çelişkiler ve menfaat çatışmaları rol oynamıştır.

1.1. SU KAYNAKLARININ KİRLETİLMESİ VE SÖMÜRÜLMESİ

Yeryüzünde bulunan suların yüzde 3'ünden daha azı temiz veya içilebilir su niteliğindedir ve bu suyun 2/3'ü buz halinde olduğundan Dünya'daki bütün suyun yalnızca yüzde 1'i kullanılabilir haldedir.[9] Su, deniz, kara ve hava arasında, su döngüsü denilen belli bir düzen içinde dolaşmaktadır. Dünya yüzeyine eşit bir şekilde dağılmamış olan kullanılabilir bu suyun miktarında bir artış bulunmamasına rağmen Dünya nüfusu her geçen gün artmaktadır.[10] Su tüketimindeki artış nüfusun çoğalma hızına göre daha fazladır. 1900 ila 1940 tarihleri arasındaki dönemde dünya genelinde nüfus yalnızca yüzde 40 oranında artarken aynı dönemde dünyadaki su tüketiminin artışı iki katından fazladır.[11] Bu artışta refah düzeyinin artması da etkili olmuştur.[12] ABD'de konutlara suyun doğrudan getirtilmesi sonrasında su tüketiminin 20 ila 60 kat kadar arttığı tespit edilmiştir.[13]

Suyun en çok kullanıldığı alanlardan biri olan tarımda da su tüketimi nüfusa bağlı olarak sürekli bir artış halindedir. Amerika Birleşik Devletlerinde 1890 yılında yaklaşık 1,6 milyon hektar olan sulanan arazi miktarı 1977 yılında 24 milyon hektara çıkmıştır.[14] Günümüzde mevcut erişilebilir suyun yüzde 70 ya da 71'inin tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı belirtilmektedir.[15] Tarımsal faaliyetlerde suyun bilinçsizce,

---

[9] **Harvey,** Bob. Gerry **Bailey** ve Felica **Law** (2013) **Su Hakkında Hemen Her Şey,** Çeviri: Emre Demir, Ankara: Tübitak , s. 30

[10] **Yaşar,** Doğan ve Dursun **Yıldız** (2009), **Küresel Isıtılan Dünya ve Su**, İstanbul: Truva Yayınları, s. 38

[11] **Kapan,** İsmail (2006), *"Türkiye İle Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı",* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, s. 21

[12] **Çepel,** Necmettin (1992), **Doğa Çevre Ekoloji, ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları,** İstanbul: Altın Kitaplar, s. 85

[13] **Illıch,** Ivan (1985), H2O, **Unutmanın Suları,** Çeviren: Lizi Behmoaras, İstanbul: Afa Yayıncılık, s. 82

[14] **Shiva,** Vandana (1986), **Su Savaşları- "Özelleştirme, Kirlenme ve Kâr",** (The Palmer, Endangered Rivers and the Consrvation Movement-Berkeley CA University of California Press, s. 178'den aktarılan bilgi) İstanbul: Bgst Yayınları, s. 143

[15] **Demirağ,** Dilaver (2013), **Su Satanlar – Suyu Köleleştiren Kartele Karşı Bir Direniş Manifestosu,** İstanbul: Hayykitap Yayınevi, s. 52

aşırı kullanımı su kaynaklarının geri dönülemez bir biçimde zarar görmesine neden olmaktadır.

Bu konudaki en etkileyici olay bir zamanlar Dünya'nın 4.büyük su kaynağı sayılan Orta Asya'daki Aral Gölü'nde yaşanmıştır.[16] Gölü besleyen Amu Derya ve Siri Derya nehirleri pamuk üretimi için kullanılmış, Özbekistan Dünya'nın en büyük pamuk üreticisi haline gelmiş ancak göl yaklaşık 40 yıllık bir süreç içinde kurumuştur. Bu olay insan eliyle gerçekleştirilmiş en büyük doğal afetlerden biri kabul edilmektedir.[17] Benzeri bir hata Hatay'daki Amik Gölü'nde de yapılmış, 350 kilometrekare büyüklüğündeki gölün suları pamuk tarımı için aşırı kullanılınca göl kurumuştur.[18] Kuzey Amerika'da bulunan Rio Grande Nehri yukarı kesimlerdeki kentler ve çiftçiler tarafından suyun çekilmesi nedeniyle kuruma tehlikesi altındadır.[19] Kolombiya'nın başkenti Bogata'nın içme suyunun temin edildiği, "paramo" denilen, kendine özgü bitki örtüsü ve doğasıyla bir çeşit doğal arıtma özelliği niteliğindeki sulak alanlar artan nüfus ve tarımsal faaliyet yüzünden gittikçe küçülmektedir.[20]

Tarımda daha çok ürün elde etmek için kullanılan kimyasallar su kaynakları için başka bir tehlikedir. Fosfat ve nitrat içeren gübreler suyun kirlenmesine yol açmaktadır.[21] Havada ve toprak yüzeyinde bulunan bu kirletici maddeler yağmur aracılığıyla çözülmekte ve yeraltı sularına da karışmaktadır.[22]

Özellikle yüzey sularının yetersiz olduğu bölgelerde çoğunlukla tarımsal amaçlarla yeraltı sularının bilinçsizce, kontrolsüz olarak kullanımı da su rezervlerini azaltmaktadır.[23] Yeraltı suları, yağmur sularının toprak tarafından emilmesiyle

[16] Avrasya İncelemeleri Merkezi avim.org.tr http://avim.org.tr/tr/Analiz/ARAL-DENIZI-HAVZASI-GUNCEL-DURUM-VE-CEVRE-SORUNLARI erişim tarihi: 27/5/2019
[17] BBC News Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150225_gch_aral_denizi erişim tarihi: 27/5/2019
[18] **Aydal,** Doğan (2010), **Sular Kızıl Akacak,** İstanbul: Cinus Yayınları, s. 83- 84
[19] **Pearce,** s.18
[20] **Postel,** s. 35
[21] **Gautier,** Catherine (2014) **Petrol, Su ve İklim,** Çeviren: Sevgi Genç, 2. Baskı, Ankara: Tübitak, s. 231
[22] **Robert,** s. 36
[23] **Yanmaz,** A. Melih, Nurünnisa Usul (2006), **Kavramsal Su Mühendisliğ**i, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, s. 56

yenilenebildiğinden daha derin kuyulardan, daha güçlü pompalarla, yenilenebilen miktardan fazla su çekilmesi yeraltı su rezervlerinin tükenmesine neden olmaktadır.[24]

Suyun bir başka yaygın kullanım alanı sanayidir. Endüstride kullanılan suyun miktarı, sanayileşme düzeylerine göre ülkeden ülkeye değişmekteyse de, Dünya genelinde, toplam ulaşılabilir suyun yüzde 22'sine kadar çıkmıştır.[25] Sanayileşme yalnızca su tüketiminin artmasına yol açmamıştır. Su, bol ve kolay elde edilebilir bir kaynak olarak görüldüğünden bir yere büyük sanayinin kurulması, beraberinde suyun kirlenmesini de getirmiş, bu kirlenme aynı zamanda su kaynaklarının azalmasına da neden olmuştur.[26] Sanayi kuruluşlarının arıtma tesislerinin geliştirilmesi konusunda isteksiz olmaları, kamusal denetim eksikliği, yerel halkın çeşitli nedenlerle çevre konusunda duyarsız kalması gibi nedenlerle Dünya'nın her yerinde sanayileşme dolayısıyla su kaynaklarının kirletilmesi örneklerine çokça rastlanmaktadır.

Sanayileşme nedeniyle su kaynakları zarar gören ülkelerin başında Çin gelmektedir. Bu ülkede endüstride kullanılan suyun yalnızca yüzde 40'ının arıtılıp tekrar kullanıldığı, geri kalanının nehir ve göllere karıştığı, Sarı Nehir havzasında nehir sularının üçte birinin tarımda kullanılamayacak derecede kirlendiği tespit edilmiştir.[27]

Suyun evsel ve kentsel amaçlı kullanımı, endüstriyel alanda kullanımına göre toplam tüketilen su içinde daha az bir pay oluşturmaktadır.[28] Buna rağmen şehirlerin atık suları da su kaynakları için tehlikeli bir kirletici sayılmaktadır.[29] Fosfat içeren temizleyicilerin kullanılması tatlı su kaynaklarını kirleten faktörler arasında gösterilmektedir.[30] Fosfat bir yandan sudaki oksijen miktarının azaltırken, diğer

[24] **Magdoff,** Harry (2008), **Küreselleşme ve Yaklaşan Sosyalizm,** Çeviren: Barış Baysal, İstanbul: Kalkedon Yayınevi, s. 73-74
[25] **Demirağ**, s. 52
[26] **Amin,** Samir (1997), **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme,** Çeviren: Semih Lim, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, .s. 183
[27] **Yıldız,** Dursan (2014), **Su Güvenliği-2050**, İstanbul: Truva Yayınları, s. 46-47
[28] **Tomanbay,** Mehmet (2008), **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu,** İstanbul: Ara Kitap, (Evsel ve kentsel su tüketiminin çok olduğu ülkelerden Amerika Birleşik Devletlerinde dahi bu amaçla kullanımın toplam su tüketiminin yüzde 10'unu geçmediği belirtilmektedir) s. 60
[29] **Robert,** Jean (2003), **Suyun Ekonomi Politiği,** Çevirenler: Metin Duran, Mustafa Erdem Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınevi, s. 37
[30] **Ataöv,** Türkkaya (2009), **Kapitalizm ve Çevre,** İstanbul: İleri Yayınları, s. 158

taraftan da bitkilerin çoğalmasına neden olmaktadır.[31] Fosfat dışında, kozmetik ürünlerinin, güneş kremlerinin, ilaçların da atık sularla birlikte ırmak ve göllere karışması içme suyunun devamlılığını ve temizliğini etkilemektedir.[32] Kent atık su arıtma sistemlerinin maliyetinin yüksek olması, şehirlerin kontrolsüz bir biçimde büyümesi, altyapı sistemlerinin yetersiz kalması bu kirliliğin boyutlarını artırmaktadır.

Kırsal alanlardaki enerji, turizm ve madencilik yatırımları yüzünden nehirler de tıpkı meralar, otlaklar ve ormanlar gibi ortak kaynak olma özelliklerini yitirmektedir.[33] Sulak alanların tahrip edilmesi, ormanların yok edilmesi su döngüsündeki dengeyi bozmaktadır.[34] Su kaynaklarını doğrudan etkileyen, suya erişimi güçleştiren bu faaliyetlerden ilk olarak da bu kaynakların yakınında bulunan yöre halkları etkilenmektedir.

Şili'nin Antofagasta bölgesinde madencilik şirketlerinin saniyede bin litreden fazla su kullandıkları, bu aşırı kullanım nedeniyle yerel halkın yakın gelecekte içme suyu sıkıntısı yaşayacağı bildirilmiştir.[35] İzmir'in Menderes ilçesine bağlı Şaşal köyünün suyunu temin ettiği kaynak İl Özel İdaresi tarafından bir şirkete kiralanınca köy halkı su ihtiyacını kuyulardan ve başka köylerden tankerlerle karşılamak zorunda kalmış, kaynaktan ancak günün belirli saatlerinde su alabilmiştir.[36] Endüstrileşmiş tarım şirketleri yerel su kaynaklarının çoğunu kullandığından Şili'nin San Pedro şehrinde onaltı yerel topluluk su ihtiyacını tankerlerle su taşıyarak gidermek zorunda kalmıştır.[37]

Su kaynaklarıyla ilgili bir başka tehlike olarak da küresel ısınma ve iklim değişiklikleri gösterilmektedir. Ancak bir yandan da küresel ısınmanın ve dolayısıyla iklim değişikliğinin varlığı, nedenleri ve etkileri konusunda bilim dünyasında görüş

[31] **Somersan,** Semra (1993). **Türkiye'de Çevre ve Siyaset - Olağan Ülkeden Olağanüstü Ülkeye,** İstanbul: Metis Yayınları, s. 103-104
[32] **Postel,** s. 48
[33] **Keyder,** Çağlar ve Zafer Yenal (2015), **Bildiğimiz Tarımın Sonu- Küresel İktidar ve Köylülük,** 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 45-46
[34] **Demirağ**, s. 25
[35] **Barlow** (2016), s. 132
[36] 15.11.1993 tarihli Milliyet gazetesi, Habere göre Şirket Müdürü "Biz köye günde 50 ton su bırakıyoruz. Bu da onların ihtiyacını karşılayacak miktar" şeklinde açıklamada bulunmuştur.
[37] **Barlow (**2016), s. 132

ayrılıkları giderek artan şekilde devam etmektedir.[38] Tartışmaların aynı zamanda siyasal alana da taşınmış olması, devletlerin ve farklı menfaat gruplarının görüşlerine temkinle yaklaşılması zorunluluğu, bu konudaki belirsizliğin giderilmesini güçleştirmektedir.[39]

İklim değişikliklerinin su kaynaklarına etkisi bulunmadığı görüşünde olan bilim insanları sulak alanlarda yaşanan sorunun gerçekte su yönetimindeki hatalardan kaynaklandığını ileri sürmektedirler.[40] Bu gruptaki bilim insanlarına göre tarımsal alanlarda ve sanayide su kullanılırken bölgedeki yağış miktarının hesaba katılması, sel yataklarına yerleşimin önüne geçilmesi, sanayide kullanılan suyun arıtılarak doğaya bırakılması gerekmektedir.

Küresel ısınma olduğunu iddia eden bilim insanları ise fosil yakıt tüketimi, büyükbaş hayvancılık, pirinç tarımı, ormanların yok edilmesi, kentleşme gibi insan kaynaklı eylemlerin bu soruna neden olduğu görüşündedirler.[41] Kaygıya neden olan, küresel ısınma nedeniyle buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, akarsuların kuruması ve yeraltı sularının tuzlanma tehlikesidir.[42] İklim değişiklikleri nedeniyle Dünya'nın bir bölgesinde kuraklıklar ve aşırı sıcaklar yaşanırken, diğer bir bölgesinde yoğun yağışlar olabilmekte ve bu beklenmedik olaylar yaşamı tehdit etmektedir.[43] Mevcut su kaynaklarında bu değişimlerin bir sonucu olarak azalma meydana gelmesi sorunu daha da büyütecektir.[44] İklim değişikliklerinin su döngüsünü bozabileceği, bunun yanında su ve kara kaynaklarının aşırı tüketimi sonucu çevresel koşullara bağlı göçlerin yaşanabileceği tahmin edilmektedir.[45]

[38] **Yıldız (**2014), s. 90, 106
[39] **Tomanbay**, s. 126
[40] **Yaşar,** Doğan ve Dursun Yıldız, 2009, s. 79-84
[41] **Gautier,** s. 301
[42] **Kışlalıoğlu,** Mine ve Fikret Berkes (2010), **Çevre ve Ekoloji,** 12. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 70-71
[43] **Shiva,** s. 70
[44] **Pamukçu,** Konuralp (2000), **Su Politikası,** İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 49
[45] **Gautier,** s. 54

1.2. SUYUN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE METALAŞTIRILMASI

Suya yaşam için vazgeçilmezliği nedeniyle ortak bir varlık olarak bakılmış, su hizmetleri genel olarak kamu eliyle yürütülmüştür. Suyun fiyatlandırılması da kullanıcıya ulaştırılması maliyeti, buna ilişkin altyapı sistemlerinin bakım ve yenilenmesi giderleri esas alınarak, kâr amacı gütmeden yapılmıştır.[46] Suyu da kapsayan "kamusal emanet doktrini" denilen bu yaklaşım ilk olarak İmparator 1.Justinianus döneminde yazılı hale getirilmiş, Magna Carta'da ve sonraki mahkeme kararlarında da tekrarlanmıştır.[47] Dünya'da genel olarak suyun kamuya ait bir değer olarak kabul edilmesi gerektiğine ilişkin bu tutum 20. yüzyılın sonlarına kadar çok değişmeden devam etmiştir. 1970'li yıllarla birlikte ise suyun metalaştırılması eğilimi başlamış, sonraki yıllarda neoliberal politikalar etkisini su alanında da göstermiş, 21. yüzyıla yaklaşırken giderek artan bir hızla su hizmetlerinin kamusal alandan çıkartılması süreci başlamıştır. Suyun özelleştirilmesinden yana olanların gerekçelerinden biri Garrest Hardin'in 1968 yılında yayımlanan Ortak Mülklerin Trajedisi adlı eserinde açıkladığı özel mülkiyetin bulunmaması halinde ortak mülklerin yok olacağı şeklindeki görüştür.[48] Ancak ortak varlıkların tahribi, bu kaynakların kamunun elinde olmasından değil, bu varlıkların etkili bir yönetim sistemiyle korunmamasından kaynaklanmaktadır.[49] Tutarlı, ikna edici bir dayanağı bulunmamasına rağmen suyun özelleştirilmesine ilişkin politikalar zaman içinde giderek daha yaygın biçimde uygulatılmaya başlanmıştır.

1.2.1. Suyun Özelleştirilmesini Destekleyen Başlıca Uluslararası Kuruluşlar

Dünya su siyasetinin belirlenmesinde uluslararası kuruluşların ve bu kuruluşlara yakın sivil toplum örgütlerinin önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlar aynı ideolojik alt yapıya sahip olmalarının yanı sıra güçlü bir politik ve yapısal bağ içinde hareket etmektedirler.[50] Suyun özelleştirilmesi sürecinde gerekli olan politikalar

[46] **Salihoğlu,** Serhat (2006) "*Küresel Su Siyaset Nedir?", Su Yönetimi – Küresel Politika Uygulama ve Eleştiri,"* Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları, s. 3-4
[47] **Barlow,** Maude (2016), **Su Hakkı**, Çeviren: Arife Köse, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, s. 80
[48] **Shiva**, s. 49
[49] **Barlow** (2016), s. 87
[50] **Salihoğlu**, s. 5

ortak menfaatlerini gerçekleştirebilmek için bu kuruluş ve örgütlerce ülkelere uygulatılmaya çalışılmaktadır.

1.2.1.1. Dünya Bankası

Dünya Bankası (DB), başlangıçta İkinci Dünya Savaşı'ndan zarar gören ülkelerin yeniden inşasına yardımcı olmak için kurulmuş olmasına rağmen, zaman içinde Banka'nın amacı ve buna bağlı olarak etkinlik alanları sürekli değişim göstermiştir. Üye ülkeler sermaye paylarının yüksekliğiyle orantılı oy gücüne sahip olduklarından Banka, büyük ölçüde, Birinci Dünya ülkeleri de denilen, gelişmiş ülkelerin kontrolü altındadır.[51] Dolayısıyla Banka'nın hedef ve politikaları da bu ülkelerin isteklerine göre şekillenmektedir.

En büyük hissedarı olan[52] Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1968 yılında DB'nin başkanlığına getirilen Robert McNamara ile birlikte Banka eski sınırlarının çok ötesine çıkmış, genişlemiş, Dünya politikasında başaktörlerden biri olmuştur. McNamara Banka çalışanlarından ihtiyaç duyulan proje ve programları tespit etmelerini, borçlu üye ülkelerin önceliklerine uygun kalkınma programları yapmalarını istemiştir.[53] Bu çalışmalar üye ülkelerin sosyal ve ekonomik durumları ile ilgili, Banka stratejisinin uygulanmasında çok yararlı bilgilerin kayıt altına alınması bakımından özel bir öneme sahiptir.

DB, bu birikimini suyla ilgili politikasını geliştirmekte de kullanmıştır. Ekim 1971'de yayımlanan Su Temini ve Atıksu Sistemi başlıklı, McNamara'nın bir giriş yazısı da bulunan rapora göre "Su ve atıksu hizmetleri elektrik, gaz, telekomünikasyon gibi hizmetlerle kamuya yönelik olması bakımından temel benzerlikleri bulunmasına rağmen çoğu kişi bu hizmetlerin sosyal hizmet niteliğinin güçlü olduğunu düşünmektedir. Bankanın bir kısım raporlarında dahi sık sık bu

[51] **Barlow,** Maude (2008), Mavi Sözleşme – "Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi", çev. Barış Cezar, İstanbul: Yordam Kitap, s. 57-58

[52] **Zabcı**, Filiz (2009), Dünya Bankası - **Yanılsamalar ve Gerçekler**, İstanbul: Yordam Kitap, s. 30 - 31 (ABD'den sonra Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa en çok hisseye ve dolayısıyla en çok oy gücüne sahip ülkelerdir. En gelişmiş 11 ülke oyların yüzde 70'ini elinde bulundururken, Afrika kıtasının tamamı toplam yüzde 2,34 oy gücüne sahiptir.)

[53] Zabcı, s. 35

hizmetlerin ekonomik altyapı yerine sosyal hizmet olarak nitelendirilmesi muhtemelen insanların günlük hayatını bu kadar yakından etkileyen başka bir kamu hizmeti bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu anlayış ve suyun ücretlendirilmesiyle ilgili politik hassasiyetler nedeniyle tüketicilerin su hizmetlerinin bedelinin tamamını ödemesi fikri birçok gelişmekte olan ülkede henüz yaygın şekilde kabul görmemiştir. Ancak çoğu sosyal hizmetin aksine su ve atıksu hizmetleri, parasal olarak yoksul ailelerin makul miktardaki tüketimleri için destek sağlandıktan sonra dahi kendi kendisini karşılayabilir".[54] Rapordaki bu değerlendirmenin, Banka'nın 1970'lerde suyun ve suyla ilgili hizmetlerin piyasa koşullarına göre ele alınması yönünde geliştirdiği politikasının ilk hamlesi olduğu belirtilmiştir.[55]

Aynı yıllarda yaşanan küresel boyuttaki ekonomik ve siyasal gelişmelerle birlikte Keynesçi politikaların yerini neoliberal ekonomik sisteme bırakması Banka'nın etkinlik alanını genişletmiştir. Ekonomik krizin sarstığı gelişmekte olan ülkeler bu dönemde Banka'nın kredilerine daha çok ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Banka ise üye ülkelerin bu borç taleplerini, benimsediği, neoliberal ideolojinin gereklerini yerine getirmeleri şartıyla karşılamıştır. 1980'lerde yapısal uyum programları başlatıldığında Banka raporlarında en çok değinilen konu devletin ekonomiden çıkması ve özel sektöre verdiği desteği artırması gerekliliğidir.[56] Banka'nın bu yaklaşımı suyla ilgili stratejisinde de temel hareket noktası olmuştur.

DB'nin 1980'li yılların sonunda kalkınma konusuna bakışıyla ilgili değişiklik de su alanındaki politikasının gelişimini etkilemiştir. 1989 tarihli raporda, Banka'nın ekonomik krizlerin ekonomik yöntemlerle aşılabileceği yönündeki alışılmış görüşünün yerini, kalkınmamanın iktidar tarzından kaynaklanabileceği savının aldığı görülmektedir.[57] Dolaylı olarak ifade edilen kalkınmaya uygun yönetim modeli

[54] World Bank, Water Supply and Sewerage Sector Woring Paper, October 1971, s.5, http://documents.worldbank.org/curated/en/389471468739282769/Water-supply-and-sewerage erişim tarihi: 27/5/2019

[55] **Yılmaz**, Aslı (2008), *"Dünya Bankası ve Su Politikası"*, Toplum ve Hekim, Cilt:23, Ocak-Şubat 2008, sayı:1, s. 25

[56] **Zabcı,** s. 43

[57] **Bayramoğlu,** Sonay (2004), *"Yönetişim ve Demokrasi İlişkisinde Siyasal İktidar Sorunu: Türkiye'de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar",* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 16

sonraki raporlarda daha açık ve detaylı bir şekilde yer almış, tanımlanmıştır. 1990'lı yılların başında doğal kaynakların yönetimi ile kalkınma arasında bağ kurması, Banka'nın suyu artık doğrudan ele aldığı anlamına gelmektedir.[58] Banka bu şekilde suyu çevre konusu ile de ilişkilendirmiş olmaktadır.

Banka'nın çevreyle kalkınma arasında kurduğu bağ sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1992 tarihli Kalkınma Raporunda[59] "Kalkınma İçin Çevresel Öncelikler" başlıklı bir bölüm bulunmaktadır ve bu bölümde su konusu ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Bunun yanında raporun dokuz ana bölümünden biri yalnızca hijyen ve temiz su konusuyla ilgilidir. Raporda çevresel konularla kalkınma ilişkisi üzerinde durulmuş, genel olarak suyun yetersizliğine, çeşitli nedenlerle kirlenmesinin çevreye ve insan sağlığına etkilerine değinilmiş, dünyanın çeşitli yerlerinde yoksulların güvenli su temininde yaşadıkları zorluklardan ve sıkıntılardan örnekler verilmiştir.

1993 yılında çıkartılan Su Kaynaklarının Yönetimi[60] adlı raporda ise önceki raporlarda sözü edilen sorunların çözüm yolu olarak su hizmetleri yönetiminin ticarileştirilmesi gerektiği görüşü açık bir şekilde dile getirilmektedir. Raporda su yönetimi ile ilgili yeni yaklaşımın deneyimlerden alınan dersler üzerine kurulduğu, bu yaklaşımın bir önceki yıl Ocak ayında Dublin'de yapılan Uluslararası Su ve Çevre Konferansı ve Temmuz ayında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararlarla uyumlu olduğu vurgulanmıştır.[61] Rapora göre su yönetiminin verimli olabilmesi, fiyatlandırmanın daha yaygın uygulanması, su yönetiminin ağırlıklı olarak yerel unsurlara (yerel örgütler, özel sektör ve sivil toplum örgütleri)[62] bırakılması, kullanıcıların yönetime katılımının sağlanması, özelleştirmeler yapılması, hesap verilebilir olunması ve teşviklerin katkısının artırılması için mali özerkliğin sağlanmasıyla mümkündür.[63]

---

[58] **Yılmaz,** Aslı (2009), *"Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik, Katılım",* Memleket, Cilt: 4, 2009, Sayı : 10, s. 7

[59] World Development Report 1992, New York: Oxford University Press, Second Printing 1993, s. 45-49, 98-113 http://documents.worldbank.org/curated/en/ erişim tarihi: 27/5/2019

[60] World Bank - Water Resources Management, Washington: International Bank for Reconstruction and Development, 1993 http://documents.worldbank.org/curated/en/940261468325788815/pdf/multi-page.pdf erişim tarihi: 27/5/2019

[61] Water Resources Management, s.10

[62] Raporun başlangıç kısmandaki sözlükte "decentralization" sözcüğünün rapordaki kullanım şekli açıklanmıştır (Water Resources Management, Glossary, s. 5)

[63] Water Resources Management, s. 40

Rapora göre, su kaynaklarının kamu tarafından arz odaklı olarak yönetimi nedeniyle suyun değerinin altında fiyatlandırılması, tüketimi artırmakta, bunun sonucu arzı çoğaltıcı yatırımlar su kaynaklarını azalmasına neden olmaktadır.[64] Su kaynaklarının gittikçe eksiliyor olması nedeniyle suyun arz odaklı değil, ekonomik kurallara göre talep odaklı ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım, Banka'nın suyu bir meta ve işletilecek kaynak olarak gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.[65] Banka, evsel kullanımda suyun yokluğunda meydana gelebilecek sağlık sorunlarının giderilmesi için harcanacak para, tarım alanında ise ikame ürün yetiştirilmesinden elde edilecek kâra göre suyun fiyatlandırılması gerektiği görüşündedir.[66]

Raporda su yönetiminde özelleştirme konusuna ayrı bir önem verilmiş, özelleştirmeyle ilgili uygulamalardan örnekler aktarılmıştır.[67] 1990'lı yılların ortalarından sonra da su özelleştirmeleri Banka'nın neoliberal projelerinin gerçekleştirilmesinde anahtar rol oynamıştır.[68] Üye ülkelerle yapılan kredi sözleşmelerinin bir çoğunda su hizmetlerinin özelleştirilmesi ön şart olarak konulmuştur.

Özelleştirme uygulamalarının ilk dönemlerinde Banka devletin yetki ve görevlerini geniş ölçüde sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre aktarılması görüşündedir. Bu dönemde piyasaların ve sivil toplum örgütlerinin güçlenmesine daha çok önem verilmiştir. Banka'nın devletin bir bakıma pasifleştirilmesi anlamına da gelen bu tutumu 1997 yılı Dünya Kalkınma Raporu ile değişmiştir. "Değişen Dünya'da Devlet" adıyla çıkan bu raporda devletin konumunun tekrar önceki dönemlerde olduğu gibi güçlendirilmek istendiği görülmektedir. Raporda devletin insanların yaşam kalitelerini artırabilme gücüne Antik Roma'da temiz su ve atık su sistemiyle çiçek hastalığının önüne geçilmiş olması örnek olarak gösterilmiştir. Bankaya göre devletler altyapı hizmetleri, güvenlik ve dengeli bir makroekonomik yapıyı sağlamak suretiyle kalkınmanın sürekliliğinde hayati bir rol oynarlar.[69] Bu

[64] **Yılmaz,** Aslı (2009), s. 9
[65] **Çınar,** Tayfun (2008) *"Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Model Ülkeler ve Türkiye Örneği",* Toplum ve Hekim, Cilt:23, Ocak-Şubat 2008, sayı:1, s. 49
[66] **Yılmaz,** Aslı (2008), s. 25
[67] Water Resources Management, s. 110, 111
[68] **Goldman,** Michael (2007) *"How ''Water for All!'' policy became hegemonic: The power of the World Bank and its transnational policy networks",* Geoforum, 2007, Cilt : 38, Sayı: 5, s. 790
[69] World Development Report-The State in Changing World, 1997, s. 31

raporla birlikte devlete piyasaları koruma ve düzeltme görevi verildiği ileri sürülmüştür.[70] Rapora göre temel sosyal hizmetler ve altyapı hizmetleri devletin ilk görevleri arasında olmalıdır.[71] Bu şekilde büyük maliyet gerektiren ve özel sektör bakımından riskli olan su teminiyle ilgili altyapı hizmetleri işinin devlet tarafından yapılmasının önerildiği görülmektedir.

Banka'nın 2002 yılı Su Stratejisinin Değerlendirilmesi Raporunda su kaynakları yönetimiyle ilgili hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı tartışılmış, buna göre önerilerde bulunulmuştur. Raporda su stratejisinin kısmen uygulanabildiği, Bankanın bu stratejinin tüm prensiplerine tam anlamıyla uyum sağlayamadığı, stratejinin ancak kısmen uygulanabildiği bildirilmiştir.[72] Rapora göre fiyatlandırma ile ilgili ilkenin uygulanmasında istenilen hedefe ulaşılamamıştır, bu alanda su ticaretinin gerçekleştirilmesi ve su pazarlarının oluşturulması gerekmektedir.[73]

2003 yılındaki Altyapı Eylem Planı[74] adlı raporda da su alanındaki özel sektör yatırımlarının azaldığı tespiti yapılmış, 2004 yılındaki Su Kaynakları Yönetimi Stratejisi[75] raporu ile buna bir çözüm olarak "kamu özel ortaklığı" modeli yenilenerek sunulmuştur.[76] DB'nin su politikasının 1993 yılında çıkartılan Su Kaynaklarının Yönetimi raporu, 2002 yılındaki Su Stratejisinin Değerlendirilmesi Raporu ve 2004 yılındaki Su Kaynakları Yönetimi Stratejisi raporu olmak üzere bu üç belgeye göre şekillendirildiği belirtilmektedir.[77]

DB'nin 2004 yılında çıkartılan bu raporla birlikte geliştirdiği kamu özel ortaklığı yöntemi su alanında özel sektörün kâr edebilir şekilde faaliyet göstermesini

[70] **Bayramoğlu,** Sonay (2002) *"Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim"* Praksis, Yaz, 2002, Sayı: 7, s. 96
[71] World Development Report, s. 5
[72] **Pitman,** George Keith (2002). **Bridging Troubled Waters – Assesing the World Bank Water Resources Strategy,** Washington D.C. : The World Bank, s. 27
[73] **Yılmaz,** Aslı (2008), s. 25
[74] Implementing the World Bank Group Infrastructure Action Plan, 2003
http://documents.worldbank.org/curated/en/818791468781815152/ erişim tarihi: 27/5/2019
[75] **Water Resources Sector Strategy – Strategic Directions For World Bank Engagement**, The World Bank, Washington D.C., 2004
[76] **Çelik,** F, Eda (2009) *"Su ve Atıksu Altyapı Yatırım Alanında Kamu Özel Ortaklığı Modeli",* Memleket, Cilt: 4, Sayı : 10, s. 115
[77] **Yılmaz,** Aslı (2008), s. 24

güvence altına almaktadır.[78] Adına özel sektör katılımı ya da kamu –özel sektör ortaklığı densin bu türden sözleşmelerin hepsi sonuçta özelleştirmedir ve tamamı özel şirketlerin yararına sonuç doğurmaktadır.[79] Böylelikle de su kıtlığının ve kirliliğinin meydana gelmesinde temel bir rolü olduğu söylenen Banka, bu kıtlığı su şirketleri için bir pazar imkanına dönüştürmüş olmaktadır.[80]

Ancak yerel halklar suyu bir ticari mal olarak görmek istemediklerinden, suyun alınıp satılmasına ve suyun özelleştirilmesine karşı çıktıklarından bu pazar yatırımcılar için aynı zamanda risklerle de doludur.[81] Dünya Bankası'nı oluşturan beş ana kuruluştan biri olan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)[82] yabancı yatırımcıları yatırım yaptıkları ülkede bu konuda çıkabilecek toplumsal olaylara karşı sigortalamaktadır. MIGA'nın güvence altına aldığı politik riskler arasında yatırım yapılan ülkelerde meydana gelebilecek sivil kargaşalar yanında bu ülkelerde savaş çıkması, hükûmetlerce kamulaştırma ve benzeri yollara gidilmesi gibi haller de bulunmaktadır.[83]

Banka'nın bir çeşit tahkim mahkemesi niteliğindeki Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID)[84] adlı birimi de yabancı yatırımcılar için aynı değerde bir imkan sağlamaktadır. Uyuşmazlıkların uzlaştırma ya da tahkim yoluyla çözülebilmesi için yabancı yatırımcı ya da yatırımın yapıldığı ev sahibi devlet bu kuruluşa başvurabilmektedir.[85] Özellikle sözleşmenin yabancı yatırımcı tarafı, ICSID sayesinde, bir anlaşmazlık nedeniyle yatırım yapılan ülke mahkemelerine gitmeden, daha kısa sürede çözüme kavuşma fırsatına sahip olmaktadır. Suyla ilgili bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda, sözleşmenin tarafı

[78] **Çınar,** s. 49
[79] **Barlow** (2008), s. 59
[80] **Shiva,** s. 113
[81] food-water watch 2009 raporu, "Dried Up Sold Out - How to World Bank's Push for Private Water Harms the Poor", s.13 https://www.foodandwaterwatch.org/annual-report erişim tarihi: 27/5/2019
[82] MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) Dünya Bankası'nın birimi olarak 1988 yılında uluslararası bir sözleşme ile kurulmuştur (www.miga.org).
[83] **Dündar,** Efe (2003). *"Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Çok Uluslu Şirketler"*, (Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.73-74
[84] ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes), 1966 yılında Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States) ile kurulmuştur. (www.icsid.worldbank.org).
[85] **Nomer,** Ergin, Nuray Ekşi ve Günseli Öztekin Gelgel, (2016), **Milletlerarası Tahkim Hukuku,** İstanbul: Beta Basım Yayım, Cilt: 1, s. 133

olmadıklarından, su hakkının asıl sahibi olan bireylerin tahkim sürecinde yer almamaları ise bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.[86] Su şirketleriyle yaptıkları sözleşmeyi sona erdirmeye yeltenen hükûmetlere karşı yatırımcıların bu özel mahkemede açtıkları davaların hemen hemen yüzde 70'inin şirketlerin lehine sonuçlandığı[87] gerçeği karşısında bu konunun önemi daha belirgin hale gelmektedir.

1.2.1.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Dünya Bankası gibi Bretton Woods kuruluşu olan Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF)'nun su yönetimi konusundaki politikası da yine suyun ekonomik bir mal olduğundan hareketle şekillenmektedir. Esasında bu iki kuruluş sıkı bir işbölümü ile çalışmaktadır. IMF'nin makroekonomik politikalarını sürdürebilmesinin Dünya Bankası'nın sosyal ve yapısal programları ile mümkün olabileceği, bunların genel adının ise yoksullukla mücadele diye gösterildiği ileri sürülmektedir.[88] IMF'ye göre dünya nüfusu artıyor olmasına rağmen su sunumunda kolaylıkla bir artış olmamaktadır. Suyun kamu hizmeti olarak sunulması ve değerinin altında fiyatlandırılması sorunlara yol açmaktadır. Kuruluş suda sübvansiyona da karşıdır.[89] IMF, su hizmetlerindeki altyapı ihtiyaçlarının kamu kaynaklarıyla karşılanamayacağını, bu sorunun giderilebilmesi için tüketicilerden bedel alınması gerektiğini, bu konudaki kredinin piyasadan sağlanabileceğini ileri sürmektedir.[90]

Bu yaklaşımın bir sonucu olarak IMF, üyesi ülkelerden, ellerindeki kamu işletmelerini verimli şekilde işleyenler, istihdam oluşturanlar ve sosyal istikrar açısından önemi bulunanlar da dahil olmak üzere elden çıkarmalarını istemektedir.[91] Suyun doğrudan insan hayatına dair olması nedeniyle su hizmetlerinin

[86] **Thielbörger**, Pierre (2014), The Right(s) to Water – **The Multi-level Governance of a Unique Human Right**, Heidelberg: Springer, s.161
[87] **Barlow (**2008), (Gıda ve Su İzleme Örgütü'nün Nisan 2007 raporu, Yatırımcı Şirket Egemenliğine Direnme verilerine göre), s. 59-60
[88] **Çelik,** s. 106 (Joseph E. Stiglitz, "Towards a New Paradigm for Development: Strategies, Policies, and Processes", *Prebisch Lecture at UNCTAD Geneva*, 19 Ekim 1998'den aktaran)
[89] **Lipton,** David *"Managing Water Challenges"* (First Deputy Managing Director – IMF) 11/6/2015 tarihli sunumu, https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060815b erişim tarihi: 2/5/2019
[90] **Güler**, Birgül A., *"Küreselleşme ve Yerelleşme-Yerel Altyapı Sektörü"* Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 3, 1997, s. 62-63
[91] **Goldman,** s. 787

özelleştirilmesinde ise daha uzun soluklu bir sürecin tercih edildiği görülmektedir.[92] En çok uygulanan yöntem, genellikle yapısal uyum programları denilen, ülkelere ihtiyaç duydukları borcun bir kısım taahhütler alınarak verildiği sistemdir. Yapısal uyum programlarında ülkeler çoğu zaman, su özelleştirme politikaları uygulayacakları konusunda taahhütte bulunmaları karşılığında borç alabilmektedirler.[93] Bu şekilde kamu hizmeti olarak yerine getirilen su hizmetleri birçok ülkede, IMF ve aynı zamanda Dünya Bankası'nın da desteklediği uluslararası su şirketlerinin kontrolüne geçmektedir.[94] IMF'nin yapısal uyum programları dışında daha sıkı koşullarla taahhütler alarak borç verdiği ve yoksulluğu azaltma olarak adlandırdığı programlar da suyun özelleştirilmesi şartını içermektedir.[95]

1.2.1.3. Dünya Ticaret Örgütü

Ulusötesi şirketlerin sudan elde ettikleri gelir petrolden edilenle karşılaştırılacak kadar fazladır.[96] 1994 yılında kurulan ve sonraki yıl faaliyete geçen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kârlı görülen su alanındaki bu pazarın gelişmesinde en etkili role sahip uluslararası kuruluşlardan biridir. DTÖ, 1948 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması'nın (GATT) devamıdır. GATT yalnızca mal ticaretiyle ilgili olmasına rağmen DTÖ hizmetler ve fikir ticareti alanlarını da içermektedir.[97]

GATT metinlerinde su bir mal olarak tanımlanmakta ise de;[98] su hakkını asıl ilgilendiren gelişme DTÖ bünyesine dahil edilen ve uluslararası hizmet ticaretini düzenleyen Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile gerçekleşmiştir. Anlaşma ile kamu hizmetlerinin de uluslararası ticarete konu edilmesinin, kamu yararı ilkesinin esas olduğu alana kapitalizmin girmesi sonucunu doğuracağı ileri

---

[92] **Minibaş (**2007), s. 27
[93] **Goldman,** s. 794
[94] **Kartal,** Filiz (2006), *"Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet"* TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Kongre Sempozyum Bildiriler Kitabı, Cilt: 2, s. 481
[95] **Goldman,** s. 795
[96] **Çiçek,** Erol (2009), *"Kâr mı İnsan Hakkı mı" "Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 80, 2009, s. 226
[97] **İlhan,** Akgün (2011), *"Yeni Bir Su Politikasına Doğru, Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler",* İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, Aralık 2011, s. 57
[98] **Barlow** (2008), s. 65

sürülmüştür.[99] GATS'ın kamu hizmetlerini bitireceği yönündeki eleştirilere karşı DTÖ'nün çıkardığı "GATS - Gerçek ve Uydurma" isimli kitapçıkta bu konudaki kaygıların yersiz olduğuna ilişkin açıklamalar tatmin edici bulunmamıştır.[100] 2001 yılında Doha'da yapılan DTÖ Bakanlar Toplantısında en kısa zamanda özelleştirilmeleri ya da serbest piyasa alanına açılmaları istenilen alanlardan birinin de su hizmetleri[101] olması GATS ile kamu hizmetlerinin de uluslararası ticaret alanına dahil edildiği yönündeki görüşlerin haklı olduğunu göstermiştir. Günümüzde ise suyun arıtılmasından nakline, su şebekelerinin döşenmesinden yeraltı sularına, suyla ilgili birçok türdeki hizmet GATS kapsamındadır ve DTÖ içme suyunu da bu alana dahil etmek istemektedir.[102]

Bunların yanında GATS'ın sağladığı sistemle şirketler üye devletlerin su hizmetlerini veren kuruluşlarıyla ortak olabilecekler ve birlikte işletme açabileceklerdir.[103] Benzeri kolaylaştırıcı düzenlemelerle DTÖ, özelleştirme konusunda Dünya Bankası ile birlikte uluslararası alanda öncü konumunu sürdürmektedir. Dünya Bankası yapısal uyum programları ve kredi sözleşmelerine koyduğu koşullarla suyun özelleştirilmesini teşvik ederken, Dünya Ticaret Örgütü bu süreci GATS'ın getirdiği serbest ticarete ilişkin düzenlemelerle kurumsallaştırmaktadır.[104]

DTÖ'nün bu düzenleyici fonksiyonu dışında uluslararası şirketlerin karşılaşabilecekleri muhtemel ticari uyuşmazlıkları sorunun yaşandığı ülke yargısına gidilmeden çözebileceği bir müessesesi de bulunmaktadır. Uyuşmazlık Çözümünün Prosedür ve Kuralları Anlaşması (DSU) kuruluşa diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak bir mahkeme özelliği, yaptırım uygulama gücü, tahkim mekanizması katmaktadır.[105]

---

[99] **Bayramoğlu, (**2004), s. 57

[100] **Karahanoğlu**, Onur (2001), *"GATS ve Kamu Hizmetleri"* konulu 17 Nisan 2001 tarihli Kamu Yönetimi Uzmanları Derneğinin düzenlediği paneldeki tebliği, Mülkiye Dergisi, 2002 yılı, Cilt: 26, Sayı: 235, s. 37 - 39

[101] **Erol,** Pınar (2002)*"Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dahil Edilmesi"* konulu Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünün 3-5 Temmuz 2002 tarihlerindeki uluslararası konferansında sunulmuş tebliğ.

[102] **Barlow** (2008), (Av.Steve Shrybman'ın Birleşmiş Milletler'e verdiği dilekçeden), s. 65

[103] **İlhan,** s. 58

[104] **Shiva**. s. 120

[105] **Bayramoğlu (**2004). s. 60

1.2.1.4. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler (BM), üye sayısı, etki alanı itibariyle ulusal ve uluslararası düzeyde su politikalarına yön verecek, bu konudaki algıyı etkileyebilecek bir güce sahiptir. 1992 yılı Ocak ayında Dublin'de gerçekleştirilen "Su ve Çevre" konulu BM konferansı sonunda suyun ekonomik bir değerinin olduğunun, ekonomik bir mal sayılması gerektiğinin bildirilmesi[106] suyun özelleştirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Konferansta kabul edilen ve Dublin Prensipleri adı verilen ilkelerden en bilinen ve tartışmalı olan dördüncüsüne göre hangi kullanım alanında olursa olsun su bir ekonomik mal olarak ele alınmalıdır. Prensibin devamında suya karşılanabilir bir fiyatla erişebilmenin tüm insanlar için öncelikli ve temel bir hak olarak tanınmasının hayati önemi olduğu bildirilmiştir. Bu prensiple suyun kendisinin değil, yalnızca karşılanabilir bir bedelle sunulmasını talep edebilmenin bir insan hakkı olduğunun kabul edilmiş olması dikkat çekicidir.[107] BM'nin kuruluş amaçları itibariyle bir insan hakkı sayılması gereken, suyla ilgili bu yaklaşımı büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Suyun fiyatlandırılması ile israfının önleneceği gerekçesi, asıl su israfının yoksul ülkelere kıyasla çok daha büyük ölçüde gelişmiş zengin ülkelerde yaşanıyor olması nedeniyle ikna edilebilir bulunmamıştır.[108] Bunun yanında suyun fiyatlandırılması, bedelinin ödenebileceği bir mal ve hizmet haline gelmesi sonucunu da doğurmaktadır.[109] Bu kabul ise aynı zamanda, kamusal alanda bulunan suyun özelleştirilmesinin de benimsenmesi, suyun ticarileştirilmesinin yolunun açılması demektir.

Bütün bu eleştirilere rağmen aynı yılın Haziran ayında Rio'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda da BM'nin su konusundaki tutumu değişmemiştir.

---

[106] The Dublin Statement on Water and Sustainable Development (Dublin, 31 Ocak 1992), 4 nolu prensip, http://www.un-documents.net/h2o-dub.htm erişim tarihi: 27/5/2019

[107] **Yalçın**, Lütfi ve Musa Gök, *"Su Hakkının Bir Temel İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci ve Türkiye'de Uygulanabilirliği",* 25-26 Ekim 2013 tarihlerinde Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde düzenlenen 5.Kamu Politikaları Çalıştay'ında sunulan "Temel İnsan Hakkı Olarak Su: Dikili Belediyesi Örneği" başlıklı çalışmanın gözden geçirilmiş hali, Memleket/Siyaset-Yönetim Dergisi, 2013/19-20, s. 38

[108] **Barlow (**2008), s. 63

[109] **Minibaş,** Türkel (2007) *"Globalizmde Suyun Ekonomi Politiği*", TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 7.Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, 24-27 Ekim 2007, İzmir, Çağrılı Konuşma-2, s. 26

Gündem 21[110] olarak adlandırılan belgede suyun doğal bir kaynak, sosyal ve aynı zamanda ekonomik bir mal olduğu kabul edilmiş, suyun kullanımında uygun ücret alınması gerektiği belirtilmiştir.[111] Gündem 21 ile uygulamaya konulan sürdürülebilirlik ekonomik açıdan verimli, sosyal açıdan ise eşitlikçi, hakça bir yönetim olarak tanımlansa da esasında BM'nin suyu metalaştırdığı, suyun sosyal yönlerini dışladığı belirtilmiştir.[112] Belgedeki yaklaşımın suya ticari bir bakışın etkisiyle olduğu kolaylıkla görülebilmektedir.[113] Birleşmiş Milletler'in sonraki yıllarda da suya bakışı aynı kalmıştır. 1997 yılında BM Genel Asamblesi Özel Oturumu'nda oluşturulan çalışma grubunda da suyun arza göre özel sektör tarafından idaresinin esas alınması ve su kaynaklarının global ticaret kurallarına göre işletilmesi önerilmiştir.[114]

BM'nin 2000 yılında Lahey'de toplanan 2.Dünya Su Forumu'nda çıkartılmasına karar verilen iki yıllık su raporları da su politikalarının gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.[115] BM bu Forum'da, Dünya Bankası ve ulusötesi su şirketleriyle birlikte suyun özelleştirilmesi uygulamalarının hızlandırılmasını önermiştir.[116] Forum'un sonuç bildirgesinde de suyun bir insan hakkı olduğu reddedilmiş, özel şirketlerin de devletler gibi suyu karşılayabileceği belirtilerek, suyun insani bir ihtiyaç olduğu görüşünde diretilmiştir.[117]

1.2.1.5. Uluslararası Su Kaynakları Birliği

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), 1971 yılında Ven Te Chow, Sandor C. Csallany, Gabor M. Karadi, Emil Mosonyi, Herbert C. Preul, ve Vujica Yevjevich adlı bilim insanlarının öncülüğünde, su kaynakları konusundaki anlayışın eğitim, araştırma ve bilgi akışıyla geliştirilip yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuş,

---

[110] Agenda 21, Rio Declaration, 18.bölüm, http://www.un-documents.net/a21-18.htm erişim tarihi: 27/5/2019
[111] **Şirin,** Tolga (2010), *"Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri"* Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3-4, 2010, s. 118
[112] **Yılmaz,** Gaye (2013), **Suyun Metalaşması,- Kıtlığın Nedeni Kıtlığa çare Olabilir mi?**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, s. 106
[113] **Çınar,** Tayfun (2007), *"Su Hizmetleri Yönetiminde Neoliberal Reform ve Uygulamalar",* Tes-İş Dergisi, Ekim 2007, s. 85
[114] **Minibaş (**2007), s. 30
[115] **Salihoğlu,** s. 8
[116] **Minibaş**, (2007), s. 26
[117] **Barlow (**2008), s. 74

kâr amacı olmayan bir sivil toplum örgütüdür.[118] Su konusunda uluslararası alandaki ilk örgütlerden olan IWRA ilk yıllarından bu yana su politikalarının ve yönetiminin küresel düzeyde ele alınması gerektiğini bildirmektedir.[119] Kuruluşun en önemli faaliyetlerinden birini çoğunlukla üç yılda bir olmak üzere Dünya'nın farklı yerlerinde gerçekleştirilen Su Kongreleri oluşturmaktadır.[120]

Bünyesinde akademik kurumlar da barındıran IWRA'nın su sektöründe dikkate değer bir rolü vardır.[121] Bir konuda bilimsel kavramlarla uzmanları tarafından verilen bilgi, aynı konuda diğer herhangi bir kaynaktakine göre daha inandırıcı ve güvenilir görüldüğünden,[122] bu akademik yönü IWRA'ya diğer kuruluşlara göre su konusunda toplum algısını oluşturma bakımından önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Bilimsel yapısı ile bir düşünce kuruluşu gibi çalışan Örgüt, konferans ve yayınlarının sağladığı etki gücüyle suyun metalaşmasını sağlamak isteyen devlet ve şirketlere bir anlamda danışmanlık da yapmaktadır.[123]

Örgütün 1975 yılından buyana çıkardığı Water International adlı bir süreli yayını da vardır.[124] Bu dergi ve diğer yayınları dışında IWRA su ile ilgili gelişmeler konusunda bilimsel kalitede olduğunu belirttiği çalışmaları artırmak ve duyurmak için medya ile de işbirliği içinde olmak istemektedir.[125] 1994 yılında Kahire'de düzenlenen Sekizinci Dünya Su Kongresi'nde IWRA, Dünya Su Konseyi'nin kurulmasını önermiştir.[126]

---

[118] International Water Resources Association - https://www.iwra.org/about-us/ erişim tarihi: 10/4/2019
[119] **Stephen,** Raya Marina (2013), **"International Cooperation on Water Sciences and Research",** Free Flow, Reaching Water Security Through Cooperation, Paris: UESCO – Tudor Rose, s. 308
[120] **Newton,** David E. (2016), **The Global Water Crisis,** Santa Barbara, California: ABC-CLIO, s. 196
[121] **Finger,** Mathias ve Jeremy Allouche (2003), **Water Privatisation- Trans-national Corporations and The Re-regulation of The Water Industry,** NewYork: Spon Press, s. 53
[122] **Myers,** David G. (2005), **Social Psychology**, New York: The McGraw-Hill, s. 251
[123] **Yılmaz,** Gaye (2013), s. 108
[124] International Water Resources Association - https://www.iwra.org/about-us/ erişim tarihi: 13/4/2019
[125] **Stephen,** s. 310
[126] **Subramaniam,** Mangala (2018), **Contesting Water Rights- Local, State, and Global Struggles**, Switzerland: Palgrave Macmillan, s. 100

1.2.1.6. Küresel Su Ortaklığı

Küresel Su Ortaklığı (GWP) 1996 yılı Ağustos ayında Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın katkılarıyla İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (Sida) tarafından su kaynaklarının bütüncül bir biçimde yönetilmesi amacıyla kurulmuştur.[127] Su kaynakları yönetiminin birleştirilmesi (IWRM - Integrated Water Resources Management), aynı zamanda katılımcılığı, yerel yönetimlerin su hizmetlerini özel sektör ile ortak yerine getirmesini, bir başka deyişle kamu özel ortaklığını gerektirmektedir.[128]

GWP ve Dünya Su Konseyi (WWC) küresel su politikalarının belirlenmesinde çok güçlü iki kuruluş olarak kabul edilmektedir.[129] Üyeleri hükûmetler, uluslararası kuruluşlar, su firmaları ve sivil toplum örgütleri gibi farklı alanlardan gelen Küresel Su Ortaklığı, WWC'nin kararlarının Dünya genelinde uygulanmasında da etkilidir.[130]

GWP'nin Yerel halkın direnişiyle karşılaşan özel su şirketlerinin kârlarının garantisi için kamu fonlarının kullanılmasının önerildiği "Herkes İçin Su Finansmanı" adlı 2003 raporunun çıkartılmasında da etkili olduğu belirtilmiştir.[131]

1.2.1.7. Dünya Su Konseyi

Dünya Su Konseyi (WWC), su güvenliği konusunda her düzeyde politikalar üretmek amacıyla kurulmuş uluslararası bir örgüttür.[132] WWC'nin kâr amacı olmayan, hükûmet dışı, politik olarak bir bağımlılığı olmayan, su konusunda çalışma yapan örgütler arasında irtibat kurarak bu çabaları verimli kılmaya amaçlayan bir kuruluş olduğu açıklanmıştır.[133] Ancak üyelerinin çoğunluğunu kamu kurumları ve

[127] https://www.gwp.org/en/About/who/History/ erişim tarihi : 15/4/2019
[128] **Atvur,** Senem (2013), *"Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar"*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2013, Sayı:1, s. 321
[129] **Barlow (**2008), s. 69
[130] **Minibaş (**2007), s. 32
[131] **Barlow** (2008), s. 69
[132] http://www.worldwatercouncil.org/en/about-us , erişim tarihi: 16/4/2019
[133] **Pamukçu**, s. 125

örgütlerden daha çok şirketler oluşturduğundan, WWC'nin gerçekte bir sermaye örgütü niteliğinde olduğu ileri sürülmüştür.[134] Konsey'in Başkanı aynı zamanda dünyanın en büyük iki su şirketi Veolia ve Suez'in eşit ortak oldukları bir şirketin de başkanı olduğundan WWC ile bu şirketler arasında doğrudan bağlantı bulunmaktadır.[135] Bu haliyle Konsey'in asıl görevinin suyun metalaşmasını toplumda kabul edilebilir kılmak ve suyun metalaşması sürecini hızlandırmak olduğu söylenebilir.[136] Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in de desteklediği WWC'nin bu iki kuruluştan da aldığı gücü su hizmetlerinin özelleştirilmesi, şirketlerin suyu ele geçirmelerinin sağlanması için kullandığı belirtilmektedir.[137]

Konsey su ile ilgili politikaları belirlemek için üç yılda bir olmak üzere, geniş katılımlı, çok ses getiren forumlar düzenlemektedir. İlki 1997 yılında yapılan bu forumlar sonunda yayımlanan bildirilerde su hakkının tanınması reddedilmektedir.[138] WWC, Güney ülkelerindeki nüfus artışının su kıtlığı oluşturduğunu, suyun maliyetin altında fiyatlanmasının israfa yol açtığını, devletin ve yerel yönetimlerin su idaresinde başarısız olduklarını, bu yüzden özelleştirmenin gerekli olduğunu savunmaktadır.[139] Bu forumların en önemli özelliklerinden birisi de katılımcılar arasında üst düzey devlet temsilcilerinin bulunması, toplantılarda alınan kararların bu şekilde ülkelerin ulusal mevzuatlarına geçirilmesinin sağlanmasıdır.[140]

1.2.1.8. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nün amaçları arasında yoksullukla mücadele, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarının sağlanması bulunmaktadır.[141] Örgütün suyla ilgili politikaları diğer uluslararası kurumlardan farklı değildir. OECD'ye göre suyun iletilmesi ve dağıtımı piyasa koşullarına göre

[134] **Yılmaz**, Aslı (2008), s. 29
[135] **Subramaniam**, s. 95
[136] **Yılmaz,** Gaye (2013), s. 138
[137] **Barlow,** 2008, s. 70
[138] **Bar,** Rosmarie (Alliance Sud) (2012), *"Su Hakkını ve Sağlıklı Koşullarda Yaşama Hakkını Elde Etmek Neden Bu Kadar Uzun Sürdü"*, Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi ve Su Hakkı, Derleyenler: Nuran Yüce, Carolin Hasenpusch, Erken Erdoğan, Çeviren: Arife Köse, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, 2012, s. 23
[139] **Minibaş (**2007), s. 32
[140] **Barlow** (2008), s. 72-73
[141] https://www.oecd.org/about/whatwedoandhow/ erişim tarihi: 9/4/2019

yapılmalı, suyun fiyatı da buna göre belirlenmeli, yoksulların suya erişimi devlet tarafından sübvanse edilerek karşılanmalıdır.[142]

OECD uzmanları Altyapı 2030 adlı raporlarında mevcut finansman yöntemlerinin altyapı ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını ve aynı eğilimin devam etmesinin altyapı hizmetlerinde problemler yaratacağını belirtmişlerdir.[143] Altyapı konusundaki sorunlara çözüm olarak ise kamu-özel sektör işbirliği önerilmektedir.[144]

OECD'nin faaliyetlerinde, şirketleri suyun ticarileştirilmesi sürecinde muhtemel risklere karşı uyardığı ve hükûmetlere yabancı yatırımcıları çekmeleri konusunda yapılacaklarla ilgili yol gösterdiği de gözlenmiştir.[145] Üye ülkelerce kabul edilen 1995 tarihli Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın yatırımlar önündeki engellerin kaldırılması için ulusötesi şirketlere sınırsız haklar sağlaması, bunların hükûmetler üzerindeki gücünün artmasına yol açması nedeniyle eleştirilmiştir.[146]

1.2.2. Suyun Özelleştirilmesine Dünyadan Örnekler

Bürokratik yapıların güçlü olduğu, etkin bir halk denetiminin bulunduğu Fransa'da kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı devlet tarafından yerine getirilmekte, özel şirketlerin gördüğü kamu hizmetleri ise yalnızca denetlenmektedir.[147] Bu denetleme önceleri yine kamu kurumları tarafından yapılırken reformlar sonrasında bu iş de bağımsız kurumlar tarafından yerine getirilmiştir. Bu bağımsız kurumların düzenleme yetkileri bulunmamaktadır.[148] Fransa'da su hizmetlerinde toplu bir özelleştirme yapılmamış, yerel yönetimlere işletme, kira veya imtiyaz şeklindeki çeşitli sözleşme tiplerinden birini seçerek bu hizmeti özel sektöre bırakma yetkisi

---

[142] **Yılmaz,** Gaye (2013), s. 129

[143] **Atılgan,** Ahmet (2009) *"Su Raporu"*, (Mayıs 2007'de yayımlanan Altyapı 2030 adlı Rapor) Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları, 2009, s. 20

[144] **Acar,** Eray (2010) *"Kamu Yönetiminde Dönüşüm Kapsamında Su Dağıtım Hizmetlerinin Çözümlenmesi"*, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) s. 84

[145] **Yılmaz**, Gaye (2013), s. 131

[146] **Giray,** Filiz (2003) *"Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme"* Mülkiye Dergisi, Cilt: XXVII, Sayı: 240, Yaz: 2003, s. 155

[147] **Kayır,** Gülser (2006) *"Fransa Su Yönetimine Genel Bakış", Su Yönetimi – Küresel Politika Uygulama ve Eleştiri"*, Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları, 2006, s. 95

[148] **Bayramoğlu (**2004), s. 190

tanınmıştır.[149] Fransız yasalarına göre kamu hizmetlerinin doğrudan belediyelerce yerine getirilmesi halinde belediye başkanlarının kişisel sorumlulukları da bulunduğundan çoğu belediye başkanı sorumluluk almamak için su hizmetlerini özel şirketlere devretmeyi tercih etmiştir.[150] Bu şekilde Fransa'da su hizmetleri ticari ve sanayi niteliğe sahip kamu hizmeti olarak kabul edilmiş olmasına rağmen ağırlıklı olarak özel sektörün eline geçmiştir.[151] Su hizmetlerinin özelleştirildiği yerlerde suyun yüzde 30 daha pahalı olduğu tespit edilmiştir.[152] Birçok tüketici derneği su şirketlerine karşı davalar açmışlar, su yönetimini inceleyen Sayıştay ve Parlamento Araştırma Komisyonu gibi resmi birimler su işletimindeki uygulamaları sürekli eleştirir hale gelmişlerdir.[153] Avrupa Komisyonu'nun özelleştirme uygulamalarındaki teşviği sürdürmesine rağmen su faturalarının artması ve diğer sorunlar nedeniyle, Fransa'da su hizmetleri zaman içinde yeniden kamunun eline geçirilmeye başlanmıştır.[154] Paris Belediye Meclisi, 2010 yılında kamulaştırma yoluna giderek su hizmetlerini belediyeleştirmiş, ilk yıl su fiyatında yüzde 8 oranında indirim yapmıştır.[155]

Su ve atıksu hizmetleri Birleşik Krallık'da 1989 yılında kendine özgü bir sistemle özelleştirilmiştir. Buna göre 10 ayrı bölgeye ayrılmış olan kamuya ait su havzalarının her birinde farklı bir şirket en az 25 yıllığına bu hizmetler için imtiyaz almıştır.[156] Sistemin kendine özgü yapısı sonucu belli bir havzada hizmet tekeli olarak su ve atıksı hizmetlerini elinde bulunduran şirketler arasında gerçek bir rekabet ortamı da bulunmamaktadır.[157] Yeni model şirketlerin kendilerine ait

---

[149] **Çınar** (2008), s. 43 *(Buller, Henry (1996) "Privatization and Europeanization: The Changing Context of Water Supply in Britain and France", Journal of Environmental Planning and Management ve Chong, Eshien, Huet, Fredly, Saussier, Stephane, Steiner, Faye (2006) "Public-Private Partnerships and Prices: Evidence from Water Distribution in France", Review of Industrial Organizations'dan aktaran)*

[150] **Clark,** Eprahim ve Gerard Mondello (2002), *"Regulating Natural Monopolies: The Case of Drinking Water in"* Journal of Contemporary Water Resarch and Education, Cilt: 121, 2002, https://opensiuc.lib.siu.edu/jcwre/vol121/ s. 74

[151] **Kayır,** s. 117

[152] Türk Mühendisler ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), **"Küresel Su Politikaları ve Türkiye"** Raporu, Mart-2009, s. 26

[153] **Atılgan,** s. 9

[154] **Barlow (**2016), s. 124

[155] **Bayramoğlu,** Sonay (2015), **Toplumcu Belediye – Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, Ankara: Notabene Yayınları, s. 124

[156] OECD Competition and Regulation in the Water Sector 2004, s. 163, https://www.oecd.org/daf/competition/sectors/33691325.pdf erişim tarihi: 30/4/2019

[157] **Çınar** (2008), s. 42

olmayan, kamuya ait kaynaklardan kolaylıkla kar etmelerine imkan sağlıyor olması nedeniyle eleştirilmiştir.[158] Özelleştirme uygulamaları ile su şirketleri büyük miktarlarda kâr elde ederken evlerdeki su faturaları yüzde 147 oranında artmıştır.[159] Halka ihtiyaç duydukları suyu kullanmaları konusunda bir sınır konulmasının toplum sağlığına da olumsuz etkisi vardır. 1999 yılında kabul edilen yeni Su Endüstrisi Kanunu ile düşük gelirlilerde sayaç kullanımı isteğe bağlı hale getirilerek toplumun bu kesiminin korunması amaçlanmıştır.[160] Bunlara ek olarak su ve atıksu hizmetlerini yerine getiren şirketlerin, maliyeti yüksek olan şebekelerin bakımı ve yenilenmesi işini gereği gibi yerine getirmemeleri kanalizasyon sistemlerinde sızıntılara ve dolayısıyla çevre kirliliğine yol açmıştır.[161] Britanya'da yapılan anket sonucunda halkın yüzde 72'sinin su hizmetlerinin tekrar kamusal alana girmesini istediği belirlenmiştir.[162]

İtalya'da 1994 yılında kabul edilen "Legge Galli" adlı yasa su hizmetlerinin maliyetinin tamamen su bedelleriyle karşılanması zorunluluğunu getirmiş, bunun soncu olarak altyapıya daha az pay ayrılınca su kayıp oranları yüzde 30'a kadar ulaşmıştır.[163] Adını 2008-2010 yıllarında Toplum Politikası Bakanlığı yapan Andrea Ronchi'den alan Ronchi Kararları'nın 15. maddesi ile su hizmetleri sektörüne girmek isteyen özel şirketlerin bir ayrımcılıkla karşılamamaları ve bu şirketlerin kamusal su şirketlerine yüzde 70'e kadar ortak olmaları konusunda teşvik edilmeleri kabul edilmiştir. Yine Çevre Yasası'nın 154. maddesi su hizmetlerinin bedelinin yatırım garantisi esas alınarak belirlenmesi kuralını getirmiştir. Bu şekilde özel su şirketleri suyun fiyatını daha yüksek kâr elde edebilecek şekilde belirleme imkanına sahip olmaktadır.[164] Bu düzenlemeler sonrasında özelleştirme uygulamaları ile birlikte su

[158] **Washbourne**, Neil, ve Willemijn Dicke, *"Dissolving Organization Theory? Narrative Analysis of Water Management"*, Int. Studies of Mgt-Org. Cilt:31, Sayı:3 Sonbahar, 2001, s. 103
[159] **Barlow** (2016), s. 128
[160] **Washbourne,** Neil ve Willemijn Dicke, s. 103
[161] **Barlow** (2016), s. 129
[162] **Barlow (**2016), s. 129 (Norton Rose Fulbright, "*Unfreezing th Water Market" Eylül 2012, http://www.nortonrosefulbright.com aktaran)*
[163] **İlhan (**2011). s. 135
[164] **Hauter,** Wenonah (2011) "*Victory in Italian Referandum an Inspriation for Water Justice Mowements"*, 14/6/2011 tarihli basın açıklaması, Food and Water Watch, https://www.foodandwaterwatch.org/ erişim tarihi: 26/4/2019

faturalarında ortalama yüzde 62 oranında artış olmuş, bu alandaki istihdamda yüzde 30'luk bir azalma meydana gelmiş, hizmet sunumu da kötüleşmiştir.[165]

Almanya'daki su ve atıksu hizmetleri iyi organize edilmiş olması ve verimli bir şekilde kamu hizmeti olarak sunulması bakımından Avrupa'nın en iyi örneklerinden biridir. Su hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda Düsseldorf'da yapılan referanduma katılanlar yaklaşık yüzde 90'ı suyun özelleştirilmesine karşı çıkmıştır. Hamburg'da da 2004 yılında yapılan oylama sonunda şehir konseyi her türlü özelleştirmeyi yasaklayan bir karar almıştır. Yine Münih'de yapılan referandum ardından, görüşme ve oylama sonucu Belediye Konseyi her türlü su ve atıksu hizmetinin özelleştirilmesini reddetmiştir.[166] Münih'de suyun kalitesinin çok iyi olmasına karşın diğer belediyelere göre oldukça ucuz olduğu, Belediye'nin su yönetimini aynı zamanda ekolojik yöntemler de kullanarak yerine getirdiği belirtilmektedir.[167]

Güney Afrika'da Nkonkobe şehrinde uluslararası su şirketlerinin ortak olduğu proje özel sektör katılımı bakımından model olarak gösterilmiş olmasına rağmen belediye, halkın yaygın protestoları sonrasında şirketle yapılmış olan sözleşmeyi sonlandırmıştır.[168] 2002 yılı Mayıs ayında Polonya'nın 650.000 nüfuslu Poznan şehrinde şehir konseyi su özelleştirilmesini oybirliğiyle reddetmiştir.[169] Aynı yılın Haziran ayında Paraguay Parlamentosu devlete ait su şirketi Corposana'nın özelleştirilmesini oybirliğiyle reddetmiştir. IMF tarafından mali gerekçelerle önerilen özelleştirme planının reddedilmesini işçi sendikaları IMF, Dünya Bankası, küreselleşme ve neoliberalizme karşı zafer olarak nitelendirmişlerdir. 2004 yılı

[165] **Fattori,** Tomasso (2011), Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, 2011, s. 117

[166] **Kruger,** Hans-Werner *"Germany: Public Water Services in Continual Retreat",* Reclaiming Public Water Book- Public Water book -Achievements, Struggles and Visions from Around the World, s.85,91,92 https://www.tni.org/en/tnibook/reclaiming-public-water-book erişim tarhi: 1/5/2019

[167] **İlhan,** s. 133

[168] **Bond,** Patrick (2004), *"Water Commodification and Decommodification Narrative: Pricing and Policy Debates from Johannesburg to Kyoto to Cancun and Back"* Capitalism Natura Socialism, Cilt:5, Sayı:1, Mart 2004, s. 8

[169] **Lorant,** Karoly (2009), *"Privatisation in the Central and East Europian Countries"* Privatization Against the European Social Model, Editörler: Marica Frangakis, Christoph Hermann, Jörg Huffschmid ve kaoly Loant, New York: Palgrave Macmillan, s. 36

Ağustos ayında yeniden özelleştirme girişiminde bulunulduğunda plan, protestolar nedeniyle rafa kaldırılmıştır.[170]

1.2.3. Suyun Özelleştirilmesinin Toplumsal Sonuçları

Su hizmetlerinin özelleştirilmesi beklendiği gibi su fiyatlarının düşmesini sağlamamıştır. Aksine özelleştirmelerin ilk sonucu su fiyatlarının çok yüksek oranda artmasıyla kendisini göstermiştir.[171] Latin Amerika ülkelerinde su fiyatlarında yapılan artışın imtiyaz sözleşmelerindeki oranlardan da çok olduğu, Şili'de yüzde 100'ü, bazı yerlerde yüzde 200'ü bulduğu,[172] Filipinler'deki Sibic Körfezi'nde su şirketinin suyun fiyatını yüzde 400 artırdığı[173] bildirilmiştir. Suyun fiyatının artması, öncelikle yoksulların daha az su kullanmalarına, ya da evlerindeki suyu hiç kullanmamalarına neden olmuştur. Özellikle düşük gelirli kesim su ihtiyacını halka açık yerlerdeki ücretsiz su kaynaklarından temin etmek zorunda kalmıştır. Çoğu zaman eve su temini işi de çocuklara yükletilmiştir.[174]

Kimi yerlerde su şirketlerinin su bedelinin ön ödemeyle temin edilebildiği sayaç kullanmayı tercih etmeleri de suyun özelleştirilmesinin getirdiği sonuçlardan bir diğeridir. Bu uygulamanın yapıldığı yerlerde yerel halkın ciddi direnişi de olmuştur.[175]

Diğer taraftan su hizmetleri özelleştirilince hizmet kalitesinde iddia edildiği gibi bir iyileşme de görülmemiştir. Aksine, su şirketleri kâr elde etme prensibiyle çalıştıklarından, daha az yatırımla daha çok kar sağlamak istediklerinden mevcut su tesisatları ve kanalizasyonlar da yenilenmemiştir.[176] Şirketlerin denetimi de

---

[170] **Hall,** David (2005), Emanuele Lobina, Robin de la Motte, "*Public resistance to privatisation in water and energy"* Development in Practice, Cilt:15, Sayı 3 & 4, Haziran 2005, s. 288

[171] **Ayboğa,** Ercan (2010) "*Yaşam Hakkı Olarak Su – En Önemli Doğal Kaynağın Tahrip Edilmesi, Kirletilmesi ve Çıkar Kaynağına Dönüştürülmesi Üzerine"* İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, 2010, s. 18

[172] **Akdoğan,** A. Argun (2006), *"Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri",* Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları, s. 209

[173] **Shiva,** s. 126

[174] **Grusky**, Sara "*Privatization Tidal Wave IMF/World Bank Water Policies and the Price Paid by the Poor"*, Thi Multinational Monitor, Eylül, 2001, Cilt: 22, Sayı:9
https://www.multinationalmonitor.org/mm2001/01september/sep01corp2.html erişim tarihi: 3/5/2019

[175] **Ayboğa,** s. 18

[176] **Demirağ,** s. 144

yapılmadığından su iletim boruları ve arıtma sistemleri bakımsız kalmış, bir süre sonra suyun kalitesinde de bozulmalar görülmüştür.[177] Meksika'nın Cancun kentinde su imtiyazının sahibi olan şirket taahhüt ettiği yatırımları yapmadığından şehrin kanalizasyon suyu denize karışmış, bu da kentin turizmine zarar vermiştir.[178] Buenos Aires'in en fakir bölgelerinden biri olan La Matanza'da kanalizasyon sistemi bulunmadığından mahalle sakinleri kirlenen suyu ancak kaynattıktan sonra içebilir hale gelmiştir.[179]

Suya erişimdeki güçlük ve su kalitesindeki bozulmalar ciddi sağlık sorunlarına yol açmıştır. Yeterli miktarda temiz suya ulaşılamayınca kolera, ishal gibi hijyen sağlanamamasından kaynaklanan hastalıklar artış göstermiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre yeterli suya erişilememesi nedeniyle hastalıklardan her yıl 2 milyondan fazla ölüm meydana gelmektedir. Dünya Bankası'na olan borcu nedeniyle su bedellerinin tam maliyet üzerinden belirlendiği Gana'da durumun her geçen gün daha kötüye gittiği raporlanmıştır.[180] Fransız Hükûmeti'nin hazırladığı raporda 5,2 milyondan fazla insanın bakteriyel özellikleri itibariyle içilemeyecek düzeyde su kullandığı tespit edilmiştir.[181]

Yine Güney Afrika'da suyun paralı hale getirilmesi yüzünden Kwagulu-Natal'da yaşayan yoksul insanların bir kısmı su ihtiyaçlarını kirlenmiş olan nehirlerden sağlamak zorunda kalmıştır. Halk Sağlığı Ofisi kayıtlarına göre 2001 yılında bu bölgede kolera salgınında düzinelerce insan hayatını kaybetmiştir.[182]

[177] **Ayboğa**, s. 18
[178] **Akdoğan**, (2006), s, 206, (Carmelo Ruiz Marrero, Water Privatization in Latin America,'dan aktaran)
[179] **Santoro,** Daniel (2003), "The Aquas Tango", Global Policy Forum, 6/2/2003 tarihli yazı, https://www.globalpolicy.org/component/content/article/221/46887.htm
[180] **Grusky,** (2001)
[181] **Shiva,** s.126 (Petrella The Water Manifesto)
[182] **Grusky,** (2001)

1.3. SU HAKKI İÇİN TOPLUMSAL MÜCADELELER

1.3.1. Su Hakkını Savunan Sivil Toplum Kuruluşları

1.3.1.1. Narmada'yı Kurtar Hareketi

Hindistan'daki Narmada Vadisi'nde 250 bin insanı etkilediği tahmin edilen barajlar projesine karşı öğrencilerin ve sivil toplum örgütlerinin, yerel halkı bu konuda bilinçlendirerek başlattıkları eylemler büyüyerek dünya genelinde de duyulmuş ve çok ciddi destek görmüştür.[183] 1989 yılında baraja karşı yerel muhalifler, çevreci aktivistler ve akademisyenler, 1985 yılından beri bu konudaki protestolarda yer alan Medha Paktar isimli kişinin öncülüğünde Narmada'yı Kurtar Hareketi (NBA)[184] adı altında birleşmişlerdir. NBA, açlık grevleri de dahil çeşitli eylemler yapmış, bunun yanında özellikle Dünya Bankası'na alternatif çözüm önerileri de sunmuştur.[185] Çok etkili ve ses getiren eylemler, uluslararası çevre örgütleri ile insan hakları kuruluşlarından da büyük ölçüde destek almıştır.[186] Protestolar sırasında eylemcilere karşı yapılan hak ihlalleri, uluslararası insan hakları örgütleri tarafından belgelenmiş, Dünya Bankası 1993 yılında projeden desteğini geri çektiğini açıklamıştır.[187] Hindistan kendi imkanlarıyla projeye devam etse de NBA, DB gibi küresel kuruluşlara ilk kez tabandan gelen bir karşı koyuş olması ve Dünya'nın başka yerindeki benzeri projelere karşı mücadelelere örnek olması bakımından oldukça önemlidir.[188]

1.3.1.2. Uluslararası Nehirler Ağı (IRN - International Rivers Network)

Örgüt, 1985 yılında küçük bir grup gönüllü tarafından nehirlerin korunması için çalışan insanlar arasında dünya genelinde bir bağlantı sağlamak amacıyla

---

[183] **Atvur,** Senem (2014), "Baraj Politikalarına Karşı Toplumsal Tepkiler- Hindistan ve Türkiye'deki Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması", Yönetim ve Ekonomi, 2014, Cilt:21, Sayı: 1, s. 285
[184] Narmada Bachao Andolan -NBA
[185] **Nakhoda,** Zein (2010) *"Narmada Bachao Andolan (NBA), forces end of World Bank funding of Sardar Sarovar dam, India, 1985-1993"*, Global Nonviolent Action Database, 2010 https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/narmada-bachao-andolan-nba-forces-end-world-bank-funding-sardar-sarovar-dam-india-1985-1993 erişim tarihi: 1/5/2019
[186] **Özbay,** s. 16
[187] **Nakhoda** (2010)
[188] **Özbay,** s. 16

kurulmuştur.[189] Barajlar yapıldığı bölgedeki toplulukların yaşamlarını derinden etkileyebilmekte, büyük sorunlara yol açabilmektedir. Bu türden projelerin oluşturulması ve uygulanmasında yerel halkların da karar alma sürecinde yer alabilmesinin sağlanması Örgüt'ün amaçları arasındadır. IRN, baraj karşıtı olan topluluklara çeşitli dillerde hazırlanmış bilgilendirici yayınlar ile bir anlamda rehberlik de etmektedir.

1.3.1.3. Barajlardan Etkilenen Toplulukların Uluslararası Buluşması

20 farklı ülkeden barajlardan etkilenen insanlar 14 Mart 1997 tarihinde Brezilya'nın Curitiba şehrinde deneyimlerini paylaşmak için Barajlardan Etkilenen Toplulukların Uluslararası Buluşması (International Meeting of People Affected by Dams) adı altında toplanmışlardır.[190] Toplantıya katılanların sosyal ve kültürel bakımdan farklılıklarına rağmen her ülkede aynı şirket ve kuruluşlarla ve aynı sorunlarla baş etmeye çalıştıklarını tespit etmeleri, ulusötesi şirketlerin gelişimi ve küreselleşme olgusunun görülmesi bakımından önemlidir.[191]

Barajlardan Etkilenen Toplulukların ve Onları Destekleyenlerin Uluslararası Toplantısının İkincisi (The Second International Meeting of Dam-Affected People and their Allies) adı altında bu kez Tayland'ın Rasi Salai şehrinde 62 ülkeden gelen 300'den fazla katılımcı ile 4 Kasım 2003 tarihinde yapılmıştır.[192] Toplantı sonundaki deklarasyonda sosyal ve çevresel anlamda yıkıcı olan bütün barajlara karşı olunduğu tekrarlanmış, enerji ve su yönetiminde başka modellerin mümkün olduğu vurgulanmıştır.[193] Deklarasyondaki bu açıklamanın kapitalist sistemin eleştirilmesi yanında bir çözüm önerisi de taşıyor olması itibariyle dikkate değer olduğu belirtilmiştir.[194]

---

[189] https://www.internationalrivers.org/history-accomplishments erişim tarihi: 27/4/2019

[190] https://www.internationalrivers.org/resources/declaration-of-curitiba-affirming-the-right-to-life-and-livelihood-of-people-affected-by erişim tarihi: 27/4/2019

[191] **Atvur,** Senem (2013), "Küresel Su Hareketinin Kurumsallaşması Yönünde Bir Tartışma", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 68, No: 4, s. 53

[192] https://www.internationalrivers.org/resources/rivers-for-life-2-4394 erişim tarihi: 27/4/2019

[193] https://www.internationalrivers.org/rasi-salai-declaration erişim tarihi: 27/4/2019

[194] **Atvur (**2013), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, s. 54

1-7 Ekim 2010 tarihlerinde Meksika'nın Temacapulin kentinde Barajlardan Etkilenen Toplulukların ve Onları Destekleyenlerin Uluslararası Toplantısının Üçüncüsü (The 3rd International Meeting of Dam-Affected People and Their Allies) yapılmıştır. 54 ülkeden 320'den fazla katılım sağlanan toplantıda su konusunda geleneksel bilgi birikimine, yerel halkın ve küçük çiftçilerin alışılmış kullanım şekline saygı duyulduğu, su ve enerji yönetiminde bu kişilerin de karar verme hakları bulunduğu vurgulanmıştır.[195]

1.3.1.4. Mavi Gezegen Projesi

Mavi Gezegen Projesi (The Blue Planet Project), yaşamın vazgeçilmez kaynağı olduğundan hareketle suya herkes tarafından erişilebilmesini, suyun kamusal alanda kalmasını amaçlayan bir oluşumdur.[196] Proje, suyun özelleştirilmesini ve bu konuda kamu özel ortaklığı yöntemini reddetmekte, su mücadelesine dünya genelinde destek olarak hareketin küreselleşmesine ve bir anlamda ulusötesi hale gelmesine katkı sağlamaktadır.[197] Mavi Gezegen Projesi, suyun özelleştirilmesinin tehlikeleri konusunda raporlar yayımlamakta, özelleştirmeye alternatif yöntemleri de desteklemektedir.[198]

1.3.1.5. Water Aid

1981 yılında[199] İngiliz su şirketleri tarafından Londra merkezli olarak kurulmuş olan örgüt Asya ve Afrika'ya su hizmetleri sağlamaktadır ve oldukça etkili bir kuruluştur.[200] Örgüt amaçlarını şu şekilde sıralamıştır: Yoksul insanlara güvenli su sağlamak, yoksulların temiz ve güvenli suya erişim imkânlarını geliştirmek, bu konuda hükûmetleri ve su hizmeti veren kuruluşları desteklemek, güvenli ve temiz suya erişimin insanın gelişimindeki temel rolüne ilişkin çalışmaları desteklemek, bu konudaki değerleri yaşatmada verimli, küresel bir örgüt haline gelerek öncü

[195] https://www.internationalrivers.org/resources/declaration-of-temaca-4290 erişim tarihi: 27/4/2019
[196] http://www.blueplanetproject.net/index.php/home/about/ erişim tarihi: 27/4/2019
[197] **Atvur,** Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 2013, s. 55
[198] **Baer,**Madeline (2017), Stemming the Tide – Human Righs and Water Policy in a Neoliberal World", New York: Oxford s. 51
[199] http://www.wateraid.org/uk/about_us/history/ erişim tarihi: 19/5/2019
[200] **Barlow** (2008), s. 72

olmak.[201] Örgüt Dünya Bankası'na ve su ile ilgili özelleştirme politikalarına son yıllarda daha çok eleştirel bir tarzda yaklaşmaktadır.[202]

1.3.1.6. Tatlı Su Eylem Ağı (FAN)

Örgüt su yönetimi ile su ve sanitasyon hakkının elde edilmesinde sivil toplum örgütlerinin de karar alma mekanizmalarında yer almasını sağlama amacı güttüğünü belirtmektedir.[203] Örgütün çevreci yerel gruplardan oluştuğu ve sivil halk ile Dünya Bankası arasında bir diyalog kurmaya çalıştığı da ileri sürülmektedir.[204] Bunun yanında FAN, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminden yana olduğunu da açıklamıştır.

1.3.1.7. Uluslararası Yeşil Haç

1993 yılında kurulan bu uluslararası çevre örgütü su ve sanitasyonun bir insan hakkı olarak tanınmasından yanadır ve su kaynaklarının paylaşılması konusunda BM anlaşmalarına benzer sözleşme yapılmasını önermektedir. Bunun yanında Örgüt 2010 yılında "The Smart Water for Green Schools" adlı bir proje de başlatmış, dünya genelinde güvenli içme suyu ve sanitasyonun her insan için sağlanmasına katkı yapmayı amaçladığını bildirmiştir.[205] Örgüt su hakkının tanınması için çalışmalar yapmasına rağmen su projelerine özel sektörün fon sağlamasını da desteklediği ileri sürülerek eleştirilmektedir..[206]

1.3.2. Su Hakkı İle İlgili Forumlar

Dünya Ticaret Örgütü'nün 1999 yılında Seattle'daki toplantısında yapılan geniş çaplı gösteriler küresel bir toplumsal hareket olması nedeniyle tarihi bir değere de sahiptir.[207] Benzeri gösteriler sonraki tarihlerde Dünya Bankası, IMF gibi diğer küresel kuruluşların toplantıları ve G-8 gibi zirve görüşmeleri sırasında da

[201] http://www.wateraid.org/uk/about_us/history/ erişim tarihi: 19/5/2019
[202] **Barlow** (2008), s. 72
[203] http://www.freshwateraction.net/content/about-us-0 erişim tarihi: 26/5/219
[204] **Barlow** (2008). s. 72
[205] https://www.gcint.org/water-for-life-and-peace/ erişim tarihi: 26/5/2019
[206] **Barlow (**2008), s. 72
[207] **Kalfa,** Ceren ve Faruk Ataay (2008), *"Küresel Toplumsal Hareketler",* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 2008, 2, s. 132

tekrarlanarak yayılmıştır.[208] Dünya genelindeki bu küreselleşme karşıtı hareketler bir araya gelebilmek, birlikte mücadele edebilmek için forumlar düzenlemeye başlamışlardır.[209] Dünya Sosyal Forumu olarak adlandırılan bu toplantılardan ilki 2001 yılında Brezilya'nın Porto Alegre kentinde yapılmıştır.[210] Aynı şehirde 2002 yılında yapılan İkinci Dünya Sosyal Forumu'na da Dünya'nın çeşitli yerlerinden birçok sivil toplum örgütü ve akademik kuruluş katılmıştır.[211] Forum sonunda kabul edilen Porto Alegre Su Deklarasyonu Bolivya'nın Cochabamba, Hindistan'ın Narmada ve Gana ile Dünya'nın diğer yerlerdeki su mücadelelerine yapılan göndermeyle başlamaktadır ve bildiride suyun temel bir insan hakkı olduğu, ticarileştirilemeyeceği açık bir şekilde dile getirilmektedir.[212]

Dünya Sosyal Forumları'nın küreselleşmeye karşı global düzeyde birlikte mücadele çabası etkilerini göstermiş, aynı yıl içinde bu kez Fransa'da "Suyun Özelleştirilmesine Karşı Küresel Koalisyon" toplanmıştır.[213] Bunun yanında 2003 yılından sonra Dünya Su Konseyi'nin düzenlediği Dünya Su Forumları'na alternatif su forumları toplanmaya başlanmıştır. Alternatif su forumlarının ilki 2003 yılı Mart ayında Halkların Dünya Su Forumu (People's World Water Forum) adı altında İtalya'nın Floransa şehrinde yapılmıştır.[214] Dünya Su Forumları'na sosyal ve akademik düzeyde alternatif olarak yapılan Forum suya erişimin tüm insanlar için güvence altına alınması ve ortak bir değer olarak tanınmasını amaçlamış, doğrudan, su ile ilgili konulara sosyal katılım konusuna odaklanmıştır.[215] Forum'da suyun

---

[208] **Caruso,** Giuseppe (2017), *"Open Cosmopolitanism and the World Social Forum: Global Resistance, Emancipation, and the Activist's Vision of a Better World"* Globalization, 2017, Cilt:14, Sayı:4, s.505 *(Della Porta, D., Andretta, M., Mosca, L., & Reiter, H. (2006). Globalization from below: Transnational activists and protest networks. Minneapolis: University of Minnesota Press, Pleyers, G. (2010). Alter-globalization: Becoming actors in the global age. Cambridge: Polity Press. ve Smith, J., Byrd, S., Reese, E., & Smythe, E. (Eds.). (2011). Handbook on world social forum activism. Boulder: Paradigm'den aktaran)*

[209] **Özbay,** Özdeş (2017) *"Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri"* Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Editörler: Akgün ilhan, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay, 2017, s. 14

[210] **Atvur** (2013), Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, s. 55

[211] **Yeldan,** Erinç (2002), *"Dünya Sosyal Forumu'nun Ardından",* Birikim, Mart 2002, Sayı: 155, s. 12

[212] http://cdi.mecon.gov.ar/bases/docelec/forumsocial/declaration.pdf erişim tarihi: 28/4/2019

[213] **Atvur (**2013), Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, s. 55

[214] http://sdg.iisd.org/events/first-peoples-world-water-forum/ erişim tarihi: 27/4/2019

[215] **Maganda,** Carmen (2010). *"Water Management Practices on Trial: The Tribunal Latinoamericano del Agua and the Creation of Public Space for Social Participation in Water Politics",* Social Participation in Water Governance and Management – Critical and Global Perspectives, Editörler: Kate A.Berry, Eric Mollard, Sterling, VA: Earthscan, 2010, s. 270

özelleştirilmesinin durdurulması çağrısında bulunulmuş, şirketlerin baraj projeleri protesto edilmiş, su hizmetlerinde kamu özel ortaklığı sisteminin doğru olmadığı vurgulanmıştır.[216]

2004 yılı Ocak ayında Hindistan'ın Mumbai kentinde yapılan Dördüncü Dünya Sosyal Forumu'nda su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı mücadele eden "su adaleti" adlı bir internet sitesi kurulmuştur.[217] Bu site su ile ilgili konularda haber ve bilgi kaynağı olmanın yanında su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı olan kişilerin ve sivil toplum örgütlerinin birbirleriyle iletişim kurmalarını, deneyimlerini paylaşmalarını da sağlamaktadır.[218]

İkinci Alternatif Dünya Su Forumu 2005 yılı Mart ayında Cenevre'de düzenlenmiştir.[219] Forum'da yerel düzeyde gerçekleştirilen eylemlerin koordinasyonunu sağlamak ve bu hareketlerin ulusötesi bağlarını kuvvetlendirmek de amaçlanmıştır.[220] Bir sonraki yıl Alternatif Su Forumu 2006 yılında Mexico'da yapılmıştır.[221] Forum'da Dünya Su Forumları'nın ulusötesi şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarının ve güçlü devletlerin antidemokratik faaliyetleri olduğu belirtilerek bu toplantıların tanınmadığı, Forum'da kararlaştırılan Bakanlar Deklarasyonu'nun da kınandığı bildirilmiştir.[222]

2009 Dünya Su Forumu İstanbul'da yapılırken aynı zamanda yine İstanbul'da Alternatif Su Forumu düzenlenmiştir. Forum'un sonuç bildirgesinde Türkiye'deki su politikalarının olumsuz etkilerine de vurgu yapılmış, özelleştirme ve baraj projeleri eleştirilmiş, su ile ilgili çalışmaların toprak, gıda ve iklim alanlarındaki hareketlerle birlikte yapılması gerektiği belirtilmiştir.[223] Forum'da Türk Mühendis ve Mimar

[216] 24/3/2003 tarihli BBC News http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/2882349.stm erişim tarihi: 28/4/2019
[217] **Özbay (**2017), s. 14
[218] http://www.waterjustice.org/?mi=3 erişim tarihi: 27/4/2019
[219] http://www2.world-governance.org/article358.html erişim tarihi: 28/4/2019
[220] **Atvur** (2013), Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, s. 58
[221] http://www.fame2012.org/en/ erişim tarihi: 28/4/2019
[222] **İlhan (**2011), s. 66, 182
[223] http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=2957 erişim tarihi: 29/4/2019

Odaları Birliği (TMMOB) "Küresel Su Politikaları ve Türkiye" başlıklı Su Raporu'nu sunmuştur.[224]

Alternatif Su Forumu'nun internet sitesinde 18 Ekim 2011 tarihinde yapılan açıklamada, Dünya Su Konseyi, ulusötesi şirketlerin sözcüsü gibi davrandığı, aldatıcı bir şekilde küresel su yönetiminin öncüsü olduğunu iddia ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Forum'a göre son yıllarda farklı sivil toplum hareketlerinin suyu korumak ve su yönetiminin yerel halk tarafından yapılması için mücadele ettikleri, forumlarla sağlanan bu birlikteliklerin suyun yeniden tüm insanlığa ait ortak bir kaynak olması yönündeki hareketlerin devamlılığını sağladığı belirtilmiştir.[225]

2012 yılında Marsilya'da düzenlenen Alternatif Su Forumu'nda[226] "su hakkı" kavramının "sürdürülebilirlik" kavramı gibi anlam kaybına uğratılmaması gereğine dikkat çekilmiş, bu kavramın ancak yerel düzeyde ele alınıp geliştirildiğinde olgunlaşabileceği vurgulanmıştır.[227] Forum'da suyun kamusal alanda kalması zorunluluğu, su yönetiminde demokratik mekanizmaların gerekliliği tekrarlanmıştır.[228]

1.3.3. Dünyadan Toplumsal Mücadele Örnekleri

1.3.3.1. Bolivya

Cochabamba Bolivya'nın üçüncü büyük şehridir. 1999 yılında Dünya Bankası'nın özelleştirme programına göre Bolivya Hükûmeti Cochobamba şehrinde su hizmetlerini özelleştirmiştir.[229] Kısa bir süre sonra özelleştirmenin etkileri ortaya çıkmış, aylık su faturaları üç katına yükselmiştir. Yoksul bölgelerde insanların yağmur suyunu biriktirip kullanması ve kuyulardan su alması da yasaklandığında

[224] https://www.tmmob.org.tr/icerik/suyun-ticarilestirilmesine-hayir-platformu-forum-panel-etkinligi-gerceklesti erişim tarihi: 29/4/2019
[225] http://www.fame2012.org/en/reviews/our-mission-statement-what-is-fame/ erişim tarihi: 29/4/2019
[226] http://www.fame2012.org/en/2012/08/01/results-fame/ erişim tarihi: 29/4/2019
[227] **İlhan,** Akgün (2012) *"Sular Hepimizin: Marsilya'da Düzenlenen Alternatif Su Forumu",* Atlas Dergisi, 2012, Nisan, Sayı: 229, s.17
[228] **Atvur** (2013), Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, s. 59
[229] **Özbay (**2017), s. 20

protestolar başlamış, halk genel greve gitmiş, olaylarda yedi kişi ölmüştür.[230] Mücadelenin içinde yer alan Oscar Olivera *"suyun ticarileştirilmesinin aslında topraklarının da ticarileştirilmesi anlamına geldiğini, bunun aynı zamanda kültürlerinin, değerlerinin ve kimliklerinin de yok olması tehlikesini beraberinde getirdiğini söylemiştir."*[231] Sonunda Bechtel Şirketi ülkeyi terk etmiştir. Şirket zararını karşılamak için ICSID'a gitmiş ve Bolivya Hükûmetinden 25 milyon ABD Doları talep etmiştir. Bu dava halkı öfkelendirmiş ve sonrasında Bechtel Şirketine karşı Dünya çapında yüzlerce kampanya başlatılmış ve dört yılın ardından Şirket davasını geri çekmiştir.[232]

1.3.3.2. İtalya

İtalya'da su hakkı ile ilgili ilk eylemler 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış olsa da bu hareketlerin daha güçlü ve organize bir hale gelmesi 2000'li yılların ortalarında gerçekleşmiştir.[233] Ülkede su ile ilgili mücadelelerin alt yapısını Ricardo Petrella'nın 1998 yılında yazdığı "Su Manifestosu" oluşturmaktadır.[234] İtalya su hareketi ülkenin en kapsamlı ve hızlı gelişen örgütlenmelerinden biri olarak kabul edilmektedir.[235] Ardı ardına yapılan katılımı yüksek toplantılar sonunda 2006 yılında, içerisinde yerel halktan kişilerin, sivil toplum kuruluşlarının, sendikaların ve aktivistlerin bulunduğu İtalyan Su Hareketleri Forumu kurulmuştur.[236] Forum, 2007 yılında suyun kamu hizmeti olarak sağlanması için 400.000 imza toplamayı başarabilmiştir.[237] 2010 yılı Nisan ve Temmuz aylarında ise suyun özelleştirilmesine karşı referandum yapılması amacıyla *"su yazılır demokrasi okunur"* sloganı kullanılan kampanyada 1 milyon 400 bin imza toplanmıştır.[238] Çabalar hedefine ulaşmış ve 2011 yılı Haziran ayında

[230] **Ayboğa,** s. 18
[231] **Olivera,** Oscar, Diyarbakır Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, 2011, s. 8
[232] Oscar Olivera. The voice of the people can dilute corporate power. The Guardian. 19 Temmuz 2006
[233] **Carrozza,** Chiara ve Emanuele Fantini (2016), *"The Italian Water Movement and the Politics of the Commons",* Water Alternatives, Şubat, 2016, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 102
[234] **Atvur,** 2013, s. 56
[235] **Carrozza,** Fantini, s. 100
[236] **Özbay** (2017), s. 21
[237] **İlhan** (2011), s. 135
[238] The Campaign Against Water Privatisation in Italy: Democratising Water fro Below, https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/gobacit/Emanuele%20Lobina.pdf erişim tarihi: 25/4/2019

gerçekleştirilen referanduma katılan yaklaşık 26 milyon kişinin yüzde 96'sı suyun özelleştirilmesine karşı çıkmıştır.[239]

İtalya su hareketinin bu referandum başarısı ve su ile ilgili mücadelelerde geliştirdiği kavramlar su ile ilgili mücadele eden farklı hareketlerin birleşmesine de katkı sağlamıştır.[240] Sıradan insanların potansiyelini gösteren referandum başarısı halkın bütünleşmesi yönünden anlamlı olmasının yanı sıra, suyun bir insan hakkı olduğu, suyun ortak bir değer olarak korunması gerektiği konusunda farkındalık oluşturması bakımından da önemlidir.[241] İtalyan halkı referandumda aynı zamanda su kaynaklarının nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili tercihini de göstererek özeleştirmenin daha iyi olduğu yönündeki neoliberal kabule ve endüstri lobilerine karşı olduğunu bildirmiştir.[242]

Dünya su forumlarının İtalya'dan sonra başka ülkelerde de yapılmaya başlanmasının ve su hakkı taleplerinin daha net dile getirilmesinin BM'nin suyu bir insan hakkı olarak kabul etmesinde etkili olduğu belirtilmektedir.[243] Bunun yanında hareketin, suyla ilgili olarak geliştirdiği, "müşterekler" kavramı, anlam zenginliği ve kapsayıcılığı sayesinde su hakkı kavramını somutlaştırarak, su ile ilgili mücadelelere eşsiz bir kaynak olmuştur.[244] Bu sayede su yönetiminde katılımcılığın sağlanmasının önemi ortaya çıkmış, Dünya'nın birçok yerinde su yönetiminde yeniden belediyeleştirme eğilimi başlamıştır.[245]

1.3.3.3. İrlanda

İrlanda'daki su mücadeleleri, daha önce ücretsiz olan suyun ücretlendirilmesine karşı gelişmiş olması nedeniyle çıkış şekli bakımından diğer ülkelerdekinden farklıdır. 2008 yılındaki küresel ekonomik krizden etkilenen İrlanda IMF'den kredi almak durumunda kaldığında, koşul olarak su hizmetlerinin

[239] **Hauter**, https://www.foodandwaterwatch.org/ erişim tarihi: 26/4/2019
[240] **Carrozza,** Fantini, s. 100
[241] **Hauter,** https://www.foodandwaterwatch.org/ erişim tarihi: 26/4/2019
[242] **Randall,** Frederika *"Direct Democracy in Italy",* The Nation, 17/6/2011 https://www.thenation.com/article/direct-democracy-italy/ erişim tarihi: 27/4/2019
[243] **Özbay (**2017), s. 22
[244] **Carrozza**, s. 103-104
[245] **Özbay (**2017), s. 25

özelleştirilmesi konulunca evlere sayaç takılmasına başlanmıştır.[246] Başlangıçta yerel halk su faturalarına ve sayaç takılmasına karşı kampanyalar başlatmış, protestolara katılanların çoğunluğu "Rigth to Water" adı altında örgütlenmişlerdir.[247] 2014-2016 yılları arasında 6 büyük sokak eylemi gerçekleştirilmiş, halkın çoğunluğu su faturalarını ödemeyi kabul etmemiştir.[248]

[246] **Özbay (**2017), s. 24

[247] **Dukelow,** Fiona (2016) *"Irish Water Services Reform: Past, Present and Future"*, The Irish Welfare State in the Twenty-First Century, Editors: Mary P. Murphy, Fiona Dukelow, 2016, s.148 https://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F978-1-137-57138-0_7.pdf erişim tarihi: 1/5/2019

[248] **Özbay** (2017), s. 24 (Hendrick, E.'den aktaran (2016). The Economics and Politics of the Right2Water Campaign: Can Right2 Water Help to Realign Irish Politics Around the Traditional Poles of Left and Right? İrlanda Ulusal Üniversitesi Public Advocacy and Activism Master Programı

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA SU HAKKININ GELİŞİMİ

2.1. SU HAKKINA AÇIKÇA YER VEREN ULUSLARARASI VE BÖLGESEL SÖZLEŞMELER

2.1.1. Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri

Su hakkının uluslararası hukuk alanında doğrudan ele alınışı ilk olarak insancıl hukuka ilişkin düzenlemeler içeren Cenevre Sözleşmeleri ile olmuştur.[249] Bu sözleşmeler uluslararası hukukun savaş dönemlerinde dahi suya ulaşabilme konusuna verdiği önemi göstermesi bakımından su hakkı konusunda ayrı bir değer taşımaktadır.[250] Sözleşmeler ve eki protokoller savaş ve çatışmalarda içme ve kullanma suyu ile ilgili detaylı düzenlemeler içermektedir.

1949 yılında kabul edilen Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesi'nde[251] savaş esirlerine tutuldukları sürece, bir yerden bir yere götürülmeleri sırasında ve tahliyelerinde *yeterli miktarda içecek su verilmesi,*[252] *kampların temiz ve sıhhi olması için her türlü önlemin alınması, esirlerin banyo yapabilmelerine imkan sağlanması*[253] gerektiği belirtilmiştir.

---

[249] **Şirin (**2010), s. 111
[250] **Topçu,** Eral (2009), *"Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı",* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 125
[251] 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Yayına Hazırlayanlar: **Yamaner,** Melike Batur, A. Emre Öktem, Bleda Kurtdarcan ve Mehmet C. Uzun, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, s. 49
https://www.icrc.org/en/doc/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf erişim tarihi: 8/5/2019
[252] Sözleşme'nin 20-2., 26. ve 46. maddeleri
[253] Sözleşme'nin 29. maddesi

Aynı yıl kabul edilen Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nde[254] de savaş sırasında himaye altında tutulan sivillere *yeterli miktarda içme suyu verilmesi,*[255] *kişisel bakımları ve giysilerinin temizliği için su sağlanmasını,*[256] bir yerden bir yere nakilleri sırasında da *sağlıklarını koruyabilmeleri için su sağlanması*[257] kabul edilmiştir.

Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına İlişkin 1977 Tarihli 1 Nolu Ek Protokol'de[258] *bir savaş yöntemi olarak sivillerin aç bırakılamayacakları,*[259] *hangi şekilde olursa olsun içme suyu tesisatlarına ve kaynaklarına, sulama kanallarına saldırılamayacağı*[260] belirtilmiştir. Yalnızca silahlı kuvvetlere yiyecek ve içecek kaynağı sağlayan hedefler için bu konuda istisna getirilmiş ise de,[261] bu durumda da sivil halkın yetersiz yiyecek ve içecekle bırakılamayacağı ayrıca kabul edilmiştir.[262] Sözleşme'de *doğal çevrenin korunması* gerektiği, misilleme yoluyla olsa dahi *çevreye saldırılamayacağı* ayrıca belirtilmiştir.[263]

Bölgesel Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına İlişkin 1977 Tarihli 2 Nolu Ek Protokol'de[264] *özgürlüğü kısıtlanan kişilere yerel sivil halkla aynı ölçüde içme suyunun* ve *aynı hijyen ortamının sağlanması*[265] *(5-1-b)* kabul edilmiştir. Sözleşme'ye göre içme suyu tesisleri ve depoları ve sulama çalışmaları gibi *sivil halkın hayatta kalması için vazgeçilmez olan malları ortadan kaldırmak da* yasaktır.[266]

[254] **Yamaner,** Melike Batur vd., s. 121
[255] Sözleşme'nin 89. maddesi
[256] Sözleşme'nin 85. maddesi
[257] Sözleşme'nin 127. maddesi
[258] **Yamaner,** Melike Batur vd., s. 179
[259] Protokol'ün 54-1. maddesi
[260] Protokol'ün 54-2. maddesi
[261] Protokol'ün 54-3-a. maddesi
[262] Protokol'ün 54-3-b maddesi
[263] Protokol'ün 55. maddesi
[264] **Yamaner,** Melike Batur vd., s. 265
[265] Protokol'ün 5-1-b. maddesi
[266] Protokol'ün 14. maddesi

2.1.2. BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme

18 Aralık 1979 tarihli Sözleşme'nin 14/2. maddesinde taraf devletlere kırsal alandaki kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlama yükümlülüğü getirilmiş, bunun için özellikle tanınması gereken haklar arasında *"konut, sağlık, ... ve içme suyu, ...hizmetleri bakımından da yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkı"*[267] sayılmıştır. Sözleşmede kırsal alanda yaşayan kadınlara içme suyu hakkının tanınması gerektiğinin açıkça bildirilmesinin yanında, konut ve sağlık bakımından da yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkının vurgulanmış olması nedeniyle sözleşme ile, kişisel ve evsel kullanma anlamında da su hakkının dolaylı olarak tanındığını söylemek mümkündür.

Çoğu yerde suyun temin edilmesi ve ev işlerinde kullanımı işinin erkeklere göre orantısız bir şekilde daha çok kadınlar tarafından yerine getirilmesinin sözleşmenin su ile ilgili bu düzenlemesinde etkili olduğu belirtilmiştir.[268]

2.1.3. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olan Sözleşme, su ile "*olabilecek en iyi sağlık düzeyi"*[269] arasında açık bir bağlantı kurmuştur.[270] Sözleşme'nin 24/2.bendinde taraf devletlerin çocuğa tanımaları gereken bu hakkın tam uygulandığını takip etmeleri gerektiği belirtilmiş, bu konuda özellikle alınması gereken önlemler sıralanmıştır. Sözleşmenin 24. maddesinin 2/c bendinde "... *ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı*

[267] http://www.unicankara.org.tr/language/tr/belgeler/#.XM2e2hRYn7c erişim tarihi: 4/5/2019
[268] **Hall,** Ralph P., Barbara Van Koppen ve Emily Van Hauweling, *"The Human Right to Water: The Importance of Domestic and Productive Water Rights"s."*
https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11948-013-9499-3.pdf s.855 erişim tarihi: 4/5/2019
[269] http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklarina%20Dair%20Sozlesme.pdf erişim tarihi: 4/5/2019
[270] **Hall,** Ralph P., Barbara Van Koppen ve Emily Van Hauweling, s. 854

mücadele edilmesi ...”[271] gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde çocukların temiz suya erişim hakkı açıkça kabul edilmiş olmaktadır.

Sözleşme'nin 24/2-a maddesinde *“bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi”*[272] konusunda da taraf devletlere yükümlülük getirilmiştir. Yeterli ve temiz olmayan suya ulaşamamanın çocukların yakalandığı ölümcül hastalıkların en büyük nedeni olduğu dikkate alındığında Sözleşme ile kişisel kullanım bakımından da dolaylı olarak su hakkının tanındığını kabul etmek mümkündür.

Çocuk Hakları Sözleşmesi en hızlı kabul edilen ve en geniş katılımlı uluslararası sözleşme olma özelliğini korumaktadır.[273] Anlaşma taraf devletleri hukuken bağlayıcıdır ve bunun sağlanması için bir gözlem mekanizması da kurulmuştur.[274]

2.1.4. Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı

11 Temmuz 1990 tarihinde kabul edilen Sözleşme'nin[275] "Sağlık ve Sağlık Hizmetleri" başlığını taşıyan 14/2. maddesinde taraf devletlerin almaları gereken önlemler arasında *“çocuklara güvenli içme suyu sağlama”*[276] da bulunmaktadır.

Belge, su hakkını yalnızca güvenli içme suyu hakkı ile sınırlı olarak tanımış olması ve ne miktarda suyun sağlanması gerektiği konusunda bir açıklık bulunmaması nedenleriyle eleştirilmiştir.[277] Diğer taraftan Sözleşme'nin 14/2-a maddesinde taraf Devletlerin bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması konusunda gerekli önlemleri almaları gerektiğinin belirtilmiş olması karşısında Sözleşme ile

[271] http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklarina%20Dair%20Sozlesme.pdf erişim tarihi: 4/5/2019
[272] http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklarina%20Dair%20Sozlesme.pdf erişim tarihi: 4/5/2019
[273] Sözleşmeye halen 194 ülke taraftır. Henüz kabul etmeyen ülkeler yalnızca Somali, Güney Sudan ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. https://www.hrw.org/news/2014/11/17/25th-anniversary-convention-rights-child, erişim tarihi: 4/5/2019
[274] **Hall,** Ralph P.,Barbara Van Koppen ve Emily Van Hauweling, s. 854
[275] **Bulto,** Takele Soboka (2011) *“The human right to water in the corpus and jurisprudence of the African human rights system”*, African Human Right Law Journal, 2011, Kasım, s. 344
[276] http://www.achpr.org/files/instruments/child/achpr_instr_charterchild_eng.pdf, Sözleşmenin 14/2,c maddesi, erişim tarihi: 5/5/2019
[277] **Bulto,** s. 344, 345

dolaylı olarak çocukların suya bağlı hastalıklardan korunması için su hizmetlerinden yararlanma hakkının da tanındığını kabul etmek mümkündür.

2.1.5. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli kararı ile kabul edilmiştir.[278] Sözleşme'nin engellilere *"yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma"*[279] başlıklı 28. maddesinin 2.bendinde engellilerin, engelli olmalarından kaynaklı bir ayrımcılığa uğramadan sosyal korunma haklarının tanınması gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmeye göre taraf devletlerin bu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için atması gereken adımlar arasında *"engellilerin temiz su hizmetlerine ve uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak .... "*[280] da bulunmaktadır.

Sözleşmede yalnızca içme suyu değil, "temiz su hizmetlerine" denilerek su hakkının daha geniş olarak korunduğu görülmektedir. İkinci önemli bir nokta da aynı bentte diğer hizmetlere "uygun ve bedeli ödenebilir" şekilde erişim hakkından söz edilmişken, temiz su hizmetlerinde bu koşulun bulunmamasıdır. Dolayısıyla sözleşme ile engellilere su hizmetlerine bedelsiz erişebilmeleri hakkının sağlandığını söylemek mümkündür.

2.2. SU HAKKINA DOLAYLI OLARAK YER VEREN ULUSLARARASI VE BÖLGESEL SÖZLEŞMELER

2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

1948 tarihli Beyanname'nin 25/1. maddesine göre *"herkesin ... sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ... hakkı vardır."*[281] Belgede açık bir şekilde su hakkının tanındığı belirtilmemiştir. Ancak 25. maddede açıklanan sağlık

[278] https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html erişim tarihi: 5/5/2019
[279] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm Sözleşmenin 28. maddesi erişim tarihi: 5/5/2019
[280] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm 28/2-a erişim tarihi: 4/5/2019
[281] https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html erişim tarihi: 5/5/2019

ve refahı sağlayacak uygun hayat seviyesine ulaşabilmek için suya erişebilmek de gereklidir. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanınan bu hakların dolaylı olarak su hakkı ile bağlantılı olduğunu kabul etmek mümkündür. ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1978 yılında verdiği bir kararında su ve gaz sisteminin modern yaşam için gerekli olduğuna, bunlardan kısa süreli yoksunluğun dahi sağlık ve güvenliği tehdit edeceğine hükmetmiş olması bu görüşe örnek gösterilmektedir.[282]

2.2.2. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi

Sözleşme 4 Kasım 1950 tarihinde kabul edilmiştir. 1994 yılında 11. Protokol ile değiştirilen Sözleşme'nin 2.maddesinde herkesin yaşam hakkının kanunun koruması altında olduğu belirtilmiştir.[283] Yaşam hakkı ile ilgili bu düzenleme, benzeri diğer sözleşmelerde olduğu gibi dolaylı olarak su hakkı ile bağlantılı görülmüştür.

2.2.3. Avrupa Sosyal Şartı

18 Ekim 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nın 11.maddesinde *"herkesin ulaşılabilecek en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkı bulunduğu"* belirtilmiştir.[284] Avrupa Sosyal Şartı'nın 1996 yılında değiştirilmiş şekline göre ise bireylerin *"sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı"*[285] olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca herkesin *"konut edinme hakkı"*[286] bulunmaktadır. Yine taraf devletler "yoksullar" ve "toplumdan dışlanan" bireylerle ilgili *"konut"* da dahil olmak üzere *"yardım olanakları"*[287] sağlamayı taahhüt etmelidir. Bunun yanında konutun *"yeterli standartlara"*[288] sahip olması gerekir.

[282] **Meshel,** Tamar *"Environmental Justice in The United States: The Human Right to Water"*, s.295 http://digital.law.washington.edu/dspace-law/bitstream/handle/1773.1/1819/8WJELP264.pdf erişim tarihi: 5/5/2019
[283] http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/ak/turkce/009_tur.pdf erişim tarihi: 5/5/2019
[284] https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf erişim tarihi: 5/5/2019
[285] https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf 14. madde erişim tarihi: 5/5/2019
[286] Avrupa Sosyal Şartı 1. bölüm 31. madde,
[287] Avrupa Sosyal Şartı 2. bölüm 30. madde,
[288] Avrupa Sosyal Şartı 2. bölüm 31. madde,

Yeterli standartlara sahip olan konuta su hizmetlerinin de tam olarak verilmesi gerekmektedir. Konutla ilgili düzenleme ve sağlık konusunda taraf devletlere getirilen yükümlülük göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa Sosyal Şartı'nda su hakkı ile bağlantılı düzenleme yapıldığı söylenebilir. Ancak Avrupa Sosyal Şartı'na göre devletler, bireylere konut edindirmekle değil, onlara konut sahibi olmayı kolaylaştırmakla yükümlüdür. Bunun yanında Belge'nin denetim mekanizması da yeterli görülmemektedir.[289] Bu nedenle Avrupa Sosyal Şartı'ndaki özellikle konut edinme hakkı ile ilgili düzenlemenin su hakkı bakımından etkili olduğunu kabul etmek güçtür.

2.2.4. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Sözleşme 21 Aralık 1965 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşme'nin 5.maddesinde *"taraf devletlerin ırk ayrımcılığını yasaklamak ve yok etmek için yükümlülükleri arasında herkesin tek başına veya ortak mülkiyet edinme hakkından yararlanma hakkını da garanti altına alması gerektiği"*[290] belirtilmiştir. Bu düzenlemenin yerli halkın birlikte sahip oldukları yerlerdeki suya ilişkin hakları da güvence altına aldığı ileri sürülmüştür. Bu yaklaşıma göre Sözleşme ortak mülkiyet hakkını tanıdığına göre devletin yerli halkın ortak mülkiyetine saygı göstermemesi sözleşmenin bu şartını ihlal ettiği anlamına gelmektedir.[291]

2.2.5. BM Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

18 Aralık 1966 tarihli Sözleşme'ye Nisan 2019 itibariyle 172 ülke katılmış durumdadır.[292] Sözleşme'de *halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarının*[293] bulunduğu vurgulanmış, *tüm halkların doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde*

[289] **İnce,** Nurten, İmam Bakır Kanlı ve Burak Hamza Eryiğit, (2017), "*İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı"*, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Ağustos, 2017, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 28, 29
[290]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf erişim tarihi: 5/5/2019
[291] **Getches,** David (2010),*"Using International Law to Assert Indigenous Water Rights",* Out of The Mainstream – Water Rights, Politics and Identiy, London: Earthscan, 2010, s. 273
[292] http://indicators.ohchr.org erişim tarihi: 7/5/2019
[293] Sözleşme'nin 1/1. maddesi

tasarruf edebilecekleri, bu haktan yoksun bırakılamayacakları[294] bildirilmiştir. Su da doğal kaynak olduğuna Sözleşme'nin yerli halkların geleneksel olarak sahip oldukları yerlerdeki suya erişim haklarını da koruduğu, bu haliyle su hakkını kapsadığı belirtilmiştir.[295] Sözleşme'nin denetim mekanizmasında yalnızca bireysel şikayet sisteminin bulunduğu, kolektif haklarla ilgili olmasına rağmen kolektif başvuru sisteminin yer almadığı, bu durumun kolektif hakkın Sözleşme ile korunmasını güçleştireceği ileri sürülmüştür.[296]

Sözleşme'nin[297] 6.maddesi ise *"yaşama hakkı"* ile ilgilidir. Suyun insan yaşamındaki hayati önemi nedeniyle Sözleşme'de bu düzenleme ile de su hakkı ile bağlantı kurulduğu kabul edilmektedir.

Sözleşme ile azınlık hakları da koruma altına alınmıştır. Azınlıkların *kültürel haklarının kullanılmasına*[298] ilişkin düzenleme, aynı zamanda dolaylı olarak su hakkı ile bağlantılıdır.

2.2.6. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi-San Jose Paktı

18 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme'nin[299] 4/1.maddesine göre herkes yaşam hakkına saygı duyulmasını isteme hakkına sahiptir ve bu hak kanunlarca korunur. Su hakkı ile ilgili doğrudan düzenleme yapılmayan benzeri sözleşmelerde olduğu gibi bu Sözleşmede de yaşam hakkının açıklanmış olması nedeniyle yine dolaylı olarak su hakkının tanınmış olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

---

[294] Sözleşme'nin 1/2 maddesi

[295] **Chambers,** Reid Peyton ve William F. Stephenb, (2016), "*Principles of Internatiınal Law That Support Claims of Indian Tribes to Water Resources"*, UCLA Law Review, s. 1541 https://www.uclalawreview.org/wp-content/uploads/2016/08/Chambers-63-6.pdf erişim tarihi: 26/5/2019

[296] **Misiedjan,** Daphina ve Joyeeta Gupta (2014), "*Indigenous Communities: Analyzing their Right to Water under Different International Legal Regimes",* Utrecht Law Review, Cilt: 10, Sayı:2, Mayıs, 2014 s. 80 https://www.utrechtlawreview.org/articles/abstract/10.18352/ulr.270/ erişim tarihi: 5/5/2019

[297] http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf erişim tarihi: 5/5/2019

[298] Sözleşme'nin 27. maddesi

[299] https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm erişim tarihi: 5/5/2019

2.2.7. Afrika İnsan ve Halklarının Şartı

27 Haziran 1981 tarihli Sözleşme, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[300] Sözleşme'nin 5. maddesine göre her insan bir birey olarak saygı gösterilmeyi hak etmektedir. Bu madde ile 16. maddede düzenlenen fiziksel ve ruhsal sağlık hakkı ve 24.maddede düzenlenen sağlık hakkı da dolaylı olarak su hakkı ile bağlantı kurulabilecek haklar olarak değerlendirilmiştir.[301]

2.2.8. Amerikan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Alanda İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü- San Salvador Protokolü

17 Kasım 1988 tarihli Sözleşme'nin 10.maddesi *sağlık hakkına,* 12.maddesi *beslenme hakkına* ilişkindir. Sağlıklı bir yaşam yeterli su ile sağlanabileceğinden ve sağlıklı beslenme su olmadan mümkün olamayacağından su hakkının yine dolaylı olarak kapsama alındığı söylenebilir. Sözleşme'de ayrıca çevre hakkı ile ilgili düzenleme de yer almaktadır. Sözleşme'nin 11. maddesine göre herkesin *sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı* bulunmaktadır. Bunun yanında her bireyin *temel kamu hizmetlerine ulaşabilme hakkı* da vardır. Taraf devletler çevreyi korumak ve geliştirmekle yükümlüdür.[302]

Çevre hakkı ile ilgili tanımlama ve temel kamu hizmetlerine ulaşabilme hakkının da tanınmış olması karşısında Sözleşme'nin su hakkını da kapsadığını söylemek mümkündür.

[300] http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf erişim tarihi: 5/5/2019
[301] **Bulto,** Takele Soboka (2011), "Towards Rights- Duties Congrunence: Extra Territorial Application of The Human Right to Water in The African Human Right Siystem", Netherlands Quarterly of Human Rights, Cilt: 29/4, 2011, s. 491
[302] http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html erişim tarihi: 5/5/2019

2.2.9. 169 Nolu Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Halklarına Dair ILO Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hazırladığı bu Sözleşme, 27 Haziran 1989 tarihinde kabul edilmiş, 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[303] Sözleşmenin 2.bölümü yerli ve kabile halklarının yaşadıkları topraklarla ilgili düzenlemeleri içermektedir.[304] Suyun topraktan ayrı düşünülemeyeceği gerçeğine göre 14. ve 15.maddelerin aynı zamanda yerli halkın su haklarıyla da ilgili olduğu kabul edilmektedir. Sözleşmeye göre taraf devletler yerel halkın geleneksel su yönetim sistemlerini tanımalıdır ve yerel halk kendilerine ait yerleri ve buralardaki suyu kendi adet edindikleri şekilde kullanma hakkına sahiptir. Sözleşme yalnızca 23 üye devlet tarafından onaylanmış olması nedeniyle bu haliyle sınırlı bir etkiye sahiptir.[305]

2.3. BM EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİNİN SU HAKKI İLE İLGİLİ GENEL YORUMU

BM'nin 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS),[306] 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 11. ve 12. maddeleri BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Kasım 2002 tarihli Genel Yorum'u su hakkına ilişkindir. ESKHS'nin 11. maddesi *"yaşama standardı hakkı"*, 12. maddesi *"sağlık standardı hakkı"* konularını düzenlemektedir. Komite'nin önceki tarihli yorumlarında diğer haklar kapsamında dolaylı olarak su hakkı ile ilgili açıklamalar bulunsa da su hakkı ile ilgili doğrudan değerlendirme 15 nolu Genel Yorum ile yapılmıştır.[307] Komite, ESKHS'nin 11. ve 12. maddelerinin dolaylı olarak suyu bir insan hakkı olarak kabul ettiği görüşündedir.[308]

---

[303] **Akbulut**, Olgun (2006) "*Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Gelişimi ve Ortaya Çıkardığı Hukuki Sorunlar"*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 186

[304] https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169 Sözleşmenin 14. ve 15. maddeleri erişim tarihi: 5/5/2019

[305] **Misiedjan,** Daphina ve Joyeeta Gupta, s. 83

[306] http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf erişim tarihi: 8/5/2019

[307] **İnce,** Nurten (2017), "*Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı ve Dava Edilebilirliği",* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2017, Özel Sayı: 4, Makalenin 8. sayfası

[308] **Misiedjan,** Daphina ve Joyeeta Gupta, s. 86

15 nolu Genel Yorum'da ilk paragrafta suyun *bir kamu malı* olduğuna vurgu yapılarak su hakkının neden önemli olduğu konusu açıklanmıştır. İnsanlık onuruna yakışır bir hayat sürebilmek için su hakkı zorunludur. Yine aynı paragrafta genel olarak su hakkının diğer haklarla ilgisine de değinilmiş, diğer insan haklarının ancak su hakkı ile sağlanabileceği belirtilmiştir.[309]

Genel Yorum'da, su hakkının açıkça tanındığı sözleşmelere değinilmiş,[310] su hakkının Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen diğer haklarla birlikte değerlendirilmesi gerektiği,[311] bu hakkın yeterli beslenme, barınma hakkı ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu açıklanmıştır.

Komite'ye göre *belirli bir miktarda devamlı suyun bulunması*, bu suyun *belirli bir vasıfta olmas*ı ve *kişisel ve ev kullanımı için yeterli suya erişilebilmesi* gerekmektedir.[312] Suya ayrım gözetilmeksizin herkesin erişebilmesi sağlanmalıdır. Bunun yanında su ile ilgili konularda bilgiye erişebilme hakkı da ayrıca değerlendirilmiştir.[313] Su ve su ile ilgili hizmetlerin bedelinin herkes tarafından karşılanabilir olması da *ekonomik erişilebilirlik* olarak açıklanmıştır.[314] 15 nolu Genel Yorum'a göre suya ekonomik erişimde kişilerin ödeyebilme imkan düzeylerinin değerlendirilmesi, kimsenin ihtiyacı olan asgari sudan yoksun bırakılmaması gerekmektedir.[315]

7. paragraf *tarımsal amaçlı su kaynaklarına erişimde devamlılığın temini*[316] konusundadır. Bu konu *beslenme hakkı* kapsamında değerlendirilmiş ve BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin *yeterli beslenme hakkı* ile ilgili 12 nolu genel yorumuna atıf yapılmıştır. Bu paragraftaki düzenleme HES yapılan yerlerdeki su hakkı mücadeleleri bakımından önem taşımaktadır. Yeterli beslenme, uygun koşullarda tarım yapılması ile mümkündür. Tarımsal faaliyet su olmadan

[309] **Uyar,** Lema (2006), Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, s. 264 - 286
[310] 15 nolu Genel Yorum 4. paragraf
[311] 15 nolu Genel Yorum 3. paragraf
[312] 15 nolu Genel Yorum 12. paragraf
[313] 15 nolu Genel Yorum 12. paragraf c/4
[314] 15 nolu Genel Yorum 12. paragraf, c/2
[315] **Şirin,** Tolga (2011), Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, 2011, s. 56
[316] 15 nolu Genel Yorum 7. paragraf

yerine getirilemez. Paragrafta ayrıca ESKHS'nin "Halkların kendi kaderlerini tayin hakkı" başlıklı 1. maddesinin 2. paragrafına atıf yapılmıştır. Buna göre halklar sahip oldukları maddi kaynaklardan hiç bir koşulda yoksun bırakılamazlar. Taraf devletlere *"yerli halkların geçimini güvence altına almak için gerekli olan suya yeterli erişiminin temin edilmesi"*[317] yükümlülüğü getirilmiştir. HES konusundaki mücadelelerde su hakkının öznesinin bireyden ziyade kolektivite olduğu, diğer taraftan yaşam hakkının öznesinin tek başına insan değil, aynı zamanda doğa da olduğu, Yorum'un bu yönleriyle yetersiz kaldığı ileri sürülmüştür.[318]

Genel Yorum, ESKHS'nin taraf devletlere uluslararası sular konusunda yükümlülükler getirdiğini de belirtmiştir. Buna göre devletler su hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlayabilmek için *gerektiğinde ortak tedbirler* de almalıdır.[319] Yine devletler su hakkının diğer ülkelerde uygulanabilmesi için uluslararası yükümlülüklerine de riayet etmeli, bu ülkelerdeki su hakkına herhangi bir şekilde müdahalede bulunmamalıdır.[320]

Genel Yorum'un ulusal hukuk sistemlerinde uygulama örnekleri bulunmaktadır. 1997 yılı itibariyle Anayasası'nda su hakkı açıkça yer almayan Arjantin'de tekel niteliğindeki özel bir şirketin su faturasını ödememesi nedeniyle su hizmetini devam ettirmediği başvurucunun açtığı davada mahkeme, anayasal yaşam hakkı ve ESKHS'nin 11.maddesine göre içme suyuna erişimin ödeme gücüne bakılmaksızın herkes için bir hak olduğuna hükmetmiştir.[321]

Su hakkı ile ilgili 15 nolu Genel Yorum taraf devletler bakımından bağlayıcı olmamasına rağmen hükûmetlere karşı ileri sürülebilmektedir.[322] Bunun yanında Genel Yorum su hakkını bir uluslararası sözleşmeye dayandırmak suretiyle su hakkı ile ilgili mücadeleler için önemli bir katkı sağlamıştır.[323] Suyun bir insan hakkı

[317] 15 nolu Genel Yorum 7. paragraf
[318] **Kurt,** Ömür (2012) "Bir Praksis Alanı Olarak Su Hakkı", IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, MuğlaSıtkı Koçman Üniversitesi, 19 Ekim 2012 tarihli sunumu, s. 408
[319] 15 nolu Genel Yorum 30. paragraf
[320] 15 nolu Genel Yorum 31. paragraf
[321] **Macchi**, Chiara (2017), *"Right to Water and the Threat of Business: Corporate Accountability and the State's Duty to Protect"*, Nordic Journal of Human Rights, 2017, s. 195
[322] **Yılmaz,** Aslı (2009), s. 20
[323] **Topçu** (2009), s. 211

olarak kabulü için çalışan sivil toplum kuruluşlarından olan Su Hakkı Dostları isimli bir örgüt 15 nolu Genel Yorum'daki hakları geliştirmek ve su hakkı ile ilgili bir sözleşme yapılmasını sağlamak için çalışmalar başlatmıştır.[324]

2.4. SU HAKKININ BİR İNSAN HAKKI OLARAK BM TARAFINDAN AÇIKÇA TANINMASI

Aralarında Dünya Su Konseyi'nin de bulunduğu çok sayıda güçlü kuruluş, suyun resmen bir insan hakkı olarak tanınmasını engellemek için birlikte hareket etmişler, geniş katılımlı toplantılar düzenlemişler, bildiriler yayımlamışlardır.[325] Buna rağmen suyun özellikle Birleşmiş Milletler nezdinde bir insan hakkı olarak tanınmasına yönelik çabalar artarak sürmüştür.

Su hakkı ile ilgili söylemlerin geriye doğru izlerini 1977 yılında Arjantin'in Mar del Plata şehrinde yapılan Birleşmiş Milletler Su Konferansında bulmak mümkündür.[326] Küresel su krizinin seslendirildiği ilk uluslararası etkinlik olarak kabul edilen toplantı bildirisi ile, 1980-1990 yılları "Uluslararası İçme Suyu ve Sanitasyon Onyılı" olarak açıklanmıştır.[327] Konferans'da *"tüm insan topluluklarının gelişme düzeyleri ile sosyal ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın temel ihtiyaçları için eşit miktarda ve kalitede içme suyu hakları bulunduğu"*[328] kabul edilmiştir.

Sonraki yıllarda farklı hak grupları yönünden su hakkına açıkça yer veren uluslararası sözleşmeler bulunsa da su hakkı ile ilgili en ciddi gelişme Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15 nolu Genel Yorumu ile sağlanmıştır. Fakat Genel Yorum mevcut olan bir Sözleşme ile ilgili olarak

[324] **Barlow** (2008), s. 192
[325] **Barlow** (2016), s. 33
[326] **Murthy,** Sharmila L. (2013), *"The Human Right(s) to Water and Sanitation: History, Meaning, and the Controvers Over Privatization",* Berkeley Journal of International Law, Cilt:31, Sayı: 1, s. 92
[327] **Aubriot,** Julie *"The Right to Water",* s.20 https://www.actioncontrelafaim.org/wp-content/uploads/2018/01/acf-right_to_water-janv2008.pdf, erişim tarihi: 9/5/2019
[328] Mar del Plata Action Plan, Birleşmiş Milletler Su Konferansı, Arjantin, 14,25 Mart 1977, s.63 https://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/UN_Mar%20del%20Plata%20Action%20Plan_1977.pdf, erişim tarihi: 9/5/2019

çıkartılmıştır ve su hakkı ancak, doğrudan bu hakka özgü bir anlaşma ile kabul edildiğinde tam olarak tanınmış olacaktır.[329]

15 nolu Genel Yorum'dan sonraki ilk önemli gelişme Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 2006 yılındaki 2/104 sayılı "İnsan Hakları ve Suya Erişim" adlı ilke kararı ile olmuştur. İlke Kararı'nda su hakkı ile ilgili geçmişteki tüm sözleşmelere, yorumlara, çalışmalara atıf yapılmış,[330] İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden "güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim" konusunda insan haklarının kapsamı ve içeriği bakımından detaylı bir çalışma yapılması istenilmiştir.[331] Yüksek Komiserliğin 2007 yılında yayımladığı bu konudaki raporunda *"... bir insan hakkı olarak güvenli içme suyu ve sanitasyona erişimi düşünmenin bugün tam zamanı ..."* şeklinde görüş bildirilmiştir.[332]

BM İnsan Hakları Konseyi, 2008 yılı Eylül ayında Catarine de Albuquerque'yi üç yıl için güvenli su ve sanitasyonla ilgili insan hakları konusunda Bağımsız Uzman olarak atamıştır.[333] Bu dönemde Bolivya'nın Birleşmiş Milletler Büyükelçiliği görevini ülkesindeki ulusötesi su şirketlerine karşı mücadele etmiş, Küresel Su Adaleti aktivisti olan Pablo Solon yapmaktadır.[334] Aynı tarihlerde BM Genel Kurulu Başkanı Miguel d'Escoto Brockmann (Peder Miguel), Blue Planet Projesi'nin kurucularından Maude Barlow'u su konusunda Başdanışmanı olması için davet etmiştir.[335] Miguel d'Escoto'nun da su ve sanitasyonun bir insan hakkı olarak

[329] **Barlow** (2016), s. 37
[330] **Farkas,** Lori Beail (2013), "*The Human Right to Water and Sanitation: Context, Contours, and Enforcement Prospects",* Visconsin International Law Journal, Cilt: 30, Sayı: 4 s. 781, http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=124cf675-ccc3-4e5e-969a-bc9b08c8dfe7%40sdc-v-sessmgr02 erişim tarihi: 10/5/2019
[331] **Gerber,** Paula ve Bruce Chen, (2011)*"Recognition of the Human Right to Water: Has the Tide Turned?"*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2221673 erişim tarihi: 9/5/2019
[332] **Çolakoğlu,** Elif (2011),*"Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı"* Mülkiye Dergisi, Cilt: 35, Sayı : 272, (2011), s. 225
[333] **Bar,** Rosmaire (2012), s. 25
[334] **Karunananthan,** Meera "Can the human right to water disrupt neoliberal water policies in the era of corporate policy-making?", https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016718518302173?via%3Dihub, erişim tarihi: 10/5/2019, s. 247
[335] **Karunananthan**, s. 247

tanınması konusundaki çalışmaları destekleme sözü verdiği ve bu sözünü yerine getirdiği belirtilmektedir.[336]

Bağımsız Uzman Albuquerque 2009 yılında sunduğu raporunda sanitasyon ile diğer temel insan hakları arasındaki güçlü bağa dikkat çekmiş, sanitasyon hakkının tüm yönleriyle ele alınabilen ayrı bir hak olarak tanımlanması gerektiğini bildirmiştir.[337] Bolivya'nın BM Büyükelçisi Pablo Solon diğer 23 ülke ile birlikte 17 Haziran 2010 tarihinde BM Genel Kurulu'na güvenli içme suyu ve sanitasyonun bir insan hakkı olarak tanınması konusuyla ilgili olarak bir taslak sunmuştur.[338]

Büyükelçi, BM Genel Kurulu'ndaki 28 Temmuz 2010 tarihli konuşmasında suyun insan hayatı için önemini anlatmış, su hakkına doğrudan ve dolaylı olarak yer veren sözleşmeleri belirtmiş ve *"... farklı uluslararası belgelerde belirtilmiş olmasına rağmen su hakkının tam olarak tanınmadığını, ... yetersiz su ve sanitasyon nedeniyle ölümlerin savaşlardan çok olduğunu, her yıl 3,5 milyon insanın su ile ilgili hastalıklar nedeniyle hayatını kaybettiğini, ... Dünya genelinde yaklaşık her 8 kişiden birinin içme suyuna erişimde güçlük yaşadığını ... her üçbuçuk saniyede bir çocuğun kirli sular nedeniyle öldüğünü"* söylemiştir.[339] Yapılan oylama sonucunda içme suyuna erişimin ve sanitasyonun insan hakkı olduğu 122 ülkenin oyu ile kabul edilmiştir.[340] Öneriye, karşı oy veren ülke bulunmazken, 41 ülke çekimser oy

---

[336] **Barlow,** (2016), s. 38 (Maude Barlow kitabında, başarıya BM Genel Kurulu Başkanı'nın yönetimi ve desteği sayesinde ulaşabildiklerini vurgulamaktadır.)

[337] **Çolakoğlu,** s. 226

[338] **Barlow,** Maude *"Access to Clean Water is Most Violated Human Right",* The Guardian, 27/7/2010 tarihli, https://www.theguardian.com/commentisfree/cif-green/2010/jul/21/access-clean-water-human-right, erişim tarihi: 11/5/2019

[339] Pablo Solon'un Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki 28.7.2010 tarihli konuşması. https://pwccc.wordpress.com/2010/07/28/speech-the-human-right-to-water-and-sanitation/ erişim tarihi: 10/5/2019

[340] https://www.un.org/press/en/2010/ga10967.doc.htm erişim tarihi: 11/5/2019
Afganistan, Cezayir, Andorra, Angola, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Azerbaycan, Bahamalar, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belarus, Belçika, Benin, Butan, Bolivya, Brezilya, Brunei Darüsselam, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Yeşil Burun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Şili, Çin, Kolombiya, Komor, Kongo, Kosta Rika, Fildişi Sahili, Küba, Kuzey Kore, Kongo Cumhuriyeti, Cibuti, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Ekvator Ginesi, Eritre, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gürcistan, Almanya, Gana, Grenada, Guatemala, Haiti, Honduras, Macaristan, Hindistan, Endonezya İran, Irak, İtalya, Jamaika, Ürdün, Kuveyt, Kırgızistan, Laos, Lübnan, Liberya, Libya, Lihtenştayn, Madagaskar, Malezya, Maldivler, Mali, Mauritus, Meksika, Monako, Moğolistan, Karadağ, Fas, Maymar, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Norveç, Umman, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Portekiz, Katar, Rusya, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, San Marino, Suudi Arabistan, Senegal, Sırbistan, Seyşeller, Singapur, Slovenya, Solomon Adaları, Somali, Güney Afrika, İspanya, Sri Lanka,, Sudan, İsviçre, Suriye, Tacikistan, Tayland,

kullanmıştır.[341] Çekimser oy kullanan ülkeler arasında Birleşik Krallık, Kanada, İsveç, Japonya, İrlanda, Avustralya, Avusturya ve ABD gibi su sektörünün kaynağı olan ülkeler de bulunmaktadır.[342] 30 Eylül 2010 tarihinde ise BM İnsan Hakları Konseyi, bir insan hakkı olarak su ve sanitasyon hakkının uluslararası insan hakları hukukunun bir parçası olduğunu kabul etmiştir.[343]

Güvenli suya ve sanitasyona erişimin BM'de bir insan hakkı olarak tanınması su ile ilgili mücadelelerde çok önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Böylelikle bu haklar devletler üzerinde hukuken bağlayıcı hale gelmiş olmaktadır.[344] Diğer taraftan bir uluslararası kuruluş nezdindeki bu kabul, büyüyen küresel su ve sanitasyon krizine farkındalığın artmasını da sağlamaktadır.[345] Nikaragualı eski bir Sandinista devrimcisi olan BM Genel Kurul Başkanı Miguel d'Escoto, su hakkı aktivisti olarak mücadele etmiş Pablo Solon ve su hakkı savunucusu Maude Barlow'un BM'deki bu yetki ve pozisyonlarının, devam eden sokak protestoları, büyük şirketlere karşı örgütler ve alternatif su forumları ile birlikte sürecin başarısında etkili olduğu belirtilmiştir.[346]

2012 yılı Haziran ayındaki Rio+20 Konferansı sonuç bildirisinde güvenli ve temiz içme suyu ile sanitasyonun bir insan hakkı olarak önemi vurgulanmıştır.[347] Bu deklarasyonun BM üyesi tüm devletlerin su ve sanitasyona dair insan haklarını tanıdıkları ilk belge olduğu belirtilmiştir.[348]

Makedonya, Doğu Timor, Togo, Tunus, Tuvalu, Birleşik Arap Emirlikleri, Uruguay, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Yemen, Zimbabve.

[341] Çekimser kalan ülkeler: Avustralya, Avusturya, Bosna Hersek, Botsvana, Bulgaristan, Ermenistan, Hırvatistan, Kanada, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Etiyopya Yunanistan, Guyana, İzlanda, İrlanda, İsrail, Japonya, Kazakistan, Kenya, Letonya, Lesotho, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Yeni Zelanda, Polonya, Güney Kore, Moldovya, Romanya, Slovakya, İsveç, Trinidad Tobago, Türkiye, Ukrayna, İngiltere, Tanzanya, ABD ve Zambiya'dır. https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/64/PV.108, erişim tarihi: 11/5/2019

[342] **Obani,** Pedi ve Joyeeta Gupta, "*The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiatıng the Implications",* RECIEL, 24 (1) (2015), s. 29, https://pure.uva.nl/ws/files/2486449/162699_478482.pdf, erişim tarihi: 11/5/2019

[343] **Barlow** (2016), s. 43

[344] **Çolakoğlu,** s. 227

[345] **Murthy,** s. 89

[346] **Karunananthan,** s. 247

[347] **Murthy,** s. 108

[348] **Barlow,** Maude (2017) *"Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi",* Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Editörler: Akgün ilhan, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay, 2017, s. 45

18 Aralık 2013 tarihinde BM Genel Kurulu'nda güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğuna ilişkin karar tekrarlanmış, bu kez oylama yapılmasına da gerek kalmamıştır.[349] 2 Ağustos 2015 tarihinde BM'e üye ülkeler 2030 yılına kadar olan kalkınma politikasını belirlemek için toplanmışlardır. 17 adet sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden altıncısı herkesin su ve sanitasyona erişiminin sağlanması hakkı ile ilgilidir ve bildirge oybirliğiyle kabul edilmiştir.[350] Ancak su ve sanitasyon hakkına erişimde özel sektörün etkisiyle ilgili bir açıklık bulunmaması, "modern" enerjinin geliştirileceğinden söz edilmesi ve bunlar yanında ekonomik büyüme konusunun çok fazla dile getirilmesi de endişeyle karşılanmıştır.[351]

2.5. SU HAKKININ İÇERİĞİ VE UNSURLARI

Su hakkının bir insan hakkı olarak somutlaştırılması diğer insan haklarında olduğu gibi unsurlarının tespiti ile mümkündür.[352] Bu anlamda öncelikle su hakkının konusu üzerinde durmak gerekmektedir. Su hakkının konusu doğal olarak "su" olmakla birlikte ne miktarda suyun yeterli olduğunun, suyun kalitesinin belirlenmesinde hangi kriterlerin esas alındığının, suya erişimin ne anlama geldiğinin belirlenmesi gerekmektedir.

2.5.1. Suyun Miktar Bakımından Yeterli Olması

Su hakkı ile ilgili olarak öncelikle ne miktarda suyun bu hak kapsamında bulunduğu tespit edilmelidir. 15 nolu Genel Yorum'a göre suyun *"... her birey bakımından kişisel ve ev içi kullanımda yeterli ve sürekli olması..."*[353] gerekmektedir. Ancak bu durumda da "yeterli" suyun ne miktarda olduğu yönünde bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Suyun ev içi kullanımı bölgeden bölgeye, kültürden kültüre

[349] https://www.un.org/press/en/2013/ga11475.doc.htm erişim tarihi: 11/5/2019
[350] https://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, erişim tarihi: 11/5/2019
[351] Mining Working Group'un Zirve sonrası Basın Açıklaması, Aktaran Su Hakkı, 6/8/2015, https://www.suhakki.org/2015/08/su-ve-hifzissihha-hakki-2015-sonrasi-kalkinma-ajandasina-girdi/ erişim tarihi: 11/5/2019
[352] **Kaboğlu,** İbrahim Ö. (1996), **Çevre Hakkı**, 3, Baskı, Ankara: İmge Yayınevi, s. 55
[353] 15 nolu Genel Yorum paragraf 12-a

farklılık göstermektedir.[354] Bu nedenle ne miktarda suyun yeterli olarak kabul edilmesi gerektiğinin tespiti güçtür. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre temel olarak yeterli kabul edilen su miktarı günlük 20 litredir. Aynı raporda günde 50 litre suya erişebilmek ortalama erişim, günde 100-200 litre arası su temin edebilir halde bulunmak ise en elverişli durum olarak kabul edilmiştir.[355]

Su, kişisel ve ev içi kullanım dışında başka bir çok hakkın kullanılması için de gereklidir. Bu husus 15 nolu Genel Yorum'da da açıklanmıştır.[356] Su ile ilişkili haklar arasında sağlık hakkı ve beslenme hakkı da bulunmaktadır. Sağlıklı kalabilmek için beslenmek gerekir ve bu da tarımsal faaliyet sonucu mümkündür. Ancak tatlı su kaynaklarının yüzde 70'nin tarımsal faaliyet için kullanılıyor olması nedeniyle tartışmalı bir şekilde de olsa su hakkının, diğer temel hakları engellemediği sürece, en azından bir kısım yiyecek maddesini üretebilmek için yeterli suya sahip olma hakkını kapsadığının kabul edilebileceği belirtilmektedir.[357]

2.5.2. Suyun Güvenli Olması

Suyun aynı zamanda içilebilir ve ev içi kullanım bakımından güvenli olması da gerekmektedir. 15 nolu Genel Yorum'da bu husus detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Komite'ye göre suyun *"insan sağlığını tehlikeye düşürebilecek maddelerden ve radyoaktif tehlikelerden arınmış olması"*[358] gerekmektedir. Su hakkı ile ilgili en yaygın ihlallerden biri su kaynaklarının kirletilmesidir. Bu nedenle suyun niteliğinin tartışmaların önüne geçilecek şekilde tam olarak tespiti muhtemel ihlallerde su hakkının korunması bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Komite, suyun güvenliğiyle ilgili bu açıklamayla yetinmemiş ayrıca bu konuda taraf devletlere Dünya Sağlık Örgütü'nün 1993 yılında hazırladığı içme suyunun niteliklerine ilişkin Kılavuz'u referans olarak önermiştir.[359] Bunun yanında su

[354] **Pamukçu**, s. 64
[355] The Right to Water (2003), World Health Organization, s. 13
[356] 15 nolu Genel Yorum paragraf 6
[357] **Williams,** Meline (2007) "*Privatization and the Human Right to Water: Challenges fort he New Century",* Michigan Journal of International Law, Cilt: 28, Sayı:2, s. 480, 481 https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1179&context=mjil erişim tarihi: 16/5/2019
[358] 15 nolu Genel Yorum 12-b
[359] 15 nolu Genel Yorum dipnot 15

kaynaklarının korunması, Genel Yorum'da açıklandığı gibi[360] mevcut kuşaklar yanında sonraki kuşakların su hakkının gerçekleştirilebilmesi bakımından da önemlidir.[361]

2.5.3. Suyun Erişilebilir Olması

Su hakkının sağlanabilmesi için yeterli ve güvenli suya erişebilmek gerekmektedir. Suya erişebilirlik genel olarak dört başlık altında incelenmektedir.

2.5.3.1. Fiziksel Erişilebilirlik

Öncelikle suyun fiziksel olarak erişilebilir olması gerekmektedir. Bir insanın suya ulaşabilmek için çok uzun bir yol kat etmek zorunda kalması, bir eğitim kurumunda, işyerinde suyun bulunmaması su hakkının ihlal edildiği anlamına gelmektedir.[362] Dünya Sağlık Örgütü'ne göre suyun 1 km mesafede yarım saatlik bir uzaklıkta bulunması halinde suya temel olarak erişilebildiği kabul edilmektedir. Yine bu Kuruluş'a göre avlu düzeyinde bir alanda tek musluktan su temin edilebiliyorsa ortalama olarak suya erişim sağlanmıştır. Aynı raporda ev içindeki birden çok musluktan suyun temin ediliyor olması suya erişimde en elverişli durum olarak kabul edilmektedir.[363] Suyun temin edildiği yerin, özellikle çoğu zaman bu işi yapmak durumunda kalan kadınlar ve çocuklar için güvenli olması da suya erişim bakımından önem taşımaktadır.[364] Yine kültürel nedenlerle kamusal alanlarda temizlik ve hijyen bakımından kadın ve kızlar için ayrı imkanlar sağlanması talep edilebileceğinden bu yöndeki beklentilere uygun düzenlemelerin yapılması da suya erişimin bir gereğidir.[365]

---

[360] 15 nolu Genel Yorum 11. paragraf
[361] **Williams,** s. 481
[362] **Şirin** (2010), s. 134
[363] The Right to Water (2003), World Health Organization, s.13
[364] **Gupta,** Joyeeta, Rhodante Ahlers ve Lawal Ahmed, (2011)*"The Human Right to Water: Moving Towards Consensus in Fragmented World"*, s. 301, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9388.2010.00688.x erişim tarihi: 16/5/2019
[365] **Obani,** Pedi ve Joyeeta Gupta, s. 36

2.5.3.2. Ekonomik Erişilebilirlik

Suya erişimde belki de en çok görüş ayrılığı bulunan konu ekonomik olarak suya erişimdir. Su hakkı savunucularına göre doğa suyu bir maliyet olmadan sunmaktadır ve bu nedenle suyun kâr elde etmek amacıyla alınıp satılması yoksulların insan haklarını kabul etmemek anlamına gelmektedir.[366] Aksi görüşte olanlar ise su kaynaklarının korunması için suyun piyasa koşullarına göre değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedirler.[367] Bu görüşte olanlar suyun fiyatlandırılmaması halinde israf edileceğini, bir bedelle sunulması halinde ise kontrollü harcanacağından su tüketiminin daha az olacağını ileri sürmektedirler. Ancak suyun bu şekilde ele alınması yoksulların suya erişimini güçleştirecek ve bu kesimin su haklarını ihlal edecektir. Su hakkı savunucuları bu nedenle kişi başına günlük 20 litreye kadar olan suyun ücretsiz hale getirilmesi ile sorunun çözülebileceğini, suyun parasız olması halinde israf edileceğine dair görüşün suyun bir piyasa malı haline getirilmesinin gerekçesi olamayacağını belirtmektedirler.[368]

Su fiyatlarının azaltılmasının ya da suyun parasız sunulmasının su kaynaklarının hızla tüketilebileceği iddiasının su hakkı savunucuları tarafından kabul edilmemesinin bir başka nedeni de asıl su israfının suyu bedelinin ne olduğuna bakmaksızın harcayabilecek olan gelir düzeyi yüksek kesim tarafından yapılıyor olmasıdır.[369] Gelişmiş ülkelerle, yoksul ülkelerdeki kişi başına düşen su tüketimine ilişkin karşılaştırmalar bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla suyun fiyatlandırılmasının su kaynaklarının korunmasını sağlayıcı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle fiyatlandırma bireylerin suya erişiminde bir iyileşme sağlamamakta, aksine yoksulların suya erişimini güçleştirmekte, toplumun bu kesiminin su haklarını ihlal etmektedir.[370]

[366] **Shiva,** s. 58
[367] **Pamukçu**, s. 102
[368] **Şirin** (2010), s. 136
[369] **İlhan** (2011), s. 138
[370] **Kartal** (2006), s. 483

2.5.3.3. Suya Erişilebilirlikte Ayrım Gözetmeme

Üçüncü olarak suya ayrım yapılmadan toplumun tüm kesimlerinin erişebilmesi gerekmektedir. Genel Yorum'da da toplum dışına itilmiş tüm grupların su hakkından kanunen ve fiilen yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.[371] Komite ciddi ekonomik sıkıntıların olduğu dönemlerde dahi toplumun riske açık bu gruplarının düşük maliyetli programlarla korunmaları gerektiğini vurgulamıştır.[372] Su hakkına toplumun her kesiminin ayrım yapılmadan ulaşabilmesinin önemi nedeniyle Komite bu grupları ayrı ayrı belirtmiş[373] bu kişilerin su hakkının nasıl sağlanacağını da açıklamıştır.[374]

2.5.3.4. Bilgiye Erişebilme

Suya erişebilirlik bakımından, su ile ilgili konularda bilgiye erişebilme hakkı da sağlanmalıdır. Bireylerin sürecin her aşamasında yönetimin karar alma faaliyetine demokratik ve hukuki yollarla katılımının sağlanması, bu süreçte uyulması gereken kuralların önceden belli olması ve bilinmesi gerekmektedir.[375] Su ile ilgili politikalarda da halkın önceden bilgilendirilmesi, bu konudaki çalışmaların ve raporların ulaşılabilir olması su hakkının bu unsurunun bir gereğidir.[376] Bunun yanında su ile ilgili konularda karar verme sürecine katılma, su hakkının ihlal edilmesi halinde etkili çözüm yollarına başvurabilme hakları da bu kapsamda değerlendirilmelidir.[377]

Belirtilen bu haklar, çevresel konular özelinde, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi) ile

[371] 15 nolu Genel Yorum 12 –c-iii
[372] 15 nolu Genel Yorum 13. paragraf
[373] 15 nolu Genel Yorum 16. paragraf
[374] **Nifosi-Sutton,** Ingrid (2017), **The Protection of Vulnerable Groups Under International Human Rights Law,** New York: Routledge, s. 136
[375] **Özay,** İl Han, **Günışığında Yönetim**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004, s. 15
[376] **Şirin** (2010), s. 141
[377] **Gupta,** Joyeeta, Rhodante Ahlers ve Lawal Ahmed, s. 301

düzenlenmiştir.[378] Danimarka'nın Aarhus şehrinde 25/6/1998 tarihinde imzalanan ve 30/10/2001 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme çevresel konularda bilgi edinme, karar verme sürecinde halkın katılımı ve yargıya başvuru konularını ele alan ilk uluslararası sözleşmedir.[379] Çevre hakkı alanında somut uyuşmazlıklarda kullanılabilecek usule ilişkin hakların ele alınmış olması Aarhus Sözleşmesi'ni çevre ile ilgili diğer uluslararası sözleşmelerden ayırmaktadır.[380] Su da çevrenin bir parçası olduğundan Aarhus Sözleşmesi'nin su hakkını da kapsadığı kabul edilebilir. Esasen Sözleşme'de de çevresel bilgi tanımında hava, atmosfer ve toprak gibi unsurlar yanında su da sayılmıştır.[381]

Aarhus Sözleşmesi'ne göre çevresel konularda herhangi bir ayrım yapılmadan, vatandaş olmayanlar da dahil, herkesin bilgiye erişim hakkı bulunmaktadır.[382] Sözleşme'nin en belirgin yönü bilgi ve belge edinme hakkının ihlal edilmesi halinde yargıya ya da tarafsız kuruluşa başvurma hakkının kullanılmasında vatandaşlık gibi bir kısıtlama getirilmemiş olmasıdır.[383]

Çevre ile ilgili konularda karar alma sürecine katılım konusu da Aarhus Sözleşmesi'nde detaylı bir şekilde açıklanmıştır.[384] Bu bölümde bilgi alma hakkından farklı olarak *"halk"* yerine *"ilgili halk"* kavramının kullanılmasının, sürece herkesin değil, bu süreçten somut bir şekilde etkilenen ya da etkilenme ihtimali bulunanların katılabileceği anlamına geldiği belirtilmektedir.[385]

2.6. SU HAKKININ ÖZNELERİ

Su hakkının özneleri bu haktan yararlanacak olanlar ile bu hakkı yerine getirmekle yükümlü olanlar, hakkın kullanılmasına saygı göstermek, hakkın

[378] **Özlüer**, Ilgın Özkaya (2018), **Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi,** Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği, s. 5
[379] **Güneş,** Ahmet M. (2010), *"Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme"*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 301
[380] **May,** James R. ve Erin Daly (2015), Dünyada Çevresel Anayasacılık, Çeviren: Tolga Şirin ve Umut Orcan,Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği, s. 28-29
[381] Aarhus Sözleşmesi'nin 3/9. maddesi, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf
[382] Aarhus Sözleşmesi'nin 2/4, 3/9., 4. ve 5. maddeleri ile 9/1. maddesi
[383] **Yılmaz Turgut,** Nükhet (2009), Çevre Politikası ve Hukuku, Ankara: İmaj Yayınevi, s. 165
[384] Aarhus Sözleşmesi'nin 6. maddesi
[385] **Güneş,** s. 311

korunmasını ve geliştirilmesini sağlamakla yükümlü olanlardır. Su hakkının özelliği gereği bu hakkın yükümlüsü aynı zamanda yararlanıcısı da olabilmektedir. Devletler bir yandan su hakkına saygı göstermekle, bu hakkı korumak ve geliştirmekle yükümlüyken bir yandan da bu haktan yararlanmaktadır.[386]

2.6.1. Hak Sahipleri

2.6.1.1. Bireyler

Su hakkının yaşamsal önemi dolayısıyla her birey bu hakkın öznesi konumundadır. Herkesin yeterli ve güvenli suya erişim hakkının sağlanması gerekmektedir. Bu hakkın kısıtlanması, tam olarak yerine getirilmemesi diğer temel insan haklarının da ihlali sonucunu doğurur. Bir anlamda yaşam hakkı nasıl her birey için var olan temel bir hak ise su hakkı da bir sınırlama olmadan kabulü gereken bir haktır. 15 Nolu Genel Yorum'da *"herkesin"*[387] su hakkının bulunduğundan söz edilmiştir. Sözcük olarak "herkes" *"mevcut olan bütün insanlar"*[388] anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hiçbir ayrım yapılmadan bütün insanlar su hakkının öznesidir. Bir ihlal olduğunda tüm bireylerin su haklarını koruyucu yollara başvurma imkanları bulunmaktadır.

2.6.1.2. Gruplar

Su, kişisel ve ev içi kullanım dışında tarım, endüstri gibi başka alanlarda da kullanılır. Tarımsal amaçla kullanıldığında, bir bölgedeki su kaynaklarına yapılan bir müdahale o yöredeki tüm toplulukları etkiler. Bunun yanında su varlıkları aynı zamanda doğanın da bir parçasıdır ve su varlıklarına yapılacak bir müdahaleye karşı yalnızca ekosistemi korumak amacıyla karşı çıkılması da su hakkının savunulması demektir. Bu durumda su hakkının topluluklar tarafından kullanılması ve dolayısıyla suyun kolektif hak niteliği ortaya çıkmaktadır. Hakkın bireyler yanında topluluklar tarafından da kullanımı çevre hakkında olduğu gibi su hakkı ile ilgili olarak da bu

[386] **Şirin** (2010), s. 141
[387] 15 nolu Genel Yorum 2.paragraf
[388] **Ayverdi**, İlhan (2011), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 2. Cilt, 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi, s. 1266

hakkın daha etkin korunmasını sağlayacaktır.[389] Su hakkının topluluklar tarafından kullanılması yönüyle dayanışma hakları içinde yer aldığı kabul edilebilir. Dayanışma hakları tüm insanlığın birlikte sahiplenmesi gereken yeni kuşak haklardandır.[390] Belirli bir ortak yaşam kavramına dayanan bu haklar, bireylerin, halkların, devletlerin ve kurumların ortak çaba göstermesiyle sağlanabildiği için dayanışma hakları olarak adlandırılmıştır.[391]

1992 yılındaki Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi'nde *"barış, kalkınma ve çevrenin korunması dayanağını birbirinden alır ve bunlar birbirinden ayrılamaz bir bütünü oluşturur"*[392] ilkesi benimsenmiştir. Üçüncü kuşak haklar arasında yer alan dayanışma hakları için bu nedenle *"uygun çevrede ve barış içinde yaşama hakkı"* kavramı önerilmektedir.[393] Çevrenin korunabilmesi, kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi ve dünya barışı için su hakkının da sağlanması gerekmektedir. Su hakkı da diğer insan hakları ile bir bütündür ve dünyanın su varlıklarına bu gerçekten yola çıkılarak bakılması gerekir. Özellikle sınır aşan sular konusunda yaşanan sorunlar su hakkının barış içinde yaşamak için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hindistan ve Pakistan'da İndus Nehri suları, Afrika ülkelerinde Komati ve Nil nehirleri suları, Hindistan ve Bangladeş'de Ganj Nehri suları, ABD ile Meksika'da Rio Grande suları ile ilgili yapılan anlaşmalar[394] toplumlar için su hakkını sağlamanın, barışı ve aynı zamanda kalkınmayı da gerçekleştirmenin bir yolu olduğunu göstermektedir.

Günümüzde en önemli küresel sorunlardan biri olan iklim değişikliği ile mücadelede olduğu gibi dünyadaki su varlıklarının korunması da ancak insanlığın dayanışma içinde birlikte çabası ile sağlanabilir. Herhangi bir yerdeki bir tesisin kirlettiği nehrin suları çok uzakta bulunan bölgeleri de etkileyebilir. Çevresel etkileri etraflıca araştırılmadan yapılan büyük bir barajın doğaya olan tahribatı komşu

[389] **Özdek,** Yasemin (1993), **Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, s. 108
[390] **Kaboğlu,** İbrahim (1992), "İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 9, s. 123
[391] **Özdek,** Yasemin (2000), **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları,** Ankara: Öteki Yayınevi, s. 300, (Karel Vasak "A 30 Year Struggle", Unesco Courier11/1977, s. 29'dan)
[392] http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF
[393] **Kaboğlu** (2006), s. 297
[394] **Kıran** (2005), s. 209-216

ülkelere de yayılabilir. Aşırı su çeken su kuyular, yeraltı sularını tükenmesine neden olabilir. Su ortak yaşamın devamı için vazgeçilmezdir ve bu nedenle bireyler, halklar, kurumlar ve devletler su hakkını ancak ortak çabalarıyla koruyabilirler. Suyun çevre hakkı gibi bir dayanışma hakkı olarak korunması gelecek kuşakların su haklarını da güvence altına alacaktır.

Genel Yorum'da tarımsal faaliyetlerde su hakkının korunmasının yalnızca *beslenme hakkı*[395] ve *halkların kendi kaderlerini tayin hakları*[396] ile ilişkilendirilmesi de bu nedenle eleştirilmektedir. Çünkü beslenme hakkı ile korunan hakta hakkın öznesi gruplar değil, bireylerdir. Özellikle HES'lere karşı mücadelelerle ilgili olarak ise su hakkının öznesi el atılan su kaynaklarını önceden olduğu gibi kullanmaya devam etmek, korumak isteyen, bir kolektif özne olan köylülerdir.[397] HES'lere karşı olduğu gibi, su kaynaklarının kirletilmesine neden olan fabrika ve tesislere karşı mücadele eden gruplar da su hakkının kolektif öznesidirler. Bir tüzel kişiliği bulunmayan grupların da su haklarını, çevre hakkında olduğu gibi[398] bu hakkın kolektif öznesi olarak kullanabilmeleri gerekmektedir.

15 Nolu Genel Yorum'da su hakkının kullanımında zorluklarla karşılaşacakları gerekçesiyle bazı gruplar ayrıca sayılmış ve bu grupların taraf devletlerce özel olarak korunmaları gerektiği vurgulanmıştır.[399] Buna göre kadınlar ve çocuklar yanında kırsal kesimde ve kentlerin yoksul bölgelerinde yaşayanlar, yerli halklar, göçebe ve gezici topluluklar, mülteciler ve sığınmacılar, mahkum ve tutuklular, yaşlı ve engelliler ile doğal afet mağduru olanlar, afete meyille yerlerde yaşayanlar ayrı hak grupları olarak belirtilmiştir.

2.6.1.3. Gelecek Kuşaklar

Sonraki kuşaklar, çevre hakkında olduğu gibi su hakkı ile ilgili olarak da bu haktan yararlanacaklar arasında bulunmaktadır. 1972 yılında Stockholm'de

[395] 15 nolu Genel Yorum 7.paragraf
[396] BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 1. maddesi http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf erişim tarihi: 8/5/2019
[397] **Kurt,** s. 408,-409
[398] **Özdek** (1993), s. 108
[399] 15 nolu Genel Yorum 16.paragraf

düzenlenen İnsan ve Çevre Konferansı bildirisinde de su ve diğer doğal kaynakların korunması ve gelecek kuşaklar için de güvence altına alınması gerektiği kabul edilmiştir.[400] Hindistan'da Kerala Yüksek Mahkemesi su kaynaklarını kirlettiği iddia edilen bir şirketle ilgili verdiği kararında yeraltından sınırsız miktarda su çıkartmanın Hindistan Anayasası'ndaki yaşam hakkına ve dünya kaynaklarının gelecek kuşaklar için de korunmasını belirten Stockholm Deklarasyonu'nun 21.maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.[401] Gelecek kuşakların hak öznesi olarak sayılması pratik anlamda bu hakkın yükümlüleri bakımından bir sorumluluk getirmektedir.[402] Hindistan Yüksek Mahkemesi kararı, bir hak öznesi olarak gelecek kuşakların su hakkının bu yaklaşımla korunabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

15 nolu Genel Yorum'da da su hakkının özneleri arasında gelecek kuşakların bulunduğu görülmektedir. Yorum'da su hakkının *sürdürülebilir* şekilde, *mevcut ve gelecek kuşaklar için gerçekleştirilebilmesinin*[403] sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Gelecek kuşaklara ulusal hukuk sistemlerinde de yer verildiği görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda gelecek kuşaklar da hak sahibi olarak şimdiki kuşaklarla birlikte yer almaktadır.[404]

Su kaynaklarının kirletilmesi ve tüketilmesi gelecek kuşakların su haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Büyük barajların ve su kanallarının nehirlerin su akışını bozduğu ve ekosisteme zarar verdiği, beklenen yararı da sunamadığı, dünyanın su kaynaklarını tükettiği belirtilmektedir.[405] Bu şekilde sınırlı bir kullanım süresi olan bir barajın doğaya verebileceği tahribatın gelecek kuşakların su haklarını ihlal edebileceği değerlendirilmelidir. Bunun gibi su kaynaklarının yakınlarına yapılacak tesislerin de uzmanların görüşleri alındıktan, detaylı bir değerlendirme yapıldıktan sonra kurulması gerekmektedir. Çevre hakkı konusunda geçerli olan kuşaklararası adalet ve kuşaklararası eşitlik yaklaşımının su hakkı ile ilgili olarak da geçerli olduğunun kabulü gerekmektedir.[406]

[400] Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri (2014), Türkiye Barolar Birliği, s. 67
[401] **İnce,** (2017), (Makalenin 11.sayfası)
[402] **Şirin** (2010), s. 145
[403] 15 nolu Genel Yorum 11. paragraf
[404] **Kaboğlu** (1996), (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 50. maddesi) s. 39
[405] **Postel**, s. 71
[406] **Şirin** (2010), s. 145

2.6.1.4. Devletler

Çevre hakkı alanında olduğu gibi su hakkı ile ilgili olarak da devlet gerçekte bu hakkı yerine getirmekle yükümlü olan taraftadır.[407] Ancak su sorunu küresel bir özellik taşıdığından, tartışmalı olmakla birlikte devletlerin de bu hakkın öznesi olabileceği belirtilmektedir.[408] Sınır aşan sularla ilgili olarak "*karasal bütünlük teorisi"* gereğince suyun aşağısında bulunan devletin, topraklarına suyun doğal akışıyla ulaşması konusunda hakkı bulunmaktadır.[409] Bu devletin, kendi topraklarına ulaşan suyun doğal akışının komşu devlet tarafından bozulması halinde uluslararası hukuk kurallarına göre su hakkını ileri sürme imkanı vardır.

2.6.2. Su Hakkının Yükümlüleri

2.6.2.1. Devletler

Su hakkının kullanılmasında en önemli sorumluluk devlete aittir. Su ile ilgili politikalar devlet tarafından oluşturulur. Su hizmetleriyle ilgili altyapı sistemleri, suyun dağıtımı, güvenli içme suyunun ulaştırılması devletin sorumluluğundadır. Bunlar yanında su kaynaklarının, nehir ve göllerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da devletin yükümlülüğündedir. Bazı ülke anayasalarında devletin su ile ilgili bu sorumluluğu açıkça belirtilmiştir.[410]

15 nolu Genel Yorum'da taraf devletlerin su hakkı ile ilgili yükümlülükleri bölümler halinde detaylı olarak açıklanmıştır. Yorum'da devletlerin *su hakkının tam olarak gerçekleştirilebilmesi için en etkili çözümü mümkün olan en kısa sürede*[411] yerine getirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Yorum'da ayrıca Sözleşme'ye taraf devletlerin *su hakkına riayet etme*[412] yükümlülükleri bulunduğu, su hakkının

[407] **Özdek** (1993), s. 111
[408] **Şirin** (2010), s. 146
[409] **Kıran,** Abdullah (2005) **Ortadoğu'da Su – Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı,** İstanbul: Kitap, s. 190
[410] Örneğin Bolivya, Kongo, Ekvador (Topçu, s. 181)
[411] 15 nolu Genel Yorum 18. paragraf
[412] 15 nolu Genel Yorum 21. paragraf

doğrudan veya dolaylı olarak kullanılmasına engel olunmaması gerektiği bildirilmiştir. Bireylerin yeterli suya erişmelerine engel olacak her türlü işlem bu kapsamda su hakkının ihlal edildiği anlamına gelebilecektir. Örneğin sık sık su kesintileri yapılması, bir yerdeki su kaynaklarının kadim kullanım tarzını değiştirici işlemler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Yorum'da devletin hukuki yükümlülükleri konusunda ikinci sırada *koruma yükümlülüğünden*[413] bahsedilmiştir. Buna göre taraf devletlerin su kaynaklarının üçüncü bir kişinin müdahalesi halinde bunu engelleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bir fabrikanın atıklarını arıtmadan su kaynaklarına bırakması halinde resmi makamların en kısa sürede harekete geçerek su hakkına yapılan bu müdahaleyi önlemesi gerekmektedir. Komite, su hizmetlerinin üçüncü şahıslarca yerine getirilmesi halinde suya *fiziksel erişimin bu kişilerce engellenmesinin de*[414] koruma yükümlülüğü kapsamında önlenmesi gerektiği görüşündedir. Bu bölümde su hizmetleri üçüncü kişilerce yerine getirildiğinde, su fiyatlarının yüksek belirlenmesi halinde ekonomik erişilebilirliğin sağlanamaması konusu ayrıca düzenlenmemiştir. Ancak Yorum'un bütünü itibariyle böyle bir durumda su hakkı, suya erişimin sağlanamaması nedeniyle ihlal edilmiş olacağından, devletin koruma yükümlülüğünü yerine getirmesi, ihlali ortadan kaldırıcı tedbirler alması gerektiğinden söz etmek mümkündür.

Devletlerin, kişi ve toplulukların su haklarını kullanabilmeleri için *yerine getirme yükümlülüğü*[415] de bulunmaktadır. Buna göre devletlerin su hakkının kullanılabilmesine yardımcı olacak tedbirleri alması gerekmektedir. Devletler suya erişimi kolaylaştırıcı her türlü tedbiri almak durumundadır. Bu kapsamda suya yoksulların ve dezavantajlı grupların erişebilmesi için de gerekli önlemler alınmalıdır. Komite su ile ilgili tüm f*iyatlandırmaların hakkaniyet ilkesine göre yapılması*[416] gerektiği görüşündedir.

[413] 15 nolu Genel Yorum 23. paragraf
[414] 15 nolu Genel Yorum 24. paragraf
[415] 15 nolu Genel Yorum 25 .paragraf
[416] 15 nolu Genel Yorum 27. paragraf

2.6.2.2. Bireyler

Bireylerin başkalarının su haklarını ihlal edecek davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Bu yükümlülük hem şimdiki, hem de gelecekteki kuşaklar bakımından geçerlidir. Diğer haklarda olduğu gibi su hakkı bakımından da bu hakkın diğer insanların su hakları ihlal edilmeden kullanılması gerekmektedir. Yeraltı su kaynaklarından kontrolsüz ve aşırı şekilde su çekilmesi bu anlamda su hakkının bireyler tarafından ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Hindistan, Çin ve Pakistan'da kuyulardan çekilen suyun tekrar biriken sudan çok fazla olduğu, bu şekilde su çekilmeye devam edilmesi halinde bölgedeki yeraltı su kaynaklarının yakın zamanda tükeneceği belirtilmektedir.[417]

Diğer taraftan gıda, kıyafet ve birçok maddenin üretiminde kullanılan suya "sanal su" adı verilmektedir. Örneğin bir bardak kahve için 140 litre, bir gömlek için 2.400 litre, bir bilgisayar çipi için çok daha fazla miktarda su kullanılmaktadır.[418] Bireylerin tüketimlerinde daha az sanal su kullanılan ürünleri tercih etmeleri de su kaynaklarının korunmasını sağlayacaktır. Bireylerin su hakkının yükümlüsü olarak su hakkının başkaları tarafından kullanılmasına engel olmaması ve su haklarına riayet etmeleri gerekmektedir.

2.6.2.3. Topluluklar

Bireylerde olduğu gibi toplulukların da su hakkının yükümlüsü oldukları haller bulunmaktadır. Belli bir yerde, köyde yaşayan bir topluluğun, kendileriyle aynı su havzasından yararlanan diğer birey ve toplulukların su haklarına riayet etmesi gerekir. Bu şekilde tarımsal faaliyetlerde ortak kararlar alınarak daha az su kullanılan ürünlerin yetiştirilmesinin tercih edilmesi, modern sulama yöntemlerinin geliştirilmesi de toplulukların su hakkının yükümlüsü olarak başkalarının su haklarına riayet etmeleri anlamına gelmektedir.

---

[417] **Pearce**, s, 74
[418] **Barlow** (2016), s. 184

2.6.2.4. Uluslararası Kuruluşlar

Su hakkı ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan uluslararası kuruluşlar da su hakkının yükümlüleridir. Uluslararası hukukun her geçen gün etkinliğini artırdığı çağımızda bu kuruluşlar taraf devletin su hakkına riayet yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde kuruluş sözleşmelerindeki mekanizmalarla su hakkına yönelik koruyucu önlemleri alabilirler.

15 nolu Genel Yorum'da da *su hakkının ulusal düzeyde uygulanmasının sağlanması bakımından taraf devletlerle işbirliği ile çalışmak üzere*[419] uluslararası kuruluşların kendi uzmanlık alanlarında sorumlu oldukları belirtilmiştir. Komite, IMF'nin ve Dünya Bankası'nın da *kredi anlaşmaları ve yapısal uyum programlarında su hakkının kullanımını sağlayacak şekilde bu hakkı göz önünde bulundurmaları*[420] gerektiğini belirtmiştir. Ancak IMF ve Dünya Bankası politikaları genelde su hizmetlerinin özelleştirilmesine yöneliktir. Suyun piyasa koşullarıyla ele alınması su hakkı ihlallerine neden olmaktadır.[421] Dünya Bankası'nın, suyun büyük şirketlerce kontrolünde bir araç olarak kullanıldığı belirtilmektedir.[422] Komite'nin bu iki uluslararası finans kuruluşu ile ilgili bu değerlendirmesi su hakkının korunması bakımından bir çelişki olduğundan eleştirilmektedir.[423]

2.6.2.5. Sivil Toplum Örgütleri

Su ile ilgili sivil toplum örgütleri de su hakkının yükümlüleridir. Bu örgütler su hakkı ile ilgili bir ihlal olduğunda su hakkı sahiplerini desteklemekte, bilgilendirmekte ve su hakkının korunmasını sağlamaktadır. Su hakkı ihlal edilen kişi ya da grupların korunmasız, ekonomik olarak zayıf olduğu durumlarda bu örgütlerin önemi daha da artmaktadır. Ayrıca bazı sivil toplum örgütleri halkı suyu israf yapmadan kullanmaları, başkalarının su hakkına riayet etmeleri konusunda bilinçlendirerek dolaylı olarak da su hakkını korumaktadır.

---

[419] 15 nolu Genel Yorum 60. paragraf
[420] 15 nolu Genel Yorum 60. paragraf
[421] **Minibaş** (2007), s. 27
[422] **Shiva,** s. 113
[423] **Şirin,** (2010), s. 149

2.7. SU HAKKININ ULUSAL HUKUK SİSTEMLERİNE GİRİŞİ

Su hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi, diğer temel haklar ile aynı düzeye getirilmesi anlamına gelmektedir. Güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim hakkının yaşama hakkı, beslenme hakkı, sağlık hakkı gibi diğer temel haklar kapsamında korunduğu ileri sürülebilir. Ancak bu hakların gerçek anlamda bir güvenceye kavuşturulabilmesi ayrı bir hak olarak tanımlanmaları ile mümkün olacaktır. Ulusal hukuk sistemlerinde de su ve sanitasyon hakları anayasal ya da yasal düzeylerde kabul edilmeye başlanmıştır. Kimi ülkelerde ise yazılı bir düzenleme bulunmamakla birlikte yargı organları su hakkından yola çıkarak kararlar vermektedir.Anayasalar hakları ulusal düzeyde güvence altına alırlar.[424] Hakların anayasalarda düzenlenmesi bu haklara anayasal kuralların hukuki gücünü verir ve bu düzenleme hakların öteki temel normlarla aynı hukuki değerde oldukları anlamına gelir.[425]

1994 Panama Anayasası'na göre yeterli gelişim için suyun güvenceye alınması bakımından devletlerin sorumluluğu bulunmaktadır.[426]

Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası'nda 2003 yılında yapılan değişiklikle herkesin yeterli suya erişim bakımından anayasal hakkı bulunduğu kabul edilmiştir.[427] Düzenlemede uygun suya erişim değil, yeterli suya erişim tabiri kullanılmıştır.[428] Anayasa'ya göre devlet suya erişim hakkını imkanları dahilinde karşılamakla yükümlüdür.[429]

Su hakkının anayasal güvence altına alınmasında en ileri düzeyde düzenlemeyi Uruguay yapmıştır. 2004 yılında yapılan referanduma katılanların yüzde 60'dan fazlası suyun bir insan hakkı olması gerektiği yönünde oy

[424] **Şirin** (2010), s. 121
[425] **Kaboğlu,** İbrahim Ö. (1999), **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı,** İstanbul: Afa Yayıncılık, s. 42
[426] **Topçu**, s. 213
[427] Legal Resources for the Right to Water and Sanitation, s. 61 http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/wwc/Programs/Right_to_Water/Pdf_doct/RWP-Legal_Res_1st_Draft_web.pdf
[428] **Thompson**, Hubert (2006), **Water Law**, Cape Town:Juta, s. 176.
[429] **Çiçek**, s. 210

kullanmıştır.[430] Değişiklik sonucu suyun yaşam için gerekli olan doğal bir kaynak olduğu belirtilmiş, içme suyuna ve sanitasyona erişim temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Değişiklikle aynı zamanda hükûmetin su politikasını belirlerken ekonomik kaygıları değil, toplumsal kaygıları göz önünde bulundurması gerektiği kabul edilmiş, su hizmetlerinin bir devlet kurumu tarafından kâr gütmeden yerine getirilmesi benimsenmiştir.[431] Ayrıca Uruguay Anayasası'nda *başka bir ülkenin kaynaklarından yoksun kalması halinde veya dayanışma için ... bu ülkenin Uruguay'ın su kaynaklarından yararlanabileceği yönünde* karar alınabilmesine imkan tanınmıştır.[432] Yine Uruguay Anayasası'na göre su yönetimi gelecek kuşaklarla birliktelik hissiyle, sürdürülebilirlik anlayışıyla ve suyun döngüsü korunarak yapılmalıdır. Ayrıca kullanıcıların, sivil toplumun su yönetiminde ve su kaynaklarının kontrolünde katılımının sağlanması gerekmektedir.[433]

Nikaragua Anayasası'nda 2005 yılında yapılan değişikliğe göre devlet aralarında su hizmetlerinin de bulunduğu temel kamu hizmetlerini sağlamak, kolaylaştırmak ve düzenlemek zorundadır, halkın bu hizmetlere devredilemez erişim hakkı bulunmaktadır.[434]

Kenya Anayasası'nda 2005 yılında su hakkı ile ilgili konularda düzenleme yapılmıştır. Anayasa'nın 65. ve 66. maddelerine göre herkesin uygun kalitede su ve yeterli düzeyde sanitasyon hakkı bulunmaktadır.

Kongo Anayasa'sında 2006 yılında yapılan değişiklikle *devletin uygun konut ve içilebilir suya erişim hakkını güvence altına aldığı* kabul edilmiştir.[435]

Ekvator Anayasası'nda 2008 yılında yapılan değişiklik sonrasında sosyal haklara öncelik verilmiş, suyun kamusal hizmet olarak sunulması benimsenmiş, su

[430] **Gerlak,** Andrea K. ve Margaret Wilder (2012), "**Exploring the Textured Landscape of Water Insecuity and the Human Right to Water,"** s.14, 16 www.environmentmagazine.org https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00139157.2012.657125 erişim tarihi : 19/5/2019
[431] **İlhan** (2011), s.151
[432] **Şirin** (2011), s. 58
[433] Legal Resources for the Right to Water and Sanitation, s. 62
[434] Legal Resources for the Right to Water and Sanitation, s. 61
[435] Legal Resources for the Right to Water and Sanitation, s. 59

kaynaklarının ekosistemle uyumlu olarak korunması kabul edilmiştir.[436] Anayasa'nın 23. maddesinde sağlık hakkının gerekleri arasında su hakkı da sayılmış, 42. maddesinde devletin içilebilir suyu ve temel sanitasyonu sağlamayı güvence altına aldığı belirtilmiş, 249. madde de devletin kamunun içme suyunu sağlamaktan sorumlu olduğu kabul edilmiştir.[437]

Bolivya Anayasası'nda 2008 yılında yapılan referandum sonrası 2009 yılında yürürlüğe giren değişikliğe göre su hizmetlerinin *katılımcılık anlayışı ile sosyal denetime açık olarak sunulması* gerekmektedir.[438] Anayasa'ya göre *herkes evrensel nitelikteki güvenli içme suyu hakkına eşit olarak sahiptir, su ve sanitasyona erişme bir insan hakkıdır. Su ve sanitasyon hizmetleri imtiyaz sözleşmelerine ve özelleştirmelere konu olamaz.*[439]

Meksika Anayasası'nda 2012 yılında yapılan değişiklikle herkesin kişisel ve evsel kullanım bakımından yeterli ve güvenli suya erişim hakkı bulunduğu kabul edilmiştir.[440]

Topraklarının yarıdan çoğu ormanla kaplı, su zengini bir ülke sayılan Slovenya'da 2016 yılı Kasım ayında yapılan Anayasa değişikliği ile her bireyin içme suyu hakkı bulunduğu, suyun ticarileştirilemeyeceği kabul edilmiştir. Slovenya'nın su hakkını Anayasası'nda kabul eden ilk Avrupa Birliği üyesi ülke olduğu belirtilmektedir.[441]

Hollanda'da 2004 yılında yapılan yasa değişikliğiyle su hizmetlerinin yalnızca kamu şirketleri tarafından yerine getirilmesi benimsenmiş, kamuya ait su şirketlerinin özelleştirilemeyeceği kabul edilmiştir.[442]

---

[436] **Şirin** (2010), s. 59
[437] Legal Resources for the Right to Water and Sanitation, s. 60
[438] **Şirin** (2011), s. 58
[439] **İlhan** (2017), s. 35
[440] http://www.rampedre.net/implementation/territories/national/world_table_constitution erişim tarihi: 19/5/2019
[441] 18 Kasım 2016 tarihli The Guardian gazetesi
[442] **İlhan** (2011), s. 131

Endonezya Su Kaynakları Kanunu, kişi başına temin edilmesi gereken minimum miktar su ile ilgili olarak özel bir düzenleme içermektedir. Buna göre tarifeler her aile için aylık 10 m3, ya da kişi başına günlük 60 litre olarak temel içme suyu ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmalı ve fatura tutarı su abonesinin gelirinin yüzde 4'ünün geçmemelidir.[443]

Hindistan Anayasası'nda ve yazılı mevzuatında su hakkı açıkça belirtilmemesine rağmen yargı kararlarında su hakkı yaşam hakkı ile birlikte ele alınarak değerlendirme yapılmaktadır.[444] Fransa'da da bir mahkeme 2015 yılı Haziran ayında bir bireyin suyunun bedelini ödeyemediği için kesilmesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vermiştir.[445]

2.8. SU HAKKININ SOSYAL HAK NİTELİĞİ

Yaşamın devamı için su olmaz ise olmaz bir önemdedir. İnsan bedeninin yaklaşık olarak üçte ikisi sudur ve sağlıklı kalabilmek için vücuttaki bu su dengesinin korunması gerekmektedir.[446] Vücut için ihtiyaç duyulan suyun yaklaşık olarak yarısı içme suyundan diğer yarısı ise yiyeceklerden sağlanır.[447] Dolayısıyla içme suyu olarak vazgeçilmezliğinin yanında, sebze ve meyvelerin yetiştirilmesi için de su gereklidir.

İnsanın hastalıklardan korunabilmesi, sağlıklı kalabilmesi de su olmadan sağlanamaz. Öncelikle kişisel temizlik, hijyen sağlanması için de su zorunludur. Bunun yanında çevre koşullarının yaşamaya uygun hale getirilebilmesi için de su elzem olduğundan sanitasyon da içme suyu gibi insanın hayatını sürdürebilmesi için gereklidir.

[443] **Topçu**, s. 227
[444] **Çiçek**, s. 206
[445] **Barlow,**Maude "Su Hakkımız: BM'nin Su ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi" Çeviri: Arife Köse, s. 7
https://www.suhakki.org/2016/04/rapor-su-hakkimiz erişim tarihi: 26/5/2019
[446] **Matricon,** s. 30
[447] **Demirağ**, s. 27

Bu nedenlerle su hakkının konusunu güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim oluşturmaktadır. Bu hakların yaşamsal önemleri nedeniyle her ikisine de bedelsiz olarak ulaşabilmek gerekir. Suyun metalaştırılması, ekonomik bir mal gibi ele alınması bu hakların kullanılmasını engellemektedir. Suyun özelleştirilmesi de benzer olumsuzluklara, güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim hakkının ihlaline neden olmaktadır. Bu yönleriyle temel bir insan hakkı olarak su hakkının kişisel hak[448] olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak güvenli suya ve sanitasyona erişim hakkı, niteliği ve diğer temel haklarla ilgisi yönünden insan gelişimiyle ilgili olarak gerekli koşulların oluşturulması bakımından devletlere aktif bir şekilde görev de[449] yüklediğinden sosyal hak niteliği de taşımaktadır. Su hakkının yükümlüsü olarak devlet, bireylerin bu hakkı kullanmalarını kolaylaştırıcı tüm önlemleri almak durumundadır. Yine sosyal hakların bir özelliği olarak devletin toplumun tüm kesimlerinin bu haktan eşit şekilde yararlanmasını sağlayıcı ortamı da oluşturması gerekmektedir.

Sosyal hakların devletlere olumlu edimlerde bulunma, aktif davranma borcu yükleyen bu yanı dışında sadece pasif durma ödevi yükleyen bir yanı da bulunmaktadır.[450] Devletin, bireylerin su ve sanitasyon hakkını kullanmalarına saygı duyma yükümlülüğü bu kapsamdadır. Devlet, bireylerin bu haklarını kullanmalarına riayet edecek, bu hakkın kullanılmasını engelleyen eylemlerde bulunmayacaktır. Örneğin bir yerde yöre halkının su kaynaklarını kullanmalarına engel olacak şekilde baraj yapılması, devletin su hakkını ihlal etmesi anlamına gelmektedir.

2.9. SU HAKKININ DİĞER İNSAN HAKLARI İLE İLİŞKİSİ

Su hakkının diğer temel hakların bir çoğu ile bağı bulunmaktadır. Su hakkının ulusal ya da uluslararası yazılı mevzuatta açık olarak düzenlenmediği durumlarda bu haklarla bağlantı kurularak su hakkı korunmaktadır. 15 nolu Genel

[448] **Şirin**, (2011), s. 99
[449] **Kalabalık,** Halil (2009), **İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 50
[450] **Tanör,** Bülent ve Necmi Yüsbaşıoğlu (2006), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku,** İstanbul: Beta Basım Yayım, s. 171, 172

Yorum'da da diğer temel haklardan yola çıkılarak su ve sanitasyon hakkı ile ilgili değerlendirme yapılmıştır.

2.9.1. Yaşam Hakkıyla İlişkisi

Suyun hayat için zorunluluğu nedeniyle yaşam hakkı ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlantı sayesinde Anayasası'nda su hakkını kabul etmemiş olan devletlerin bir kısmında mahkemeler, yaşam hakkından hareketle değerlendirme yaparak suyun da temel insan hakkı olduğu sonucuna varmaktadırlar. Yaşam hakkının yalnızca negatif bir hak olarak yorumlanmaması gerekir. Devletlerin, bireylerin yaşamaları için asgari koşulları sağlaması gerekmektedir.[451] Bu anlamda yaşam hakkının pozitif hak yönü de bulunmaktadır. Bu halde devletlerin yaşamın devamı için zorunlu olan suya erişim konusunda da yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir.[452]

2.9.2. Sağlık Hakkıyla İlişkisi

Yeterli suyun alınamaması sağlığın bozulmasına neden olur. Bunun yanında suyun aynı zamanda içilebilir olması da gerekmektedir. Güvenli suya erişememe sağlık hakkının da ihlal edildiği anlamına gelir. İnsanın sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi çevre şartlarının buna elverişli olması ile mümkündür. Sağlıklı yaşam için gerekli önlemlerin alınabilmesi su ile mümkündür. Yeterli veya güvenli suya ulaşılamaması halinde yaşanılan ortamda temizlik sağlanamayacaktır. Bu anlamda sanitasyon hakkı sağlık hakkı ile bağlantılıdır. 15 nolu Genel Yorum'da da su hakkı ile sağlık hakkı arasındaki ilgiye göre taraf devletlerin yükümlülükleri değerlendirilmiştir.

[451] **Kuçuradi,** Ionna (2011), **İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları,** Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 123
[452] **Topçu,** s. 114

2.9.3. Yeterli Beslenme Hakkıyla İlişkisi

Uluslararası hukuk belgelerinin bir çoğunda yer alan yeterli beslenme hakkı ESKHS'nin 11. maddesinde düzenlenmiştir.[453] Buna göre herkesin *yeterli beslenme ... hakkına*[454] sahip olduğu kabul edilmiştir. Komite'ye göre *yeterli beslenme hakkı insan haklarının gerçekleştirilebilmesi bakımından vazgeçilmezdir ve insan onuruyla da doğrudan bağlantılıdır.*[455] EKSHS'ye göre taraf devletler bu hakkın gerçekleşmesi için asgari tedbirleri almadıklarında Sözleşme ihlalleri olabilecektir.[456]

Sebze ve meyvelerin üretilmesi, yemek yapılması su ile sağlanabilir. Öncelikle sebze ve meyvelerin üretilebilmesi için uygun tarım koşullarının sağlanması gerekmektedir. Su kaynaklarına yapılan bir müdahale, su kaynaklarının kirletilmesi tarımsal faaliyetin aksamasına yeterli beslenme hakkının ihlaline neden olmaktadır. HES'ler de kurulduğu yerdeki tarımsal faaliyeti engellediğinde suya erişim hakkı kısıtlandığı gibi yeterli beslenme hakkı da ihlal edilmiş olmaktadır.

Gıda üretiminde olduğu gibi, yemeklerin yapımı da su ile sağlanabilir. Güvenli suya erişilmediğinde yemek yapılması da mümkün olmayacaktır. Bu nedenle su hakkı ile beslenme hakkı arasında da yakın bir ilgi vardır. Bir birey yeterli ve güvenli suya erişemezse su hakkı ile birlikte yeterli beslenme hakkı da ihlal edilmiş olur.

2.9.4. Çevre Hakkıyla İlişkisi

Su ve çevre arasında çok yakın bir ilgi vardır. Uluslararası alanda da çevre konusu çoğunlukla sularla ilgili olarak ele alınmış, nehir ve akarsular, bölgesel denizlerle ilgili çevresel konularda çok sayıda sözleşme yapılmıştır.[457] Su kaynaklarına verilen bir zarar aynı zamanda çevre hakkını da ilgilendirir. Nehirlerin akışına yapılan bir müdahale kısa zamanda o bölgedeki ekosistemi değiştirip çevre

[453] Uyar (2006), s. 203
[454] ESKHS'nin 11/1 maddesi
[455] **Uya**r, s. 205
[456] **Uyar,** s. 208
[457] **Akıncı,** Müslüm (1996), Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, İzmit: Kocaeli Kitap Kulübü, s. 240.

sorunlarına yol açar. Su hakkı ve çevre hakkı gelecek kuşakları da ilgilendiren haklardandır. Bu nedenle her ikisi için de politikaların gelecek kuşakların hakları da değerlendirilerek oluşturulması gerekmektedir.

2.9.5. Konut Hakkıyla İlişkisi

ESKHS'ye göre taraf devletlerin bireylere ve ailelerine yeterli bir yaşam standardı sağlamaları gerekmektedir. Yeterli bir yaşam standardı için su da gerekmektedir. 15 nolu genel Yorum'da *hiçbir konutun su hakkından mahrum bırakılamayacağı* belirtilmiştir.[458] Dünya Sağlık Örgütü de suya elverişlilik değerlendirmesinde konutlarda suyun bulunmasını esas olarak almaktadır.

AİHM'nin 9/12/1994 tarihli kararına konu olayda başvurucu deri endüstrisinin yoğunlaştığı bir kasabada oturmaktadır ve evinin çok yakınındaki atık arıtma tesisi ile ilgili olarak Belediye yetkilileri çözüm bulamayınca şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, İspanya'nın, kentin ekonomik refahı ile başvuranın konutuna, özel hayatına ve aile hayatına saygı hakkı arasında adil bir denge kuramadığı gerekçesiyle Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.[459]

Mahkeme, Bergama köylülerinin açtığı Taşkın ve diğerleri – Türkiye davasında, 10/11/2004 tarihli kararında Lopez- İspanya davasına atıf yapmıştır. Kararda, AİHS'nin 8. maddesinin uygulanmasında başvurucuların yaşamlarının ağır bir tehlike altında bulunmasının gerekmediği, ilgililerin sağlığını, özel ve aile yaşamlarını etkileyecek şekilde meskenlerinden yararlanmalarını ciddi tehlikeye atabilecek ağır çevre ihlallerinin bulunmasının bu maddenin uygulanması için yeterli olduğu vurgulanmıştır.[460]

Her iki başvuru da su hakkının diğer temel haklarla yakın bağlantısını göstermektedir. Çevre kirliliğine neden olan faaliyetler aynı zamanda su kaynaklarına da zarar verebilmektedir. Bir konutun elverişli sayılabilmesi için

[458] 15 nolu Genel Yorum 16-c
[459] AİHM'nin 9/12/1994 tarihli 16798/90 başvuru nolu kararı https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_TUR.pdf
[460] AİHM'nin 10/11/2004 tarihli 46117/99 başvuru nolu kararı, https://hudoc.echr.coe.int/

güvenli ve temiz suya erişimin sağlanmış olması gerekmektedir. Sağlıklı bir çevrede yaşayabilmek, aile yaşamını sürdürebilmek için de güvenli suya ve sanitasyona erişim zorunludur.

2.10. SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ

Su hakkı ihlal edilen kişiler, bu kişisel haklarını korumak amacıyla yargı yoluna başvurabilirler. İhlali yapan kişi, şirket veya kuruma göre, yargı yolu ülkenin yasal mevzuatına uygun olarak belirlenir. Su kaynaklarının kirletilmesi, bu kaynakların bulunduğu yere veya yakınlarına yapılan tesisler nedeniyle su hakkının kullanılamaması halinde açılan davalarda doğrudan suyun bir insan hakkı olduğundan hareketle değerlendirme yapılabilmesi mümkündür. Çeşitli nedenlerle su hakkının kullanılmasının güçleşmesi, ödenemeyen su faturaları yüzünden su bağlantısının kesilmesi üzerine hakkın hiç elde edilememesi halinde de güvenli suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğundan yola çıkılabilir. Bu anlamda, kişisel bir hak olarak suyun dava edilebilirliği konuşunda bir tereddüt bulunmamaktadır.

Özellikle su kaynaklarına yönelik olarak devam etmekte olan bir müdahale olduğunda *"yurttaş davaları"* denilen bir dava türünün açılabilmesi de mümkündür. Bu davalarda öncelikle idareye başvurulmakta, belirli bir süre beklendikten sonra gerekli işlemin yapılmaması halinde müdahalenin giderilmesi için yargıya başvurulmaktadır.[461]

Bunlar yanında, su ile ilgili sorunlar aynı zamanda tüm toplumu ilgilendirir. Bu yönüyle bakıldığında su hakkı ile ilgili davaların bireyler tarafından kendi kişisel menfaatlerinin ötesinde kamu menfaati için de dava edilebilmesi gerekmektedir. "Actio popularis" denilen bu dava türü AİHS'de düzenlenen haklar bakımından kabul edilmemişken, bir kısım AB ülkesinde uygulanmaktadır.[462] Bazı ülke anayasalarında da çevreyi etkileyen faaliyetler olduğunda, bunlara karşı herkesin ya

[461] **Yılmaz Turgut,** Nükhet (2009), **Çevre Politikası ve Hukuku,** Ankara: İmaj Yayınevi, s. 166
[462] **Gökalp Alıca**, Süheyla Suzan (2018), "*Çevrenin Korunmasına İlişkin İptal Davalarında Kişisel Menfaat Kavramı"* TBB Dergisi, Sayı: 139, s. 169

da her yurttaşın bu tür davaları açma hakkı olduğu kabul edilmiştir.[463] Kamu menfaati ile özel menfaat arasında kalan, "yaygın menfaatin" genişletilmesi amacıyla ortaya çıkan "actio popularis" davalarının kabulü çağdaş ve aynı zamanda eşitlikçi bir hukuk düzenini de sağlar.[464] Su hakkı konusunda da bu tür davaların açılabilmesi gerekmektedir. Su ile ilgili konular yalnızca bir yörede yaşayan bireyleri değil, toplumun tamamını, bunun da ötesinde gelecek kuşakları da ilgilendirir. Dava açma hakkının yalnızca belirli bir bölgede yaşayanlarla ya da o bölgede taşınmazı olanlarla sınırlı tutulması su hakkının ihlal edildiği anlamına gelir.

Su ve sanitasyon hakkı aynı zamanda sosyal bir haktır. Sosyal hakların sözleşmelerde ve yasalarda yer almaları somutlaştırılmalarını ve güvenceye alınmalarını sağlasa da bu hakların gerçek anlamda korunabilmeleri dava edilebilir olmalarına bağlıdır.[465] Buna rağmen sosyal hakların dava edilebilmeleri konusunda görüş ayrılıkları vardır. İlk olarak sosyal hakların içeriğinin belirsizliği nedeniyle dava edilemeyeceği ileri sürülmektedir. Bu hakların dava edilebilirliği konusundaki tereddütlü yaklaşımların bir diğer nedeni, medeni ve siyasal haklardan farklı olarak sosyal haklarda devletin aktif bir yükümlülüğünün bulunmasıdır. Bir başka endişe olarak da bu hakların dava edilmeleri halinde yargının kendi alanı dışına çıkacağı, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı şekilde yasama organının faaliyet alanında kararlar alabileceği gösterilmektedir.[466]

Sosyal hakların içeriğinin belirsiz olduğu yönündeki görüşlerin aksine bu hakların birçok uluslararası ve bölgesel sözleşmede, belgelerde, anayasalarda, yasalarda tanımlandığı görülmektedir. Bu hakların içeriğinin belirsiz olduğu yönündeki algıların sosyal hakların dava edilebilirliği konusunun diğer haklardan daha sonra ortaya çıkmasından kaynaklanmış olabileceği ileri sürülmüştür.[467] Su

[463] **Yılmaz Turgut,** Nükhet (2010), *"Çevre Hakkı- Kurumsal ve Ampirik Çerçeve, İlgili Temel Kavram ve İlkeler: Yargının Rolü"*, 11 Mayıs 2010 tarihinde düzenlenen Danıştay ve İdari Yargı Günü, 142. yıl Sempozyumu'ndaki bildiri, s. 25

[464] **Gökalp Alıca**, s. 169

[465] **Doğan,** Eda ve Seydi Çelik (2018), "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği Üzerine İnceleme", Journal of Law, Cit:2, Sayı: 2, s. 26

[466] **Yıldırım,** Engin (2014), Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet), Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 31, s. 153

[467] **Şirin,** Tolga (2014), *"Bir İhtimal Daha Var O da Ölmek mi Dersin (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikayeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)"* 13/11/2014 tarihinde düzenlenen 6. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu'nda sunulan bildiri. s. 343

hakkı da birçok uluslararası ve bölgesel sözleşmede, bazı ülkelerin anayasalarında ve yasalarında tanımlanmış ve somutlaştırılmıştır. Özellikle 15 nolu Genel Yorum'da su ve sanitasyon hakkının tüm yönleriyle ele alındığı, unsurlarının sayıldığı ve kapsamının açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla su hakkı ile ilgili olarak da bu hakkın içeriğinin muğlak olduğunun ileri sürülmesi mümkün değildir.

Sosyal hakların dava edilebilmelerindeki ikinci engel olarak devletlerin bu haklar konusunda aktif yükümlülüklerinin bulunması gösterilmektedir. Bu görüşe göre devletler sosyal hakları ancak kaynakları oranında karşılamakla yükümlü olduklarından bu haklarla ilgili dava açılamaz. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde de *ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ... her bir devletin ... kaynaklarına uygun olarak*[468] gerçekleştirilmesinden söz edilmiştir. ESKHS'de de devletlerin sosyal haklar konusundaki yükümlülüğü BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşmesi'nden oldukça farklı biçimde, çok düşük düzeydedir.[469] Buna göre *devletler bu sosyal hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmekle*[470] yükümlüdür. Uluslararası belgelerde sosyal haklarla ilgili bu düzenlemeler devletleri sosyal hakları gerçekleştirme konusunda politikalar üretmeye zorlayıcı nitelikte olmadığından eleştirilmektedir.[471] Ancak insan haklarının tümünün aynı zamanda negatif ve pozitif haklar içerdiği, bu şekildeki ayrımdan uzaklaşıldığı, sosyal hakların dava edilebilirliğine devlete pozitif yükümlülükler verdiğinden karşı çıkılamayacağı belirtilmektedir.[472] İnsan haklarında devletin yükümlülüğünün türünün bu hakların dava edilebilirliğini etkilememesi gerekmektedir.[473]

Su hakkı söz konusu olduğunda haklar arasındaki bu ayrımın hakların dava edilebilirliğine etkisinin olmadığı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Suya erişimin sağlanamaması halinde yaşam hakkı da tehlikeye girecektir. Su hakkının

---

[468] **Gemalmaz,** Mehmet Semih (2007), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul: Legal Yayıncılık, s. 401 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 22. maddesi

[469] **Algan,** s.178

[470] EKSHS'nin 2. maddesi. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

[471] **Özdek,** Yasemin (2011), "*Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü",* 19-20 Mayıs 2011 tarihinde Lfkoşa'da gerçekleştirilen Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi konulu toplantıdaki bildiri, s. 214

[472] **Şirin (**2014), 343

[473] **Algan,** Bülent (2007), **Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması,** Ankara: Seçkin, s. 148

dava edilmesi demek aynı zamanda yaşam hakkının da tehlikeye girdiğinin iddia edilmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanında 15 nolu Genel Yorum'da da Sözleşme'deki hakların mevcut kaynaklara göre zaman içinde gerçekleştirilmesi gerekiyor olsa da bireylerin kendileri ile aileleri için yeterli bir yaşama standardına sahip olmalarının ve sağlık standardına ulaşmalarının temini bakımından devletlerin derhal almaları gereken yükümlülükler bulunduğu vurgulanmıştır.[474] Taraf devletlerin bu konulardaki yükümlülüklerini yerine getirmekte gecikmeleri halinde su hakkının dava edilebilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan 15 Haziran 1993 tarihli Viyana Bildirgesi'nde insan haklarının tümünün evrensel olduğu, birbirinden ayrılamayacağı, her birinin dayanağını bir diğerinden aldığı, aralarında bağlantı olduğu açıklanmıştır.[475] İnsan hakları bir bütün olduğuna, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı bulunduğuna göre bir insan hakkı olarak su hakkı da diğer insan hakları gibi dava edilebilmelidir.[476]

Sosyal hakların dava edilebilir olması halinde yargı organlarının yasamanın ve yürütmenin yerini alacağı yönündeki görüş de kabul görmemektedir. Yargı da aynı yasama organı gibi egemenlik yetkisine göre faaliyet göstermektedir ve her üç erkin de bu yetkilerini insan haklarına uygun kullanmaları gerekir.[477] Yasama veya yürütmenin sosyal hakları yerine getirmede ihmali ya da kusuru bulunması halinde bu işlemin yargı denetimine tabi olması hukuk devletinin bir sonucudur. Dolayısıyla sosyal hakların dava edilebilmesi halinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin bozulduğundan söz edilemez.

Bunların yanında toplumsal gelişme bakımından da sosyal hakların dava edilebilir olmaları gerekmektedir. Sosyal haklar özellikle toplumun daha kırılgan bölümünün temel sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar ve bu hakların yeterince sağlanamaması halinde sosyal eşitlik bakımından gelişme elde edilemez.[478] Diğer taraftan sosyal hakların mali kaynaklar nedeniyle yerine

[474] 15 nolu Genel Yorum, 17. paragraf
[475] 25/6/1993 tarihli Viyana Bildirgesi'nin 5. paragrafı, ilk cümlesi. https://www.ohchr.org/EN/PrfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx
[476] **Çiçek**, s. 203
[477] **Şirin** (2014), s. 343
[478] **Yıldırım** (2014), s. 153

getirilemediğinin bir mazeret olarak gösterilmesi de kabul edilemez. Sosyal haklar anayasalarda bir amaç için yer almıştır ve hükûmetlerin görevi bu hakları yerine getirmek amacıyla kaynakları oluşturmak ve bu hakları gerçekleştirmek için politikalar belirlemek ve uygulamaktır.[479] Bu pozitif yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde dava açılabilmesi sosyal hakların yerine getirilmesinin en önemli güvencesi olmaktadır.

Anayasası'nda *herkesin yeterli suya erişim hakkının kabul edildiği ve bu hakkın mevcut kaynaklar içerisinde sağlanması gerektiğinin* belirtildiği Güney Afrika Cumhuriyeti'nde[480] konutlar için ayrılmış arazide, izinsiz olarak yaptıkları barakalarda kötü koşullarda yaşayan bir grubun buradan zorla tahliyeleri konusu yargıya taşınınca, mahkeme bu kişilerin barınma ve su ihtiyaçlarının karşılanması konusunda belediyeye emir vermiş, Yüksek Mahkeme de ülkede acınacak durumda yaşayan insanların koşullarının iyileştirilmesinin devletin pozitif yükümlülüğü olduğuna hükmetmiştir.[481] Kararda ayrıca *"haklar bildirgesinde belirtilen hakların bağlantılı olduğu ve birbirlerini desteklediği de vurgulanmış, devletin pozitif yükümlülüğünün kaynaklarla sınırlı olmasının acil ihtiyaçları olanların bu halinin görmezden gelinmesine gerekçe olamayacağı"* belirtilmiştir.[482]

[479] **Özdek** (2011), s. 215
[480] **Thompson (**2006), s. 145
[481] **Çiçek (**2009), s. 210, 211 Güney Afrika C. Anayasa Mahkemesi'nin 4 Ekim 2000 tarihli Güney Afrika Hükûmeti – Grootboom ve diğerleri davası, s. 210, 211
[482] **Çiçek (**2009), s. 211

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE SU HAKKININ GELİŞİMİ

3.1. TÜRKİYE'DE SU HUKUKUNUN GEÇMİŞİ

Osmanlı döneminde genel olarak İslam hukuku etkili olduğundan su ile ilgili sorunların çözümünde bu hukukta geçerli olan örf adet kuralları ve teamül belirleyici olmuş,[483] suyun, *ot ve ateş* gibi halkın kullanımına açık olduğu benimsenmiştir.[484] 1869 yılından sonra uygulanan Mecelle'ye göre de su kural olarak *"ortak eşya"* sayılmaktadır ve *başkasına zarar vermemek koşuluyla sudan herkesin yararlanma hakkı* bulunmaktadır. Dolayısıyla genel olarak Osmanlı su politikasında suyun mülkiyetinin kamuya ait olması ilkesinin uygulandığı ve suyun temininde de kamu hizmeti anlayışının ön planda tutulduğunu söylemek mümkündür.[485]

1926 yılında kabul edilen 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 641. maddesinde *aksi ispatlanmadığı sürece menfaati umuma ait suların, ziraata elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynakların kimsenin mülkü olmadığı*[486] kabul edilmiştir. Düzenleme ile ülke için sosyal ve ekonomik yönden önemli görülen suyun özel mülkiyete konu olamayacağı belirtilmiştir. Suyun devletin hüküm ve tasarrufunda bulunması, herkese ait olduğu anlamına gelmektedir.[487]

1960 yılında yürürlüğe giren Köy İçme Suları Hakkında Kanun ile köylerin içme suyuna ilişkin düzenleme yapılmıştır. 1985 yılında 3202 sayılı Kanun yürürlüğe

[483] İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu Su Hakkı Raporu, 2009, s. 31
[484] **İnalcık,** Halil "Su" başlığıyla ilgili bölümdeki yazısı" İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37, s. 437
[485] **Yıldız,** Dursun ve Özdemir Özbay (2012) **Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku,** İstanbul: Truva Yayınları, s. 232
[486] http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/3/0743/a/743sk-04.htm#641 erişim tarihi: 22/5/2019
[487] **Akipek,** Jale G. (1973), **Türk Eşya Hukuku – Ayni Haklar, İkinci Kitap, Mülkiyet,** 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları - Sevinç Matbaası, s. 187

girene kadar köylerin içme ve kullanma suları bu Kanuna göre Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce temin edilmiştir.[488]

1961 Anayasası'nda *tabii servet ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu*[489] kabul edilmiştir. 1961 Anayasası'na göre *"herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ... sahiptir."*[490] Su olmadan yaşamın sürdürülebilmesi mümkün değildir ve yine bireyin maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesi de suyun varlığına bağlıdır. 1961 Anayasası'nın *ailenin korunması* yan başlıklı bölümündeki *devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar*[491] şeklindeki düzenlemesinden de benzer bir sonuca ulaşılabilir. Suya erişimin sağlanamadığı bir ortamda ailenin varlığını sürdürebilmesi de mümkün değildir. Anayasa, devlete ailenin korunması için *gerekli teşkilatı kurma* görevi de yüklemiştir. Dolayısıyla bu düzenleme ile devlete, suya erişim konusunda gerekli altyapı sistemlerinin kurulması bakımından aktif bir görev yüklenmiş olduğu sonucuna varılabilir. Yine 1961 Anayasası'na göre devletin *toprağın verimli şekilde işletilmesini gerçekleştirme .... için gerekli tedbirleri alma*[492] görevi de bulunmaktadır. Toprağın verimli şekilde işletilebilmesinin şartlarından biri de su kaynaklarına ulaşabilmektir. *"İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni"* yan başlıklı bölümde de devletin *iktisadi ve sosyal hayatı herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlemesi gerektiği*[493] belirtilmiştir. İnsanlık haysiyetine uygun yaşam için suya erişim zorunludur. Sağlık hakkı ile ilgili bölümde de devlete bu konuda ödev yüklenirken yoksul ve dar gelirli ailelerle ilgili ayrıca düzenleme yapılmıştır. Buna göre *devletin bu ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alması*[494] gerekir. Sağlık şartlarına uygun bir konutta güvenli suya erişim de sağlanmış olmalıdır. Bu düzenlemelerden, açıkça belirtilmemiş olsa da, 1961

[488] Köy İçme Suları Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7478.pdf erişim tarihi: 23/5/2019
[489] 1961 Anayasası'nın 130.. maddesi, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm erişim tarihi: 22/5/2019
[490] 1961 Anayasası'nın 14.. maddesi
[491] 1961 Anayasası'nın 35.. maddesi
[492] 1961 Anayasası'nın 37.. maddesi
[493] 1961 Anayasası'nın 41.. maddesi
[494] 1961 Anayasası'nın 49.. maddesi

Anayasası'nda su hakkının dolaylı olarak kabul edilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. SU HAKKINA İLİŞKİN POZİTİF HUKUK

3.2.1. Anayasal Düzenleme

1982 Anayasası'na göre *herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*[495] Yaşamın devamı, bireyin maddi ve manevi varlığını sürdürebilmesi ancak güvenli suya erişimi ile mümkün olabilir. Devletin *ailenin huzur ve refahı için de gerekli tedbirleri alması ve teşkilatı kurması*[496] gerekmektedir. Ailenin refahı bakımından su hizmetlerinden yararlanabilmesi, devletin bunu sağlayıcı altyapı sistemlerini kurması icap ettiğinden bu düzenlemenin de su hakkı ile ilgili olduğu kabul edilebilir. Yine Anayasa'ya göre devletin toprağın verimli olarak işletilmesi için gerekli tedbirleri de alma yükümlülüğü vardır. Düzenleme 1961 Anayasası ile bu yönden benzer niteliktedir. 1982 Anayasası'nda sağlık hakkı ile birlikte ayrıca *herkesin dengeli bir çevrede yaşama hakkının bulunduğu*[497] da kabul edilmiştir. Çevre hakkı konusunda devlet ile birlikte bireylerin de bu hakkın kullanılması bakımından yükümlü olduğu belirtilmiştir. Anayasa'da konut hakkı ile ilgili düzenlemede konutun nitelikleri belirtilmemiş, yalnızca *devletin şehirlerin ve çevrenin şartlarına göre konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alması gerektiği*[498] kabul edilmiştir. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması başlıklı maddede devlete tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunması görevi yükletilmiştir. Su kaynakları, nehirler ve göllerin tabiat varlıkları olarak bu madde ile özel olarak korunduğu görülmektedir.[499] Anayasa'ya göre tabii servet ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.[500]

[495] Anayasa'nın 17/1. maddesi, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf erişim tarihi: 23/5/2019
[496] Anayasa'nın 41/2. maddesi
[497] Anayasa'nın 56. maddesi
[498] Anayasa'nın 57. maddesi
[499] Anayasa'nın 63. maddesi
[500] Anayasa'nın 168. maddesi

3.2.2. Yasal Düzenlemeler

1924 yılında kabul edilen Köy Kanunu'nda *sulak alanların, bulunduğu köye ait olduğu, ancak diğer köylerin de bu yerlerden eski kullanım şekillerine göre yararlanabilecekleri*[501] kabul edilmiştir. Köye *içme suyu getirme ve bunun sürekliliğinin sağlanması işi köylünün yapmakla mecbur olduğu işler*[502] arasında sayılmıştır. Güvenli içme suyunun temini dışında sanitasyon hakkını sağlayıcı düzenlemeler de kanunda yer almıştır.[503] Tarımsal amaçla sulama için *ark yapılması yükümlülüğü de*[504] yine Köy Kanunu ile düzenlenen konular arasındadır.

1926 yılında çıkartılan Sular Hakkında Kanun su yönetimine ilişkin hükümler içermektedir. Kanuna göre *şehir ve kasabalarda suların temini ve yönetimi işi belediyeler tarafından yerine getirilir.*[505] Sular Hakkında Kanun'da köylerde köyün müşterek ihtiyacını karşılayan suların temini ve yönetimi işini yerine getirmekle köy tüzel kişiliği görevlendirilmiştir.[506]

Köy İçme Suları Hakkında Kanun'un su teminine ilişkin hükümleri 3202 sayılı Kanun ile kaldırılmış ise de köyün su kullanım düzeninin bozulmasına ilişkin eylemlerle ilgili yaptırım taşıyan hükümleri halen yürürlüktedir.[507] Buna göre köy içme suyu tesislerinin tahrip edilmesi, bozulması, bunlara zarar verilmesi idari yaptırıma bağlanmıştır.

1960 yılında yürürlüğe giren Yeraltı Suları Hakkında Kanun ile yeraltı sularının genel su niteliğinde olduğu ve devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğu[508] kabul etmiştir. Kanuna göre *bireyler kendi faydalı ihtiyaçlarından fazla*

[501] Köy Kanunu'nun 6. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf erişim tarihi 23/5/2019
[502] Köy Kanunu'nun 13/2. maddesi
[503] Köy Kanunu'nun 13/5. ve 6. maddesi
[504] Köy Kanunu'nun 13/11. maddesi
[505] Salar Hakkında Kanun 1. madde http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.831.pdf erişim tarihi: 23/5/2019
[506] Salar Hakkında Kanun'un Ek 2. maddesi
[507] Köy İçme Suları Hakkında Kanun'un 16. maddesi
[508] Yeraltı Suları Hakkında Kanun'un 1. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.167.pdf erişim tarihi: 23/5/2019

yeraltı suyu kullanamazlar.[509] *"Faydalı suyun"* ne miktarda olabileceğini Devlet Su İşleri belirleyecektir. Yeraltı sularının kontrolsüz şekilde açılması nedeniyle su kaynaklarının tükenmesi tehlikesi bulunduğundan bu düzenleme diğer bireylerin ve gelecek kuşakların, su haklarının korunması bakımından yerinde olmuştur.

2560 sayılı Kanun İstanbul ili su ve kanalizasyon yönetimiyle ilgili olarak 1981 yılında kabul edilmiştir. Kanun'un 23. maddesi tarife tespit esasları başlığını taşımaktadır. Buna göre suyun maliyet yanında kâr konularak temini yönteminin benimsendiği görülmektedir.[510] Yasadaki yüzde 10'dan aşağı olmayacak şeklindeki ibare Anayasa Mahkemesi'nin 26/1/2012 tarih 2011/6 -2012/16 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu da sular ve sulak alanlar ile ilgili düzenlemeler içermektedir. Kanun ile içme ve kullanma suyu koruma alanlarının, kaynağın kendisinin ve kaynağı besleyen yüzey ve yeraltı sularının kirletilmesi idari yaptırıma bağlanmıştır.[511] Kanun'da faaliyetleri ile çevre sorunlarına yol açabilecek kuruluş ve işletmeler çevresel etki ve değerlendirme raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler.[512]

1985 yılında kabul edilen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile daha önce DSİ'ye ait olan köylere yönelik su hizmetlerinin yerine getirilmesi işi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.[513] 2005 yılında yapılan düzenleme ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmış, aralarında su hizmetlerinin de bulunduğu temel hizmetlerin İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediyelerince diğer yerlerde il özel idarelerince yerine getirilmesi kabul edilmiştir.[514]

[509] Yeraltı Suları Hakkında Kanun'un 4. maddesi
[510] 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 23. maddesi
[511] 2872 sayılı Çevre Kanun'un 20/4-n maddesi.
[512] Çevre Kanunu'nun 10. maddesi
[513] 3202 Sayılı Kanun'un 2/d maddesi. Kanun'un ismi daha sonra "Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir.
[514] 13/1/2005 tarihinde kabul edilen 5286 sayılı Kanun'un 6.maddesi ile getirilen 3202 sayılı Kanun'un ek 2. maddesi.

2002 yılında kabul edilen 4736 sayılı Kanun'un 1. maddesinde kamu kurum ve kuruluşlarının üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılacak ticari indirimler dışında ücretsiz veya indirimli tarife uygulayamayacağı belirtilmiştir. Su hizmetleri bakımından ele alındığında kanun ile bir kamu hizmeti olarak sunulması gereken suyun tamamen piyasa koşullarına göre ele alındığı görülmektedir. Kanun belediyelerin sosyal eşitliği sağlama amacıyla tarife uygulamalarına engel olmaktadır.[515] Bu yasanın 2002 yılında IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarının güçlü ekonomiye geçiş programlarının uygulamaya konulması için çıkartıldığı belirtilmektedir.[516]

Su konusundaki düzenlemeler temel kanun olarak 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yer almaktadır. TMK'nın 715. maddesine göre *"... yararı kamuya ait sular ... tarıma elverişli olmayan yerler ve bunlardan çıkan kaynaklar, kimsenin mülkiyetinde değildir ve hiçbir şekilde özel mülkiyete konu olamaz"*[517] Madde ile sahipsiz yerlerin devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğu da kabul edilmiştir. Bu ifadenin anlamının kanunun amacına uygun olarak tespit edilmesi gerektiği, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda kamu mülkiyeti kavramını kullandığı, kamu tüzel kişilerine bu ifadeyle özel hukukta bulunmayan mükellefiyetler yüklendiği belirtilmiştir.[518] Kaynak ve yeraltı sularına ilişkin düzenlemeler TMK'nın 756 ila 761. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre *yeraltı suları kamu yararına ait sulardandır*.[519] Yani yeraltı suyunun çıktığı yerdeki arazinin sahibi yeraltı suyu üzerinde mülkiyet iddiasında bulunamaz. *Su kaynaklarına zarar veren kimsenin bu zararı giderme yükümlülüğü bulunmaktadır.*[520] Kanun'da kullanılan kaynak tabirinin *"doğal olarak veya insan emeği ile toprak sathına çıkan su"*[521] anlamına geldiği belirtilmektedir.

[515] **Yalçın,** Lütfi ve Musa Gök, s. 47
[516] **İlhan,** s. 38
[517] TMK'nın 715/2. maddesi , https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf erişim tarihi: 23/5/2019
[518] **Özay,** s. 679
[519] TMK'nın 756/4. maddesi
[520] TMK'nın 757/1. maddesi
[521] **Oğuzman,** Kemal, Özer Seliçi ve Saibe Oktay-Özdemir (2006), **Eşya Hukuku.** İstanbul: Filiz, s. 415

Türkiye'de sular ile ilgili en önemli düzenlemelerden biri 2004 yılında 5177 sayılı Kanun[522] ile yapılmıştır. Kanun'un 3. maddesi ile 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 7. maddesi değiştirilmiş, *"su havzaları"* da madencilik faaliyetine açılmıştır.[523] AYM'nin 15/1/2009 tarihinde bu değişikliği iptal etmesinden sonra 10/6/2010 tarihinde 5995 sayılı Kanun ile bu konuda yeniden düzenleme yapılmış ancak madde metninde *daha önce ruhsat verilen alanlarda kazanılmış hakların korunacağı* belirtilmiştir.[524] Yeni düzenlemeye göre içme ve kullanma suyu rezervuarının maksimum su seviyesinden itibaren 1000-2000 metre mesafesinden sonra maden arama ve işletme faaliyeti yapılabilecektir.[525] Yine 5995 sayılı Kanun ile 6831 sayılı Orman Kanunu'nda da değişiklik yapılmış, devlet ormanları içinde maden aranması ve işletilmesi için zorunlu su tesislerine izin verileceği[526] kabul edilmiştir. Maden Kanunu'na 5177 sayılı Kanun ile eklenen maddeye göre *"Jeotermal kaynaklar ve mineral suların bulunduğu yerlerde bu kaynakların işletilmesi ve değerlendirilmesine yönelik tesisler için ihtiyaç duyulan araziler, çevresinde bulunan arazilere zarar vermeyecek tedbirlerin alınması şartıyla kullanım şekline ve niteliğine ve vasfına bakılmaksızın bu amaçla kullanılmak üzere tahsis edilir."*[527] Kanun ile bu konuda yeni bir yasal düzenleme yapılıncaya kadar izin verilmesinden önce Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün uygun görüş bildirmesi gerekmektedir. Faaliyetin koruma alanlarına zarar verip vermediği MTA tarafından kontrol edilecektir. 5177 ve 5995 sayılı kanunlar ile Maden Kanunu yanında su konusunda birbiriyle ilgisi bulunan başka kanunlarda da değişiklik yapılmıştır ve bu değişiklikler devletin su havzaları üzerindeki kontrolünü olumsuz yönde etkilemiştir.[528] Çevre Kanunu'nun 10. maddesinde petrol, jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetlerini ÇED kapsamı dışına çıkartan değişiklik AYM'nin 15/1/2009 tarihli kararı ile iptal edilmiştir.

2004 yılında kabul edilen Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehirlerde *su ve kanalizasyon hizmetleri.. kaynak suyu ve arıtma sonunda üretilen suları*

[522] 5177 sayılı Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
[523] **Minibaş** (2007), s. 35
[524] Maden Kanunu'nun 5995 sayılı Kanun ile değiştirilmiş 7. maddesi.
[525] Maden Kanunu'nun 5995 sayılı Kanun ile değiştirilmiş 7. maddesi.
[526] 5995 sayılı Kanun'un 19.maddesi.
[527] Maden Kanunu'na 5995 sayılı Kanun ile eklenen geçici 4. madde.
[528] **Minibaş,** Türkel (2006), **Bu Kez Düşmanın Adı: Terör,** 2. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, s. 462

pazarlamak[529] İstanbul ve Kocaeli illerinde büyükşehir belediyelerinin görevleri arasında sayılmıştır. Yasal düzenlemede kaynak sularının ve arıtılan suların "*pazarlanmasından"* söz edilmiş olması suyun piyasa koşullarına göre ele alındığını göstermektedir.

6360 sayılı Kanun ile 14 ilde daha büyükşehir belediyesi kurulması kabul edilmiştir. Bu Kanun'un geçici 1. maddesinin 15. fıkrasına göre büyükşehir belediyeleri kapsamına girip tüzel kişiliği kaldırılan köyler ile 5216 sayılı Kanun ile mahalleye dönüştürülen köylerde *"içme ve kullanma suları için alınacak ücretin beş yıl süreyle en düşük tarifenin yüzde 25'ini geçmeyecek şekilde belirlenmesi"* gerekmektedir. Düzenleme geçim şartları, çiftçilikle uğraşmaları dolayısıyla daha çok suya ihtiyaç duyan köylülerin suyu kentlilerle aynı fiyata ödemek zorunda bırakılmaları nedeniyle eleştirilmiştir.[530]

Türkiye'de genel olarak su ile ilgili pozitif hukuka bakıldığında su hakkının Anayasa'da ayrıca düzenlenmediği, bu konudaki hukuki korumanın da yeterli olmadığı görülmektedir. Su yönetimi, su kaynaklarının korunması ile ilgili düzenlemeler farklı kanunlarda yer almaktadır. 2010 yılında BM'de güvenli suya ve sanitasyona erişim bir insan hakkı olarak kabul edildiğinden bu konuda iç hukukta da bir gelişme sağlanması ulusal düzeyde de su hakkının uluslararası alanda ulaştığı seviyeye gelmesini sağlayacaktır. Ancak günümüzdeki yasal düzenlemelerin ve uygulamaların suyu ve aynı zamanda doğayı korumaktan uzak olduğu, bu konudaki politikalarda suyun bir meta olarak ele alındığı görülmektedir.[531] Özellikle 1990'lı yıllardan sonra eğitim, elektrik, sağlık, ulaşım, sosyal güvenlik konularında olduğu gibi su alanındaki temel hizmetlerde de özelleştirilme yoluna gidilmiştir.[532]

3.3. TÜRKİYE'DE SU HAKKININ DAVA EDİLEBİLİRLİĞİ

Anayasa'da su hakkı bir insan hakkı olarak ayrıca yer almamaktadır. Su ile ilgili mevzuata bakıldığında da düzenlemelerin suyun bir insan hakkı olduğundan hareketle yapılmadığı görülmektedir. Ancak Anayasa'nın 90. maddesine göre

[529] Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 6/r maddesi.
[530] **İlhan** (2017), s. 38
[531] **İlhan** (2017) s. 37
[532] **Özdek,** Yasemin (2011), **Şirket Egemenliği Çağı - Sosyal Devletten Ceza Devletine.** Ankara: Notabene Yayınları, s. 64

usulünce yürürlüğe girmiş uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir ve bunlara karşı AYM'ye başvurulamaz. Bunun yanında bu antlaşmalardaki temel hak ve özgürlükler konusunda kanunlarda farklı düzenlemeler bulunduğunda da uluslararası antlaşmalardaki hükümler geçerlidir.[533] Dolayısıyla taraf olunan uluslararası antlaşmalar itibariyle, Anayasa'da ayrıca belirtilmemiş olsa da, Türkiye'de mahkemelerce suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğundan yola çıkılarak karar verilebilmesi mümkündür.

Kişisel bir hak olarak su ve sanitasyon hakkının ihlal edildiği iddiasıyla dava açılabilir. Dava açmak için davacının kişisel hakkının doğrudan ihlal edilmiş olmasının gerekip gerekmediği konusunda ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. İdari Yargılama Usulü Hakkında Kanun'a göre idari *işlemler hakkında menfaati ihlal edilenler iptal davası* açabilirler.[534]

Danıştay çevre ve tarihsel varlıklarla ilgili iptal davalarında hak arama özgürlüğünü geniş yorumlamakta, bazı iptal davalarının her vatandaş tarafından açılabileceğine karar vermektedir.[535] İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 21/5/2018 tarihli kararında *"çevre, tarih ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını yakından ilgilendiren konularda, bu husus gözetilerek, vatandaş, belde veya semt sakini sıfatıyla dava açılabileceğinin Danıştay içtihatlarıyla kabul edildiği"*[536] belirtilmiştir.

Danıştay 6. Dairesi'nin 13/5/2019 tarihli kararında da *"özellikle çevre, tarih ve kültürel değerlerin korunması, imar uygulamaları gibi kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyetinin geniş yorumlanması, çevreyi geliştirmeyi, çevre sağlığını korumayı ve çevre kirliliğini önlemeyi Devlete bir ödev olarak veren, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirten Anayasa'nın 56. maddesinin zorunlu bir sonucudur*"[537] denilmiştir.

---

[533] Anayasa'nın 90. maddesi
[534] İdari Yargılama Usulü Hakkında Kanun'un 2. maddesi, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2577.pdf
[535] **Erhürman,**Tufan (2011*), "Çevre Davalarında Menfaat İhlali: Danıştay ve KKTC Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,. s. 466
[536] Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 21/5/2018 tarih 2016/2928-2463 sayılı kararı
[537] Danıştay 6. Dairesi'nin 13/5/2019 tarih ve 2019/2714-4055 sayılı kararı

Ancak özellikle son yıllarda sayıları çokça artan HES projeleriyle ilgili davalarda, Danıştay menfaat ihlali kavramını dar yorumlamaktadır. Berdan Nehri, Kadıncık Çayı üzerine yapılmak istenen HES projesi ile ilgili olarak *hemşehri olmayanların dava açamayacakları* şeklinde verilen idare mahkemesi kararı onanmıştır.[538]

Yine benzer şekilde Kumluca ilçesinde Alakır Çayı üzerindeki HES projesiyle ilgili kararda proje alanında ikamet etmeyen ve o yörede taşınmazı bulunmayan davacıların *güncel ve meşru menfaatlerinin ihlal edilmediği ve dava ehliyetlerinin bulunmadığı* belirtilmiştir.[539] Danıştay 14. Dairesi bu projelere verilen ÇED kararlarının iptali davalarında yörede oturmayanların ya da taşınmazı bulunmayanların dava açma ehliyetleri bulunduğunun kabulünün bu tür işlemler üzerine yatırım planlayanları sürekli bir dava tehdidi altında bırakacağı, bu durumun da idari istikrar ilkesine aykırı olduğu görüşündedir. Karar oyçokluğuyla alınmış, karşı oy görüşünde *projenin yapılacağı bölgeyle sınırlı olmadığı, tüm Antalya'nın ekolojik yapısını etkileyecek nitelikte olduğu, çevre konularında dava açma ehliyetinin geniş yorumlanması gerektiği* belirtilmiştir.

Gerçekte planlanan HES'in uzağında yaşasa da doğal kaynakların tahribinden rahatsız olan her bireyin bu davayı açabilmesi gerekmektedir.[540] Su varlıklarıyla ilgili davalarda menfaat ihlali kavramının dar yorumlanması hak arama hürriyetini kısıtlamaktadır. Anayasa'ya göre idarenin her türlü işlemine karşı yargı yoluna başvurulabilir.[541] Bunun yanında su hakkı ile ilgili davalar, özellikle HES'lerde olduğu gibi aynı zamanda çevre ile de ilgilidir. Yukarıda belirtilen Danıştay 6. Dairesi kararında da açıklandığı gibi Anayasa'nın 56. maddesine göre bireylerin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı bulunmaktayken Devlet'in bu ortamı sağlama konusunda ödevi vardır. Maddede belirtilen bireylere verilen hakkın tam olarak gerçekleştirilebilmesi, bu yöndeki dava hakkı bakımından dava ehliyetinin geniş yorumlanması ile mümkün olabilir.

[538] **Gökalp Alıca**, s. 207, (Mersin 1. İdare Mahkemesi'nin 18/7/2013
Danıştay 14. Dairesi'nin 2/6/2016 tarih ve 2015/10673 – 2016/4590 sayılı kararı
[539] Danıştay 14. Dairesi'nin 23/2/2016 tarih 2015/4429 – 2016/1079 sayılı kararı
[540] **Gökalp Alıca**, s. 200
[541] Anayasa'nın 125. maddesi

Tarihin her döneminde bir yerleşim yerinin suyunun çok daha uzaktaki başka bir su varlığından temin edilmesine rastlanmıştır. Bir yerdeki su varlığı yalnızca o bölgede yaşayanlar için değil her birey için ve esasında doğa için değer taşımaktadır. Bunun yanında mahkemeler teknik konularda bilirkişi incelemesine başvurmaktadırlar. ÇED kararları ile ilgili olarak da projelerin muhtemel etki alanları henüz bilinmezken başlangıçta dava açma ehliyeti olanları idari sınırlarda yaşayanlarla kısıtlamak doğru değildir. Diğer taraftan bu tür projelerin etki alanlarının büyük olmasının yanında uzun süreli olduğu da bilinmektedir. HES'ler yalnızca projenin yapıldığı tarihte yaşayanları değil, gelecek kuşakları da etkilemektedir. Bu nedenle bu konuda açılan davalarda menfaat ihlali kavramının geniş yorumlanması gerekmektedir.

Çevresel konularla ilgili idari işlemlerin iptalinin Çevre Kanunu'nun 30. maddesinin 1. fıkrasına göre menfaat ihlali koşulu aranmadan herkes tarafından açılabilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.[542] Su varlıkları da aynı zamanda çevrenin bir unsuru olduğundan su varlıklarına yönelik bir müdahalenin varlığı iddiasıyla açılan davaların da herkes tarafından açılabileceği kabul edilmelidir. Suya yönelik bir müdahale halinde öncelikli amaç su kaynaklarının korunması olduğundan bu kapsamda "yurttaş davası" şeklinde bir davanın açılabilmesi de mümkün olmalıdır. Yine su haklarında korunan değer çoğu zaman kamunun menfaati olduğundan bu davaların "actio popularis" davaları olduğunun kabulü dava açma ehliyeti bakımından sınırlandırmayı kaldıracaktır.

Çevre konularıyla ilgili davalarda usul hükümleri getiren Aarhus Sözleşmesi'ne 16 Ekim 2017 tarihi itibariyle 47 ülke taraftır.[543] Sözleşme Türkiye tarafından henüz imzalanmamıştır. Türkiye'nin çevre konusundaki uluslararası standartları yerine getirmemiş olması nedeniyle bu ve benzeri çevre konusundaki anlaşmaların dışında kaldığı ileri sürülmüştür.[544] Vatandaşlık, ikametgah gibi kısıtlamalar olmadan tanınan hakların ülkenin egemenlik yetkisini tehdit edebileceği

[542] **Güneş (**2010), s. 327
[543] https://www.unece.org/env/pp/ratification.html
[544] **Türmen,** Rıza (2014), 17 Ocak 2014 tarihinde yapılan Kent ve Çevre Davalarında Ehliyet ve Menfaat konulu Sempozyum'daki sunumu, Yayına Hazırlayan: Musa Toprak, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 57

ve sınır aşan sularla ilgili projelerin engellenebileceği yönündeki kaygıların da Türkiye'nin Sözleşme'ye katılmamasının bir nedeni olduğu belirtilmektedir.[545]

Türkiye'de su hakkının sosyal hak olarak dava edilebilmesi konusunda ise uygulama bakımından tam bir görüş birliği yoktur. Anayasa'ya göre "*Devlet sosyal ve ekonomik alandaki görevlerini mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirmekle yükümlüdür."*[546] Danışma Meclisi gerekçesinde maddenin sosyal ve ekonomik haklarla ilgili olarak *hiç kimseye isteme hakkı vermediği,* bu hakların *devlete yüklenen ödevlerden ibaret olduğu* belirtilmiştir.[547] Ancak sosyal haklar Anayasa'da tanındığına göre bu hakların gerçekleştirilmesi talep edilebilmeli, yargı yoluyla ileri sürülebilmelidir.[548]

Anayasa'da sosyal ve ekonomik haklar bölümünde yer alan hakların önemli bir kısmının AİHS'de de yer alan medeni hak niteliğinde olmaları itibariyle *"yansımalı koruma"* denilen, medeni ve siyasal hakların yorumu ile korunabileceği belirtilmektedir.[549]

Yine Türkiye'nin taraf olduğu sözleşme ve belgelerde de suyun bir insan hakkı olduğu kabul edildiğinden Anayasa'nın 90. maddesine göre bu sözleşmelere dayanarak da su ve sanitasyona erişimin bir sosyal hak olarak dava edilebileceği kabul edilmelidir.[550]

Sosyal hakların dava edilememesi halinde 65. maddede belirtilen mali kaynakların sınırlılığı gerekçe gösterilerek yerine getirilmeme ihtimali vardır.[551] Bunun sonucunun yalnızca siyasi olabileceği ileri sürülse de bireylerin seçimler

[545] **Güneş** (2010), s. 317
[546] Anayasa'nın 65. maddesi
[547] Anayasa'nın 65. maddesinin gerekçesi, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[548] **Özdek** (2011), s. 215
[549] **Şirin** (2014), s. 348
[550] **Çiçek,** s. 221
[551] **Özdek (**2011), s. 215

dışında temel hak ve özgürlüklerini yine Anayasa'da düzenlenen hak arama özgürlüğü[552] kapsamında kullanabilmeleri gerektiği belirtilmiştir.[553]

Yine Anayasa'ya göre Devlet organları ve idare makamları tüm işlemlerini kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak yerine getirmek zorundadır.[554] Dolayısıyla devlet sosyal ve ekonomik haklarla ilgili görevini eşitlik ilkesine göre yerine getirmediğinde de bireylerin sosyal haklarını dava edebilme haklarının bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Örneğin yakınlardaki diğer tüm köylerin içme suyu sistemleri kurulduğu halde köylerine su şebekesi bağlanmamış bir köyün sakinlerinin suya ve sanitasyona erişim haklarını bir sosyal hak olarak dava edebilmeleri gerekmektedir.

3.4. YARGI KARARLARINDA SU HAKKI

3.4.1. Anayasa Yargısında Su Hakkı

3.4.1.1. AYM'nin 26/1/2012 Tarih 2011/6 – 2012/12 Sayılı Kararı

2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş Yasası'nın 23. maddesinde tarifelerin tespitinde yönetim ve işletme giderleri ile yenileme, ıslah masraflarının yüzde 10'undan az olmamak üzere kâr alınacağı kabul edilmiştir. Başvurucu Tüketici Derneği bu düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia etmiştir. AYM idarenin su hizmetini zaman içinde değişen şartlara göre farklı kârlılık oranlarına göre belirlemeye ihtiyaç duyabileceğini, ölçülü ve adil olmak koşuluyla kârlılık oranının belirlenmesinin idarenin takdirine bırakılması gerektiğini, yüzde 10 şeklinde sınır belirtilmesinin doğru olmadığını belirterek maddenin bu kısmını iptal etmiştir. Kararda idarenin yaptığı hizmetin karşılığında ölçülü ve adil olmak koşuluyla kâr almasının hukuk devleti ilkeleriyle çelişmediğine de vurgu yapılmıştır.[555]

---

[552] Anayasa'nın 36. maddesi
[553] **Özveri,** Murat (2011), *"Türk Hukukunda Sosyal Hakların Dava Yoluyla Gerçekleştirilmesi",* 25 Ekim 2011 tarihinde düzenlenen 3. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu'ndaki bildiri, s. 149
[554] Anayasa'nın 10. maddesi
[555] Anayasa Mahkemesi'nin 26/1/2012 tarih 2011/6 – 2012/16 sayılı kararı

Karara muhalif kalan bir üye su ile ilgili uluslararası toplantılara ve 15 nolu Genel Yorum'a atıf yapmış, suyun belediyeler tarafından sunulduğunu, hizmetin, özelliği gereği tekel niteliğinde olduğunu, bu hizmetlerin kişilerin özgür iradeleriyle başka yerlerden sağlayabilecekleri türden olmadığını, belediyelere sosyal amaçlarla kârdan vazgeçmelerine imkan vermeyen düzenlemenin iptali gerektiğini bildirmiştir.[556] Mahkemenin iki üyesi ise kâr oranına bir üst sınır getirilmesi gerektiğini belirterek ek bir gerekçeyle çoğunluk kararına katılmışlardır.[557] Mahkemenin bir diğer üyesi ise su kullanımının ve suya erişim hakkının Birleşmiş Milletler belgelerinde insan olmanın doğal bir sonucu olarak kabul edildiğini, Anayasa'nın 56. maddesinde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının kişilere sağlığın doğal bir kaynağı olan suya erişimin kolaylaştırılması bakımından devlete bir görev verdiğini, düzenlemenin Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmadığını belirterek karşı oy kullanmıştır. Aynı muhalefet gerekçesinde üye hakim, su kaynaklarının sınırlı olması halinde suyun ücretinin sadece maliyet karşılığı belirlenebileceğini, bir kısmının devletçe de karşılanıp maliyetin altında tespit edilebileceğini, suyun ücretinin tespiti konusunda takdirin bu yönde yerel koşulları ve kaynakları en iyi şekilde değerlendirebilecek olan mahalli idarelere bırakılması gerektiğini bildirmiştir.[558]

Karşıoy yazılarında suya erişimin bir insan hakkı olduğundan söz edildiği, belediyelere su hizmetlerinden kâr elde edilmesine ilişkin bir zorlama getirilmesinin doğru olmadığı belirtilmiştir. Bu konuda BM belgelerine de atıf yapılmış, sosyal devlet ilkesinin, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının suya erişimin güvence altına alınmasını gerektirdiğine vurgu yapılmıştır. Ancak her iki karşıoy yazısında da suyun ücretsiz olması değil, bu konudaki takdirin yerel yönetimlere bırakılması gerektiği belirtilmektedir.

[556] Üye Fulya Kantarcıoğlu'nun karşıoy yazısı
[557] Üyeler Mehmet Erten ve Zehra Ayla Perktaş'ın gerekçesi
[558] Üye Osman Alifeyyaz Paksüt'ün karşıoy yazısı.

3.4.1.2. AYM'nin 1/2/2018 Tarihli Kararı

Mahkemenin Kars'ın Susuz ilçesi Porsuklu köylülerinin başvuruları üzerine verdiği karar da su hakkı ile ilgilidir.[559] Başvurucular Belediye'nin şehir kanalizasyonunu Susuz çayına bağlaması nedeniyle insan ve hayvan sağlığının tehlikeye girdiğini belirterek zarara uğradıklarını bildirmişlerdir. Köylüler Valiliğe yaptıkları şikayetten sonuç alamamışlardır. İdare Mahkemesi maddi zararın ispatlanamadığını, manevi zararın da bulunmadığını belirterek davayı reddetmiştir. Karar Danıştay incelemesinden de geçerek kesinleşmiştir.

Anayasa Mahkemesi konuyu Çevre Kanunu açısından değerlendirdikten sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin *"özel ve aile hayatına saygı"* yan başlıklı 8. maddesi kapsamında ele almıştır. Kararda eldeki davanın AİHM'in Sözleşme'nin 8. maddesinin ihlal edildiğine ilişkin kararları ile benzerliği değerlendirilmiştir. Mahkeme Anayasa'nın 5. maddesine göre bireyin maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanması bakımından devletin pozitif yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir. AYM, çevresel konuların bireyin maddi ve manevi varlığı üzerindeki etkileri nedeniyle konunun Anayasa'nın 20. maddesinde düzenlenen özel hayata saygı hakkı kapsamında ele alınması gerektiğini bildirmiştir.

Mahkemenin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile ilgili değerlendirmesi hakkın bireysel başvuru yolu ile korunması bakımından yerinde olmuştur. AYM'ye göre bu konu Anayasa'nın bireysel başvuru kapsamında bulunmayan bölümünde düzenlenmiş ise de bu hakkın özel hayatın korunması ve konut dokunulmazlığı hakları ile de yakından ilgisi bulunduğundan bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür.

Mahkeme kanalizasyon sularının arıtılmadan akarsuya bırakılmasının başvuruculara olumsuz etkilerinin bulunduğunu belirterek oluşan su kirliliğinin özel hayata ve aile hayatına etkileri bakımından Anayasa'nın 20. maddesinde korunan hakların ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Kararda, Mahkemenin ileride arıtma tesisi

[559] AYM'nin 1/2/2018 tarih 2014/4686 sayılı kararı

yapılacak olması nedeniyle manevi zarar bulunmadığına yönelik tespitinin hatalı olduğu belirtilmiştir. AYM, davacıların manevi zararlarının giderilmesinin haklarının ihlali nedeniyle katlandıkları külfeti azaltacağını ve bu yöndeki kararın benzeri ihlallerin de önüne geçeceğini bildirmiştir. Anayasa Mahkemesine göre devlet, başvurucuların özel ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında üzerine düşen pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.

Karara muhalif kalan üyeler *".. içme suyu, kanalizasyonu, yolu, sağlık ve eğitim tesisi bulunmayan veya yeterli olmayan yerleşim yerlerinde yaşayanların salt bu nedenlerle açacakları davaların da, somut başvuruda olduğu gibi birçok hak ihlaline yol açabileceği kabul edildiğinde, Devletin bunun altından kalkmasının imkansız olacağını ..."*[560] belirtmişlerdir. Mahkeme'nin iki üyesi ise başvurucuların iddialarını temellendirememiş olmaları nedeniyle talebin reddi gerektiğini bildirmişlerdir.[561]

Başvurucular dilekçelerinde tek su kaynakları olan Susuz Çayı'na kanalizasyon sularının akıtılması nedeniyle köylerinde sarılık ve ishal vakalarında artış meydana geldiğini, sağlıklarının tehlikeye girdiğini belirtmişlerdir. Konu öncelikle güvenli içme suyuna ve sanitasyona erişim hakkı ile ilgilidir. Ancak AYM, bireysel başvurularla ilgili olarak Anayasa'nın 148/3. maddesine göre Anayasa'da güvence altına alınmış olan temel hak ve özgürlükler ve AİHS kapsamındaki ihlaller yönünden değerlendirme yapabilmektedir. Anayasa'da su hakkı ayrıca düzenlenmediğinden, somut olayda AİHS'nin 8. ve Anayasa'nın 20. maddesinde düzenlenmiş olan özel hayatın ve ailenin korunması hakkı kapsamında inceleme yapılabildiği görülmüştür.

Dava, güvenli suya ve sanitasyona erişimin Anayasa'da bir insan hakkı olarak kabulünden elde edilebilecek sonuçları göstermesi bakımından önemlidir. Güvenli suya ve sanitasyona erişim hakkı ayrı bir hak olarak kabul edilmiş olsa hakkın temel bir insan hakkı olarak başlı başına korunması mümkün olabilecektir.

[560] Başkanvekili Burhan Üstün ile Üyeler Serdar Özgüldür. Kadir Özkaya, ve Recai Akyel'in karşı oy yazıları.
[561] Üyeler Serruh Kaleli ve M.Emin Kuz'un karşıoy yazıları

AYM, mevcut düzenleme itibariyle, çoğunlukla aldığı karar ile, konuyu özel hayatın ve ailenin korunması bağlamında değerlendirerek sonuca gidebilmiştir.

3.4.1.3. Mehmet Bolat ve Diğerleri Başvurusu

Amasya ili Taşova ilçesinde, Yeşilırmak Nehri üzerine yapılması planlanan HES ile ilgili olarak Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ÇED gerekli değildir şeklindeki kararına karşı idari yargıda görülen davanın süre yönünden reddi üzerine başvurucular, projenin o yörede ikamet edenlerin yaşamlarında meydana getirecekleri olumsuz etki nedeniyle maddi ve manevi varlıklarının korunması haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. AYM, konu ile ilgili olarak köyde yapılan ilanın yeterli olduğunu, köyde ikamet edenler bakımından adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğini ancak il merkezinde oturanların ÇED raporu alınması konusundaki karar hakkında bilgi sahibi olduklarının kabul edilemeyeceğini, bu kişilerin mahkemeye erişim haklarının ihlal edildiğini belirtmiştir.[562]

Su hakkının unsurlarından biri bilgiye erişebilmektir. 15 nolu Genel Yorum'da açıklandığı gibi kişi ve grupların su haklarıyla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, çevresel konulara ilişkin bilgelere kişi ve grupların tam ve eşit erişimlerinin sağlanabilmesi gerekmektedir.[563] Başvuruya konu olayda yöre halkının karar öncesinde proje hakkında bilgilendirilmiş olmaları, karar alma sürecine katılmaları su hakkının sağlanması için zorunludur. Olayda alınmış bir ÇED raporu bulunmamaktadır. Yalnızca bu yönde rapor alınmasına gerek olmadığına ilişkin bir karar söz konusudur. Başvuruculların bu yöndeki karar alma süreçlerine katılmış olup olmadıklarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Proje, başvuruculların su haklarını doğrudan ilgilendirdiğinden, yalnızca ÇED gerekli değildir yönünde alınan kararın ilan edilmesi yeterli sayılmamalıdır. Başvuruculların bu yönde alınmış olan ve etkileri devam eden kararın alınması sürecine katılıp katılmadıkları tespit edilmelidir. Dolayısıyla olumsuz bir işlemin etkileri devam ettiği sürece dava hakkının da bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir.

[562] AYM'nin 10/3/2016 tarihli, 2013/5974 nolu Mehmet Bolat ve Diğerleri başvurusu kararı
[563] 15 nolu Genel Yorum 48. paragraf

3.4.1.4. Ahmet Bilgin ve Diğerleri Başvurusu

Başvurucular Giresun ilinde bulunan Gelevera, Karaovacık ve Kavruz derelerine yapılacak olan HES ile ilgili olumlu ÇED raporunun iptali hakkında açtıkları davanın reddedilmesi üzerine özel hayata ve aile hayatına saygı hakları ile konut haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. AYM, kararında AİHM'nin çevresel meselelerde konuyu AİHS'nin 8. maddesi ile, çevresel bilgi edinme hakkı, çevresel karar alma süreçlerine katılım hakkı ve bu konularda yargıya başvuru hakkı kapsamında ele aldığını vurgulamış, AİHM'nin benzer başvurulardaki önceki kararlardan örnekler vermiştir. Mahkeme, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının Anayasa'nın ve Sözleşme'nin ortak koruma alanında bulunmaması nedeniyle başvuruyu özel hayata ve aile hayatına saygı ve konut dokunulmazlığı kapsamında değerlendirmiştir.[564]

Kararda raporun 14/112003 tarihli olmasına rağmen davanın 21/11/2011 tarihinde açıldığı, başvurucuların bu süre boyunca çevresel bilgilendirme sürecine katılım olanağı bulamadıklarına dair şikayetlerine ilişkin yeterince açıklama yapmadıkları, bu konuda bilgi ve belge sunmadıkları belirtilmiş, projenin zararlı etkilerinin yargıya taşındığından söz edilmiştir. Ayrıca mahkeme kararının gerekçeli olduğu, başvurucuların çevresel rahatsızlığa ilişkin iddialarını usule ilişkin güvenceleri haiz olarak yargıya sunma ve inceletme imkanlarını buldukları belirtilmiştir. Davacıların projenin biyolojik çeşitliliğe zarar verdiği ve ekolojik bütünlüğü bozduğu yönündeki iddiaları da, Mahkemenin yaptığı keşif ve bilirkişi raporuna göre projenin bilimsel esaslara göre kabul edilebilir olduğunun tespit edilmiş olmasına göre yerinde görülmemiş, başvuru reddedilmiştir.

Kararda, çevresel bilgi edinme hakkı tüm yönleriyle tartışıldığı halde, çevresel bilgilendirme sürecine katılım olanağı bulamadıklarının ispatı başvuruculardan beklenmiştir. Projeyi gerçekleştiren idare olduğuna göre bilgi edinme hakkına uygun şekilde yükümlülüğünü yerine getirdiğine ilişkin belge ve kayıtları sunmasının idareden beklenmesi gerekmektedir. Kararda çevresel sorunların karmaşık olduğu, bu konularda karar alınırken kişi haklarına zarar verebilecek

[564] AYM'nin 12/12/2018 tarihli 2015/11709 nolu Ahmet Bilgin ve Diğerleri başvurusu kararı

faaliyetlerin etkilerinin önceden değerlendirilmesi ve önlenmesi gerektiği, bireysel ve kamusal menfaatler arasında adil bir denge oluşturularak karşı görüşlerin ortaya konulmasına imkan sağlayacak etüdün yapılması gerektiği bildirilmiş olmasına rağmen, Mahkemenin bu yönde araştırma yapıp yapmadığı değerlendirilmemiş, başvuruculaların bu konuda bir açıklama yapmamış olmalarından yola çıkılarak sonuca gidilmiştir.

3.4.1.5. Demirdöven Köyü Tüzel Kişiliği ve Diğerleri Başvurusu

Artvin ili Yusufeli ilçesinde yapılan bir HES projesiyle ilgili olarak Rize İdare Mahkemesince ÇED raporuna karşı süresinde başvuru yapılmaması nedeniyle dava reddedilmiştir. Karar Danıştay'da oyçokluğuyla onanmıştır. Anayasa Mahkemesi 25/12/2018 tarihli kararında ÇED raporunun Valilik ilan panosunda asılmasının yeterli olmadığını, tesisin yapıldığı köyde köy halkının ve diğer ilgililerin konu hakkında bilgilendirilmeleri ve durumdan haberdar edilmelerini sağlayacak duyurunun yapılması gerektiği belirtilmiş ve başvuruculardan bir kısmının mahkemeye erişim haklarının engellendiğine karar vermiştir.[565]

Bireysel başvuruya konu edilen husus suya erişim hakkı kapsamındaki bilgi edinme hakkı ile ilgilidir. Yöre halkının su kaynaklarını etkileyecek olan tesisin yapımı aşamasında ÇED raporu ile ilgili olarak bilgilendirilmemiş olmaları başlı başına su haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu EKSHS'ye ilişkin 15 nolu Genel Yorum'da açıklandığı gibi su hakkını ilgilendiren konularda bireylerin sürecin her aşaması ile ilgili olarak bilgilendirilmeleri, alınan kararlara katılımlarının sağlanması gerekmektedir.

3.4.2. İdari Yargıda Su Hakkı

Tüketici Hakları Derneği'nin su abonelerinin kartlı sayaç almaya zorlanmasına karşı açtığı davada mahkeme kamu hizmeti sunumunun peşin ödemeye bağlanmasının Anayasal ve yasal kamu hizmeti anlayışına uygun olmadığını

[565] AYM'nin 25/12/2018 tarihli, 2014/14359 nolu, Demirdöven Köyü Tüzel Kişiliği ve diğerleri başvurusu kararı

belirterek işlemi iptal etmiştir.[566] Kararın temyizi üzerine Danıştay 8. Dairesi sistemin getirisinin maliyetinin çok üzerinde olduğunu belirterek hükmün buna ilişkin bölümünün onanmasına karar vermiştir.[567] Davada gerek İdare Mahkemesi'nde gerekse Danıştay'da suya erişim hakkından hareketle değil, kamu hizmetinin maliyeti yönünden bir değerlendirme yapılarak karar verilmiştir.

Konya'nın Yassıören Köyü'nde ikamet eden davacı tarlalarının yakınında bulunan göletten yararlanmak için yaptığı başvurunun idarece reddedildiğini, bu göletten sulama hakkı bulunduğunu belirterek idari işlemin iptali için dava açmıştır. Konya İdari Mahkemesi 27/1/2012 tarihli kararında davacının tarım arazilerinin ihtiyacı olan su ile ilgili *kadimden gelen su hakkı bulunduğunu* belirterek davayı kabul etmiş, idari işlemi iptaline karar vermiştir.[568] Karar Danıştay 10. Dairesince onanmıştır.[569]

Kahramanmaraş'da HES yapılması nedeniyle su değirmenini kullanamaz hale gelen davacının DSİ'ye karşı açtığı davada İdare Mahkemesi TMK'nın 715.maddesine göre akarsuların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu, özel mülkiyete konu olamayacağını, akarsuların kamu ihtiyacını karşıladığını, bu sulardan özel yararın ancak kamu ihtiyacının sağladığı oranda elde edilebileceğini, 6200 sayılı Kanun ile yerüstü ve yeraltı sularının zararlarını önlemek ve bunlardan çeşitli yönden faydalanmak yetkisinin davalı idareye verildiğini, idareden kamu yararını bir kenara bırakıp kişi yararına göre karar vermesinin beklenemeyeceğini belirterek davanın reddine karar vermiştir.[570] Karar bir üst mahkemece onanmıştır.[571] Mahkemece *"... davacının davalı idareden herhangi bir su tahsis talebinin bulunmadığı .."* da belirtilmiştir. Davacının HES yapımı ile ilgili karar alınması ve uygulanması sürecinde bilgilendirildiğine, bu konuda alınan kararlara katılımının sağlandığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Gerekçeli kararlarda davacının suya erişim hakkına yönelik bir tartışma yapılmamıştır. Davacı geçimini su değirmeni ile sağladığından Anayasa'daki çalışma hakkı ve ailenin korunması hakkı da uyuşmazlık

[566] Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 28/9/2009 tarih 2009/398-1104 sayılı kararı
[567] Danıştay 8. Dairesi'nin 20/5/2013 tarih ve 2010/152 - 2013/4018 sayılı kararı
[568] Konya 1. İdare Mahkemesi'nin 27/1/2012 tarih ve 2010/913 – 2012/70 sayılı kararı
[569] Danıştay 10. Dairesi'nin 7/10/2015 tarih 2012/2965 – 2015/4062 sayılı kararı
[570] Kahramanmaraş İdare Mahkemesi'nin 7/5/2015 tarih 2014/112-2015/518 sayılı karar
[571] Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi'nin 8/1/2015 tarih 2015/4364 – 4525 sayılı kararı

ile ilgili bulunmasına rağmen bu konularda da bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bunların yanında su hakkına yönelik uluslararası hukuk düzenlemeleri de kararlarda tartışılmamıştır.

Isparta İdare Mahkemesi, DSİ tarafından su verilmemesi halinde meyve ağaçlarının kuruyacağını belirtip, kurumun buna ilişkin işleminin iptalini isteyen davacının talebini kabul etmiştir. Ancak kararda idarenin öncelikle proje kapsamı içinde bulunan tarım arazilerinin su ihtiyacını gidermekle yükümlü olduğu, proje kapsamı dışındaki tarım arazilerinin su ihtiyaçlarını kamu yararının bulunması halinde ve kamu hizmetinin olanak verdiği ölçüde karşılayacağına vurgu yapılmış, bu konuda 2016 yılı itibariyle imkan bulunduğu belirlendiği için talep kabul edilmiştir. Kararda sulanmaması halinde milli servet olan meyve ağaçlarının kuruyacağına vurgu yapılmıştır. Mahkeme, devletin tarım arazilerini koruma yükümlülüğünden, su hakkı ve beslenme hakkından söz etmemiştir.[572]

Bursa'nın Orhangazi ilçesinde İznik Gölü yakınlarında "tarımsal niteliği korunacak alan" olarak belirlenmiş yer, özel endüstri bölgesi ilan edilerek buraya sanayi tesisi kurulması kararı alınmıştır. Bu konudaki idari işlemlere karşı aralarında Bursa Barosu'nun ve diğer meslek odalarının da bulunduğu bir grup tarafından 1998 yılından itibaren yargısal yollara başvurulmaya başlanmıştır. Danıştay 6. Dairesi 26/11/2002 tarihli kararı ile bir akifere gelen beslenimin komşu akiferlerin kullanımıyla azaltılmasının son derece sakıncalı olduğunun tespit edildiğini, uzun süreli etütler yapılmadan bu yönde karar alınmasının hatalı olduğunu belirterek çevre düzeni plan değişikliğini iptal etmiştir.[573] Dava konusu yerle ilgili değişik tarihlerde verilmiş iptal kararları ve yargı kararlarının uygulanmaması sebebiyle kamu görevlileri hakkında tazminat davaları bulunmaktadır. İşletmenin mahkeme kararlarına rağmen faaliyetine devam ettiği, buna ilişkin başvurunun idarece 22/11/2008 tarihinde reddedildiği gerekçesiyle açılan dava, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'na 2/4/2008 tarihli 5751 sayılı Kanun ile eklenen geçici 4. maddesindeki düzenlemeye göre reddedilmiştir.[574]

[572] Isparta İdare Mahkemesi'nin 13/7/2018 tarih ve 2018/187-988 sayılı kararı
[573] Danıştay 6. Dairesi'nin 26/11/2002 tarih 2002/4839 – 5652 sayılı kararı.
[574] Bursa 3. İdare Mahkemesi'nin 15/10/2010 tarih 2009/44 – 2010/855 sayılı kararı

Aynı yerle ilgili Bursa İl Tarım Müdürlüğü'nün bu alanı 16/3/2009 tarihli tarım dışı kullanıma açmasına ilişkin kararının iptali davası, süresinde açılmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.[575] Bu kararın temyiz üzerine, Danıştay 10. Dairesi adil yargılanma hakkına ilişkin ilkeleri açıklamış ve somut olayda tüm süreci sıraladıktan sonra 1998 yılından bu yana taşınmazın tarım dışı kullanımına ilişkin 8 ayrı iptal kararı bulunduğu halde yargı kararlarının uygulanmaması nedeniyle hukuk devleti ilkesinin ağır şekilde zedelendiğini belirtmiştir. Daire, mahkeme kararlarının uygulanmaması nedeniyle açılacak davalarda herhangi bir süre kısıtlaması olmaması gerektiği, genel zamanaşımı süresinde davanın açılabileceği kanaatiyle kararı bozmuştur.[576]

Bu yerdeki Nişasta fabrikasının inşasına ve işletilmesine izin veren idari işlemlerin iptaline ilişkin mahkeme kararlarının uygulanmaması nedeniyle AİHM'ye yapılan başvuru üzerine Mahkeme 19/6/2018 tarihinde gerçek kişi başvurucular bakımından Sözleşme'nin 6/1. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Kararda, mahkemelerin herhangi bir uyuşmazlıkla ilgili verdiği kesin kararın tekrar sorgulanmaması gereğinin hukukun temel ilkelerinden biri olduğu vurgulanmış, somut olayda yapılan kanun değişikliğinin çok sayıdaki nihai ve de uygulanmayan yargı kararını etkisiz hale getirebilecek nitelikte olduğu, sonuç olarak ulusal makamların, yıllarca kesin ve bağlayıcı nitelikteki bir çok yargı kararına uyulması için gerekli tedbirleri almaktan kaçındığı, başvuruculaların etkin bir yargısal korumadan yoksun bırakıldığı belirtilmiştir.[577]

Su hakkının kullanılmasına üçüncü kişilerin herhangi bir müdahalesinin devlet tarafından engellenmesi gerekmektedir. Somut olayda idari işlem sonucu işletmenin faaliyetinin yeraltı sularına zarar verebileceği kesinleşmiş yargı kararları ile belirlenmiş, buna rağmen yargı kararları uygulanmamıştır. AİHM'nin konu ile başvuru hakkındaki kararında da belirtildiği gibi kesinleşmiş yargı kararlarının uygulanması gereği hukukun temel ilkelerindendir. Devletin bu görevini yerine getirerek yargı kararlarının uygulanmasını sağlaması gerekmektedir. Ancak su

[575] Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 27/4/2017 tarih ve 2017/599 – 713 sayılı kararı
[576] Danıştay 10. Dairesi'nin 21/11/2018 tarih ve 2017/2194 – 2018/3609 sayılı kararı
[577] AİHM'nin 19/6/2018 tarih 25680/05 sayılı Bursa Barosu Başkanlığı ve diğerleri – Türkiye kararı, Kararın özet çevirisi, https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/duyuru-201829-80084 (Av. Gamze Karaduan Nejat)

varlıklarına yönelik faaliyetlerin yargı kararlarına rağmen engellenmediği, bireylerin, toplulukların su haklarının ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Tesisin yapıldığı yerin göle yakınlığı, yeraltı sularının aşırı kullanımı nedeniyle geçmişte yaşanmış doğa tahribatları değerlendirildiğinde, bu faaliyetin büyüklüğü ve etkileri itibariyle yalnızca günümüzde yaşayan kuşakların değil, aynı zamanda gelecekteki kuşakların su haklarını da ihlal ettiği açıktır.

3.4.3. Adli Yargıda Su Hakkı

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 8/11/2010 tarihli kararında *"kaynak, arzın mütemmim cüzü olup, mülkiyeti kaynadığı toprağın mülkiyeti ile birlikte iktisap olunur. Başkasının arzındaki kaynaklardan istifade, irtifak hakkı olarak tapu siciline kayıt olunur. Suyun kaynadığı taşınmazın içinde kalmayacak kadar büyük olması veya yeryüzüne çıkar çıkmaz dere haline gelmesi durumunda arzın mütemmim cüzü sayılmaz ve bu durumda genel su olarak kabulü gerekmektedir"*[578] denilmiştir.

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin bir başka kararında *"... suyun miktarı saptanarak öncelikle özel su sayılıp sayılmayacağının tespiti gerekir. Tapulu yerden çıkan suyun özel su sayılması ise, çıktığı taşınmazın sınırlarını aşmayacak miktarda az olmasına bağlıdır. Eğer suyun miktarı, o taşınmazın sınırlarını aşacak veya çıkar çıkmaz bir dere halini alacak şekilde çok veyahut da az olmakla birlikte özel mülkiyete tabi tutulması kamusal yarar açısından sakıncalı ise onun genel su olarak kabulü gerektiği ..."*[579] belirtilmiştir.

Dikili ilçesinde Belediye'nin 10 tona kadar olan su kullanımından ücret alınmaması uygulaması nedeniyle Belediye Başkanı ve meclis üyeleri hakkında 4736 sayılı Kanun'daki kamu hizmetlerinin bedelsiz sunulamayacağı düzenlemesine göre görevi kötüye kullanma suçundan kamu davası açılmıştır. 2010 yılında görülen davada yargılama sonunda C. Savcısı mütalaasında su faturalarına yönelik işlemde kamu yararı gözetildiğini, kamu hizmetinin görüldüğünü ve kamunun bir zarara uğramadığını belirtmiştir.[580] Mahkeme suç unsurlarının oluşmadığı gerekçesiyle

[578] Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin 8/11/2010 tarih ve 2010/13716 -2010/18359 sayılı kararı
[579] Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin 6/3/2013 tarih ve 2013/2624 -2013/3802 sayılı kararı
[580] İnce, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2017, Özel Sayı: 4, Makalenin 12. sayfası

beraate karar vermiştir. Karar sonrasında Belediye Başkanı Osman Özgüven *"suyun insan hakkı olduğu, ticarileştirilemeyeceği mahkeme kararıyla tescillenmiş oldu. ... herkesi ne kadar ihtiyacı varsa o kadar su kullanmaya teşvik edeceğiz"* şeklinde açıklamada bulunmuştur.[581] Dikili Belediyesi'nin bu uygulaması Türkiye'de, suyun bir insan hakkı olduğu yaklaşımıyla gerçekleştirilmiş en somut gelişmelerden biridir.

Su abonesinin ön ödemeli sayaç yerine mekanik sayaç takılması için İdareye karşı açtığı davada Mahkeme ön ödemeli sayacın daha az maliyetle hizmetin sunulmasını sağlayacağını belirterek davayı reddetmiştir.[582] Kararın temyizi üzerine Yargıtay 3.Hukuk Dairesi tüketicinin ön ödemeli sayaca zorlanmasının tüketici haklarına aykırı olduğunu belirterek kararı bozmuştur.[583] Uyuşmazlığın çözümünde ilk derece mahkemesi ve Yargıtay yalnızca ön ödemeli sayaçla ilgili sistemin maliyeti ve tüketici hukukundan hareketle karar vermiş, suya erişim hakkına yönelik bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 15.Hukuk Dairesi 1/4/2019 tarihli kararında genel sulardan kadim ve öncelik hakkı ihlal edilmemek kaydı ile herkesin yararlanabileceğini belirtmiştir.[584]

3.5.TÜRKİYE'DE SU İLE İLGİLİ KURULUŞLAR

Türkiye'de su ile ilgili olarak 1925 yılında Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kurulmuş ise de *gözlem yetersizliği* ve *ödenek azlığı* nedenleriyle istenen başarı elde edilememiştir. 1929 yılında Sular Umum Müdürlüğü, 1939 yılında Su İşleri Reisliği yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında su konusunda faaliyet göstermiş olan kuruluşlar arasındadır.[585]

[581] 29/3/2010 tarihli Hürriyet Gazetesi.
[582] Ankara 3. Tüketici Mahkemesi'nin 16/5/2016 tarih2015/711-2016/645 sayılı kararı
[583] Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 17/5/2018 tarih ve 2016/18955-2018/5398 sayılı kararı
[584] Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 15. Hukuk Dairesi'nin 1/4/2019 tarih 2018/1304- 2019396 sayılı kararı.
[585] http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda#misyon erişim tarihi: 25/5/2019

3.5.1. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

DSİ, 1954 yılında ülkenin bütün su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinin sağlanması amacıyla kurulmuştur.[586] Ancak zaman içinde Kuruluş asıl sorumlu alanlarından uzaklaşmış, görevlerini IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarıyla yapılan borç anlaşmaları sonrası özel şirketlere ve suyu ekonomik olarak ele alan diğer kamu kuruluşlarına devretmiştir.[587] Kuruluş, 2007 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan ayrılarak Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu değişikliğin AB'nin etkisi ve DB'nin 2006 yılındaki raporu üzerine yapıldığı ileri sürülmektedir.[588] Kuruluş halen Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlıdır.[589]

3.5.2. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

1963 yılında kurulan Bakanlık, *enerji ve doğal kaynakları verimli ve çevreye duyarlı bir şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkıyı sağlama*[590] amacı taşımaktadır. Bakanlığın DSİ'nin ayrılmasından sonra su ile en yakından ilgili bölümleri Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'dur. DSİ, HES projelerini belli kurallarla özel şirketlere devrederken projeler onay için Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na gelmektedir.[591]

3.5.3. Su Yönetimi Genel Müdürlüğü

Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olarak 4/7/2011 tarihli 1. mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan KHK ile kurulan[592] Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikaların üretilmesidir.[593] Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün diğer görevleri

---

[586] http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda#misyon erişim tarihi: 25/5/2019
[587] **İlhan,** (2011), s. 72
[588] **Akıllı,** Hüsniye (2009), *"Neoliberal Dönüşümün Etkisinde Tarımsal Sulama*" Memleket, Cilt: 4, 2009, Sayı : 10, s. 62
[589] 15/7/2018 tarihi Resmi Gazete
[590] https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Misyon-Vizyon erişim tarihi: 25/9/2019
[591] **İlhan,** (2011), s. 79
[592] Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 645 sayılı KHK'nin 9. maddesi
[593] https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Menu/25/Misyonumuz-Vizyonumuz 24/5/2019

arasında su yönetimiyle ilgili koordinasyonu sağlamak, bütüncül nehir havzaları ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütmek, su kaynakları ile ilgili uluslararası sözleşmeler ve diğer mevzuattan kaynaklanan süreçleri takip etmek, ulusal su veri tabanlı bir bilgi sistemi oluşturmak da bulunmaktadır.

3.5.4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Yine 4/7/2011 tarihinde kurulan Bakanlığın amacı çevre ile uyumlu hayat kalitesi yüksek şehirler ve yerleşmeler oluşturmak üzere planlamalar yapmak, çevre yönetimine ilişkin işlemleri düzenleyip denetlemek olarak açıklanmıştır.[594] Bakanlığın hazırladığı rapora göre Türkiye'de çevre konusunda birinci öncelikli sorun su kirliliği olarak tespit edilmiştir.[595] Bakanlık, yerleşimlere içme suyu temini konusunda herkesin yeterli, güvenli, sağlıklı suya fiziki olarak ulaşabilmesi için çalışmalar yürütüldüğünü belirtmektedir. Ancak açıklamada su hakkından değil, "bedeli ödenebilir suya erişim hakkından"[596] söz edilmiştir.

3.5.5. Sulama Birlikleri

Sulama tesisleri ve bu tesislerin yönetimi daha önce DSİ'nin sorumluluğundayken 1998 yılında DB ile yapılan borç anlaşması sonrasında sulama tesisleri Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nda düzenlenen sulama birliklerine devredilmeye başlanmıştır.[597] 2011 yılında ise Sulama Birlikleri Kanunu çıkartılarak bu kuruluşların yapısı ve görevleri ayrıca düzenlenmiştir. Kanun'un amacı ülkenin su varlık ve kaynaklarının rasyonel kullanımının sağlanması için DSİ tarafından kurulmuş olan sulama tesislerinin amacına uygun işletilmesini sağlamaktır.[598] Yüzeye yakın sularla ilgili olarak, bu suların kontrolsüz kullanımı halinde Yeraltı Suları Hakkında Kanun hükümlerine göre işlem yapılamamaktadır. Yargıtay 6172 sayılı Kanun'a göre yetki sahası içinde yeraltı ve yüzey suları üzerinde tasarruf ve tevzi yetkisinin sulama birliklerine ait olduğunu, yeraltı suyu kullanımının su

[594] https://csb.gov.tr/misyon-vizyon-i-83459 erişim tarihi: 24/5/2019
[595] Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018, s. 18
[596] https://csb.gov.tr/sss/icme-suyu erişim tarihi: 25/5/2019
[597] **İlhan** (2012), s. 86
[598] 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu 1. madde

rejimini doğrudan etkileyeceğini, su kaynağı dışındaki cazibeli suların ve sondaj sularının ücretlendirilmesinin hukuka uygun olduğunu kabul etmektedir.[599]

Sulama Birlikleri'nde sahip olunan arazinin büyüklüğü ve kullanılan su miktarı yönetimde kullanılan oyun gücünü etkilemektedir.[600] Dolayısıyla su hizmetlerinin katılımcılığın sağlandığı gerekçesiyle bu şekilde devri bu hizmetlerin çiftçiden daha çok yerel etkili grupların ve şirketlerin kontrolüne girmesine neden olmaktadır.[601]

3.5.6. Sulama Kooperatifleri

DSİ'nin sulama tesislerinin bir bölümü sulama kooperatiflerine devredilmiştir. 6200 sayılı Kanun'da 2018 yılında yapılan değişiklikle sulama kooperatiflerinin kurulmasına izin vermek, bu kuruluşları denetlemek ve faaliyetlerinin hukuka uygun olarak sonuçlanmasını temin etmek DSİ'nin yetkisine verilmiştir.[602]

3.6. TÜRKİYE'DE SU İLE İLGİLİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

3.6.1. Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği

Hak temelli bir yaklaşımla faaliyet gösteren Örgüt'ün amaçları arasında yaşamın sürdürülebilir kılınması ve ekolojik dengenin gözetilmesi de vardır. Derneğin faaliyetleri arasında su hakkı kampanyası da yer almaktadır. Dernek'e göre yaşamın temel taşı olan su 21. yüzyılın temel konularından biri olacaktır. Dernek su kaynaklarının korunması için dünyanın her yerinde etkinlikler düzenlemektedir.[603]

---

[599] Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 9/4/2019 tarih ve 2018/4095 -2019/2129 sayılı kararı
[600] **İlhan** (2012), s. 87
[601] **Akıllı,** s. 67
[602] 6200 sayılı Kanun'un, ek 10. maddesi
[603] https://www.sehak.org/portfolio_post/su-hakki-kampanyasi/ erişim tarihi: 25/5/2019

3.6.2. TEMA Vakfı

Derneğin erozyonla mücadele yanında ekosistemi oluşturan unsurlardan biri olan suyun korunması amacı da bulunmaktadır.[604] Vakıf tüm canlıların suya ulaşma hakları bulunduğunu, suyun bütüncül havza yönetimi anlayışıyla ele alınmasını, su haklarının kullanımını ve su yönetimini sağlayan su yasasının çıkartılmasını savunmaktadır.[605] Ancak Vakıf şirketlerle sponsorluk bağlantıları kurduğundan söz edilerek eleştirilmektedir.[606]

3.6.3. Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)

Dünyada 100'den fazla ülkede çalışmalar yürüten uluslararası bir doğa koruma kuruluşudur. WWF, küresel ölçekte bir değişim yaratmayı, yeryüzünün en değerli yaşam alanlarını ve canlı türlerini korumayı hedeflediğini belirtmektedir. Örgütün tespitine göre Türkiye'de son 20 yılda kişi başına düşen su miktarı 4000 metreküpten, 1430 metreküpe düşmüştür ve Türkiye su fakiri olma yolunda hızlı ilerlemektedir.[607]

WWF-Türkiye Su Uzmanı Buket Bahar Dıvrak Türkiye'de su yetersizliğinin en önemli nedeninin suyun doğru yönetilmemesi olduğunu, Türkiye'nin ulusal bir su vizyonu bulunmadığını, Türkiye'de su yönetiminden sorumlu 14 farklı kurumun bulunmasının da yönetimde karmaşaya yol açtığını belirtmiştir.[608]

3.6.4. Türkiye Su Meclisi

Rize'nin İkizdere ilçesinde Türkiye'de uygulanan su politikalarından etkilenenler tarafından 2010 yılında kurulan Türkiye Su Meclisi, bu yerde hazırlanan "Su Manifestosu"nu imzalayan herkesi üye olarak kabul etmektedir. Topluluk, su ile ilgili yeni bir çerçeve yasa hazırlanmasını talep etmektedir ve Elektrik Piyasası

[604] http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/ edişim tarihi: 25/5/2019
[605] http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/index.aspx erişim tarihi: 25/5/2019
[606] **Hamsici,** Mahmut (2012), **Dereler ve İsyanlar**, 3. Baskı, Ankara: Notabone Yayınları, s. 117
[607] http://sudakiayakizim.com
[608] 13/3/2009 tarihli Cumhuriyet gazetesi "5.Dünya Su Forumu: Amaç suyun ticarileştirilmesi mi?" başlıklı yazıdan. erişim tarihi: 25/5/2019

Kanunu, DSİ Teşkilat ve Vazifeleri Kanunu'nun değiştirilmesi, bütüncül bir havza planlaması yapılmadan uygulamaya konulmuş olan tüm projelerin durdurulması için çalışmaktadır.[609] Türkiye Su Meclisi'ne göre *su bulunduğu havzaya aittir, doğal bir varlıktır, kaynak değildir.* Yine Örgüt HES'lere ve suyun özelleştirilmesine karşıdır.

3.6.5. Derelerin Kardeşliği Platformu

HES'lerin doğal yaşam alanlarını tahrip ettiğini belirten çevre koruma amaçlı sivil toplum örgütlerince oluşturulan platform suyun metalaştırılmasına ve ticarileştirilmesine karşıdır. DEKAP, suyun bulunduğu ortamdan başka bir alana taşınmaması gerektiğini, su ile ilgili politikalarda su ve doğal yaşam ilişkisinin dikkate alınmadığı yasal düzenlemelerin kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.[610] DEKAP, HES'ler nedeniyle açılan 110 projeden 106'sında "yürütmeyi durdurma ve iptal" kararları verildiğini bildirmiştir.[611] Platformun emekli öğretmen olan başkanı DEKAP'ı "yerel halk" olarak tanımlamakta, dereleri insanların damarlarında akan kana benzetmekte, bütüncül havza planlamasına da ihtiyaç bulunmadığını, bunu doğanın kendisinin yapabileceğini belirtmektedir.[612]

3.6.6. Fındıklı Derelerini Koruma Platformu

Rize'nin Fındıklı ilçesinde 2007 yılında kurulan Fındıklı Derelerini Koruma Platformu bu yörede HES'lerin yapılmasına karşı çıkmaktadır.[613] Platformun bir afişinde HES'lere karşı olmanın nedeni olarak gösterilen *"Sularımızla, derelerimizle, doğamızla, kültürümüzle, çayımızla, fındığımızla ve onurumuzla yaşamak için"* şeklindeki açıklama doğanın ve yaşamın metalaşmasına bir karşı çıkış[614] olmasının yanında su hakkının diğer insan hakları ile bütünlüğünü, diğer insan haklarını desteklediği gibi onlardan da güç aldığını göstermesi bakımından da iyi bir örnektir.

---

[609] http://turkiyesumeclisi.weebly.com erişim tarihi: 25/5/2019
[610] DEKAP Sözcüsü Ömer Şan'ın 28/5/2014 tarihinde yayımlanan açıklaması. https://www.suhakki.org/2014/05/su-haktir-satilamaz/ erişim tarihi: 25/5/2019
[611] DEKAP'ın 10/10/2013 tarihli açıklamasından. http://www.arkitera.com/haber/17788/kurumayan-dere-kalmadi erişim tarihi: 25/5/2019
[612] Hamsici, s. 157-158
[613] https://www.amerikaninsesi.com/a/fındikli-yalniz-hes-degil-simdi-de-maden-baskisi-altinda/4802089.html
[614] **Keyder – Yenal**, s. 46

3.7. TÜRKİYE'DE SU HAKKI İLE İLGİLİ TOPLUMSAL MÜCADELELERDEN ÖRNEKLER

Türkiye'de çevre ile ilgili en önemli toplumsal hareketlerden biri 1990'lı yılların başında Bergama'da Ovacık, Çamköy ve Narlıca köyleri yakınlarında faaliyet gösteren ulusötesi bir maden şirketine karşı yapılmıştır.[615] Bu bölgede yaşayan köy halkı tarım arazilerinin yakınında siyanürle maden araması yapılmasına karşı çıkmışlardır. Bergama köylülerinin başlattığı bu hareket diğer çevre mücadelelerine hem içerik hem de yöntem bakımından örnek olmuştur.[616]

Su ile ilgili toplumsal mücadelelerin çoğunluğu HES'lere karşı yapılmıştır. 1990'lı yılların ortalarında Doğu Karadeniz'de Fırtına Vadisi'nde yapılmak istenen HES'e karşı halkın tepki göstermesine, bu konuda ulusal ve uluslararası kamuoyunun da desteğini almasına rağmen santralin yapımına başlanmıştır. Yöre halkı vazgeçmeyerek başlattığı yargısal süreç sonunda santralin yapımına izin veren ÇED raporunu iptal ettirmeyi başarmıştır.[617]

Fındıklı Dereleri Koruma Platformu'nun Rize'nin Fındıklı ilçesinde başlattığı mücadele sonunda bölgenin SİT alanı olması sağlanmış ve HES'lerin yapılması engellenmiştir.[618] Eylemlerin siyasi bir yönü bulunmamasının de etkisiyle geniş katılımlı olduğu ve toplumun her kesiminden insanların bu mücadelede yer aldığı belirtilmiştir.[619]

Çatalzeytin Aşıkları Çevre Platformu adlı topluluk Yunuslar Hidroelektrik Santralinin doğaya zarar vereceğini, Akçay'ın suyuna sahip çıkmanın kutsal bir

[615] **Çımrın,** Füsun Gökalan *"Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü",* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2015, Cilt : 14, Sayı : 53, (310-317), s. 310, 311
[616] **Çörtoğlu,** Feza Sencer (2007), *"Bergama Çevre Hareketi'nin Türkiye'deki Çevre Yönetimi Açısından Önemi",* **Çevre ve Politika – Başka Bir Dünya Özlemi,** Editör: Ayşegül Mengi, Ankara: İmge Kitabevi, s. 115
[617] Atvur (2014), s. 290
[618] Hamsici, s. 117
[619] **Yavuz**, Şahinde ve Özlem Şendeniz, HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği, Feminist Eleştiri, Cilt: 5 , Sayı : 1, s. 48

mücadele olduğunu belirtmektedir.[620] Yöre halkı mücadelesini yargıya da taşımış Mahkeme Kastamonu Valiliği'nin verdiği izni iptal etmiştir.

Güneyde, Alakır Vadisi'ndeki HES projelerine karşı da yöre halkı, barajlarla birlikte susuz kalacaklarını, HES'ler yapıldığında yeraltı sularının tükeneceğini ve ağaçların kuruyacağını belirterek protesto eylemlerine başlamıştır.[621] Aynı zamanda Mahkemeye de başvurulmuş, uzun süren yargısal süreç sonunda 2017 yılında sekiz HES projesinden ikisinin iptali sağlanabilmiştir.[622]

[620] **Öztürk,** Emin Türkay ve Harun Ünlü (2012) HES'e Hayır, Ankara: Çatalzeytin Mektubu Gazetesi Yayınları, s. 3-4
[621] **Turhan**, Evren ve Hatice Özmen Çağatay ve Abidin Keçeci*, "Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır vadisi Örneği"* 4. Su Yapıları Sempozyumu (67-76), s. 73
[622] https://yesilgazete.org/blog/2017/09/18/hes-mucadelesi-sonuc-verdi-alakirda-iki-hesin-lisansi-iptal-edildi/ erişim tarihi: 25/5/2019

SONUÇ

Su ile ilgili geçmiş çağlarda da problemler yaşanmış, çatışmalar, savaşlar olmuştur. Ancak çağımızdaki sorun, ortaya çıkış nedenleri, kısa zamanda tüm dünyayı sarması, küresel hale gelmesi, uzun süreli ve sarsıcı etkileri nedeniyle öncekilerden farklıdır. Kontrolsüz sanayileşme, çarpık ve hızlı kentleşme, iklim değişiklikleri ve küresel ısınma su kaynaklarına zarar vermiş olmasına rağmen suya yönelik en büyük tehlike suyun ticari bir mal haline getirilmek istenmesi olmuştur. Uluslararası finans kuruluşları, güçlü devletler ve ulusötesi şirketler, suyun metalaştırılması, bir piyasa malı gibi ele alınması için ortak menfaatleri doğrultusunda bir anlamda elbirliğiyle, planlı bir biçimde çaba sarf etmişlerdir. DB'nin, ikizi olarak kabul edilen IMF ile birlikte üye devletlerle yaptığı kredi sözleşmelerinde özelleştirilmesi şart koşulan alanların başında su hizmetleri gelmiştir. Ulusötesi şirketlerin bu ülkelerde yatırım yapmalarını özendirmek için DB bünyesinde ayrı bir sigorta biriminin kurulması, çıkabilecek uyuşmazlıklarda üye ülke yargı organlarının kolaylıkla dışlanmalarını sağlayacak tahkim mekanizmalarının oluşturulması konunun ne kadar önemsendiğinin bir başka göstergesidir.

Gelişmiş, zengin ülkelerin kontrolündeki bu kuruluşlar bununla yetinmemişler, üye ülkelerde suyun sübvanse edilmesini engellemek, piyasa koşullarına göre fiyatlandırılmasının önünü açmak için bu ülkelerdeki yasal düzenlemelerin şekillenmesinde de belirleyici olmuşlardır. DTÖ'nün kamu hizmetlerinin de uluslararası alana dahil edilmesine, su hizmetlerinin büyük şirketlerle kurulan ortaklıklarla sunulmasına imkan sağlayıcı düzenlemeleri yapmaya üye ülkeleri zorlaması da bu sürecin önemli bir aşaması olmuştur. DTÖ'nün, şirketlerin karşılaşabilecekleri uyuşmazlıklarda kolayca çözüme gitmelerini sağlayacak Uyuşmazlık Çözümünün Prosedür ve Kuralları Anlaşması ile kurulan Mahkeme, yaptırım gücü ile de donatılmıştır. Birlikte hareket eden bu uluslararası kuruluşlar su ile ilgili algı yaratmak için bilim insanları tarafından oluşturulan kurumlardan da destek almışlardır. Daha da ileri giderek suyun kıt olduğuna,

ekonomi kurallarına göre ele alınmaması halinde su kaynaklarının tehlikeye gireceğine dünya toplumunu inandırmak için etkili uluslararası örgütlerin kurulmasına da öncülük etmişlerdir. Bu örgütler aracılığıyla, belirli aralıklarla geniş katılımlı büyük bütçeli, kapsamlı toplantılar, forumlar düzenlemişlerdir. Bu toplantı ve etkinliklerde sürekli benzer şekilde vurgulanan konu sınırlı olan tatlı su kaynaklarının piyasa koşulları ile ele alınmaması halinde dünyanın büyük bir su sorunu ile karşılaşacağı olmuştur.

Su konusunda ülkelerin özelliklerine, doğal kaynaklarının çeşitliliğine ve çokluğuna göre ülkelere özgü oluşturulan politikalar bir yandan da şirketlerin gelişen ihtiyaçlarına uygun biçimde yenilenmiştir. Önceleri su hizmetlerinin tamamen kamunun elinden alınması gerektiği, hatta bunun zorunlu olduğu ileri sürülürken, bu alandaki altyapı sistemlerinin oluşturulmasının ve bu sistemlerin bakımının çok masraflı olduğu, kârlı olmadığı fark edildiğinde bu kez kamu-özel ortaklığı gibi yeni sistemlerin verimliliğinden bahsedilmeye başlanmıştır. Ekonomik olarak sıkıntı içerisinde bulunan geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler, yerine göre hibeler, çoğu zaman sunulan uzun vadeli krediler adına, su alanında dayatılan bu politikalara uygun davranma konusunda zorluk çıkarmamışlardır.

Ancak suyun doğrudan yaşam ile bağlantısı, insan sağlığına, sosyal ve kültürel hayata etkileri, sayısız kullanım alanlarının bir sonucu olarak bu politikaların toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerinin görülmesi uzun sürmemiştir. Suyun özelleştirildiği yerlerde su faturalarında çok yüksek oranlarda artışlar meydana gelmiş, ilk olarak yoksullar su bedellerini ödeyemez duruma düşmüştür. Su bedelinin artması toplumun diğer katmanlarında da etkisini gösterdiğinde dünyanın çeşitli yerlerinde su şirketlerine karşı mücadeleler ortaya çıkmış, toplumsal olaylar yaşanmaya başlanmıştır. Bazı ülkelerde bu nedenle çıkan çatışmalar çok daha şiddetli olmuş ölümler ve yaralanmalar meydana gelmiştir. Şirketlerin kâr kaygıları ile su şebekelerinin bakımını yapmamaları, bu sistemleri yenilememeleri sonucunda su kalitesindeki bozulmalar yüzünden hastalıklar ve ölümler de olmuştur. Yaşanan bu sosyal ve ekonomik gelişmeler, çelişkiler, menfaat çatışmaları sonucunda güvenli suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğu gerçeği giderek daha çok söylenir hale gelmiştir.

Su hakkını savunmak amacıyla kurulan sivil toplum örgütleri birbirleriyle de iletişim halinde hareket etmişler, suyun ekonomik olarak ele alınması gerektiğini savunan kuruluşların düzenledikleri forumlara alternatif toplantılar gerçekleştirmişler, suyun bir insan hakkı olması itibariyle dünya toplumlarına su haklarının korunması gerektiği yönündeki görüşlerini duyurmaya çalışmışlardır. Bunun yanında su hizmetlerinin kamunun elinden özel sektöre verilmesi iddia edildiği gibi su kaynaklarının korunmasını da sağlamamıştır. Aksine, masraflı olması nedeniyle gerektiği gibi bakımı yapılmayan şebeke sistemlerinde su kayıp oranları artmış, su kaynakları da bir anlamda kamu güvencesinden yoksun kalmıştır. Su özelleştirmelerinin yapıldığı yerlerde yaşanan olayların vahim sonuçları özelleştirme uygulamalarına olan tepkileri daha da artırmıştır.

Su hakkı savunucuları uluslararası alanda bir belgede suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesinin güvenli suya erişim konusunda önemli bir güvence sağlayacağını ileri sürmüşlerdir. Daha önce yalnızca bazı hak grupları bakımından su açıkça bir insan hakkı olarak tanınmış olmasına rağmen doğrudan suyun bir insan hakkı olduğunu bildiren uluslararası bir belge oluşturulmamıştır. Suya erişimin bir insan hakkı olduğu ancak diğer temel haklardan yola çıkılarak savunulmuştur. Bu yönde ESKHS'nin 11. ve 12. maddelerinde kabul edilen haklarla ilgili BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 15 nolu Genel Yorum'u su hakkı konusunda çok detaylı değerlendirmeler içerse de BM Komite yorumlarının taraf devletler bakımından bağlayıcı olmaması nedeniyle, Yorum'un güvenli suya erişim konusunda yeterli bir koruma sağlayamadığı belirtilmiştir. Su hakkının uluslararası bir belgede kabulü konusundaki çabalar uzun, zorlu bir sürecin ardından sonuç vermiş güvenli suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğu BM Genel Kurulu'nda 2010 yılı Temmuz ayında yapılan toplantıda kabul edilmiştir. Bu yöndeki öneriyi reddeden hiçbir ülkenin bulunmaması, yalnızca 41 taraf devletin çekimser oy kullanması dahi tek başına su konusunun BM gündemine gelen diğer uluslararası sorunlardan çok farklı olduğunu göstermeye yetmektedir.

İç hukuklarında, anayasalarında suyu bir insan hakkı olarak kabul eden, bu konuda çeşitli düzeylerde güvenceler getiren ülkeler bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmını suyun özelleştirilmesi nedeniyle meydana gelen olumsuzluklardan büyük

ölçüde etkilenen Latin Amerika ülkeleri oluşturmaktadır. Ancak hala çoğu ulusal hukuk sistemlerinde suyun bin insan hakkı olduğu hususunda düzenleme yer almamaktadır. Su hakkının uluslararası bağlayıcılığı olan bir belgede kabul edilmesi, üye ülkelere su hakkını ihlal edici eylemlerden kaçınmaları yükümlülüğünü getirmektedir. Bu şekilde, taraf devletlere aynı zamanda üçüncü kişiler tarafından bu yönde yapılacak müdahaleleri önleme görevi de verilmiş olmaktadır. Su hakkının uluslararası alanda güvenceye kavuşturulması, iç hukuk sistemleri bu konuda yetersiz olan devletleri bu yönde anayasal veya yasal düzenlemeler yapmaya yönlendirmektedir.

Suyun özelleştirilmesi büyük ölçüde güçlü devletlerin ve ulusötesi şirketlerin etkisindeki uluslararası finans kuruluşlarının öncülüğünde yaptırılmaktadır. Suya ve sanitasyona erişimin bir insan hakkı olduğunun BM gibi önemli bir uluslararası kuruluşta kabul edilmiş olması sayesinde su hizmetlerinin özelleştirilmesinin de önüne geçilmesi umulmaktadır. Bu anlamda da su hakkının uluslararası bir belgede tanınmış olması çok önemli ve olumlu bir gelişmedir.

Su hakkının tam olarak korunabilmesi diğer insan haklarında olduğu gibi içeriğinin tüm yönleriyle tespiti halinde mümkündür. 15 nolu Genel Yorum'da bu konuda çok detaylı, su hakkının tüm unsurlarını içeren değerlendirmeler yapılmıştır. Miktar bakımından yeterli, insan sağlığına uygunluk şartlarını taşıyan güvenli suyun erişilebilir olması da gerekmektedir. Erişilebilirlik ise fiziksel anlamda erişebilirlik yanında ekonomik olarak erişilebilirliği de kapsamaktadır. BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne göre kişilerin ihtiyaçları olan asgari sudan yoksun bırakılmamaları gerekmektedir. Suya hiç ayrım yapılmadan toplumun tüm kesimlerinin ulaşabilmelerinin temini de yine su hakkının unsurlarından biridir. Devletlerin her konuda bireylere eşit davranma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak güvenli suya erişimin önemi, bu konuda ayrımcılık yapılmasının olumsuz sonuçları nedeniyle BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi toplumun bu hassas kesimlerini ayrıca belirtme gereği duymuştur. Su ile ilgili konularda bilgiye erişebilmek ve bu konularda karar alma sürecine katılmak da su hakkının unsurları arasındadır.

Su hakkının sahipleri arasında bireyler, gruplar ve devletler dışında gelecek kuşaklar da yer almaktadır. Su ile ilgili düzenlemelerde gelecek kuşakların haklarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yargı organlarının su ile ilgili davalarda bu yönde değerlendirmeler yapmaları, çevre hakkı gibi gelecek kuşakları da doğrudan etkileyen bu alanda umut verici bir tutumdur.

Türkiye'de ise su ile ilgili politikaların suyun bir insan hakkı olduğundan hareket edilerek üretilmediği görülmektedir. Aksine yaklaşık son 40 yıllık geçmişe bakıldığında su konusundaki sosyal ve ekonomik tercihlerde ağırlıklı olarak DB ve IMF tarafından oluşturulan politikalara göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi su hizmetlerinde de özelleştirmeler hem de büyük bir hızla gerçekleştirilmiş, mevzuatta da bu yöndeki politikalara uygun değişiklikler yapılmıştır. Su ile ilgili en önemli kuruluşlardan olan DSİ bu konudaki yetkilerini özel kuruluşlara devretmiştir.

Anayasa'nın 90. maddesine göre Türkiye'nin taraf olduğu usulünce yürürlüğe girmiş uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Bu sözleşmelere karşı Anayasa Mahkemesi'ne gidilemiyor olması da değerlendirildiğinde norm sırası itibariyle su hakkına yönelik uluslararası sözleşmelerin iç hukukta uygulanması gerekmektedir. Ancak yargı kararlarında su ile ilgili ihtilaflarda genel olarak su hakkına değinilmediği görülmektedir.

Su bir insan hakkı olarak Anayasa'da yer almamaktadır. Su ile ilgili mevzuat da su hakkını koruyucu hükümler içermemektedir. Aksine yasalarda *"suyun pazarlanması"*, *"kâr ile satılması"* şeklinde ibareler bulunmaktadır. Türkiye'de de su hakkı bir insan hakkı olarak Anayasa'da yer almalıdır. Güvenli suya erişimle ilgili engel hükümler içeren yasalarda da buna uygun değişikliğe gidilmelidir. Yasal düzenlemelerde suyun kâr ile satılacağından söz edilmesi, suyun pazarlanması tabirinin kullanılması suyun tamamen ekonomik kurallara göre ele alındığını göstermektedir. Suyun kâr ile satılacağına ilişkin yasa maddesinin iptali ile ilgili açılan davada AYM ölçülü ve adil olmak koşuluyla su hizmetlerinden kâr alınmasının hukuk devleti ilkesiyle çelişmediğine oyçokluğuyla karar vermiştir. Karara muhalefet eden üye hakimler Belediyelerin elinden sosyal nedenlerle suyu

ücretsiz sunabilme imkanının alınmasının hukuka aykırı olduğunu bildirmişlerdir. Su ile ilgili yasalarda suyun bir insan hakkı olduğundan hareketle düzenleme yapılmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yeterli kabul ettiği bir birey için günlük 20 – 50 litre su Devlet tarafından ücretsiz temin edilmelidir. Su hizmetlerinin tamamen bir kamu hizmeti olarak yerine getirilmesi gerekmektedir. Anayasa'da suyun bir insan hakkı olarak yer almasının yanında, su ile ilgili hizmetlerin özelleştirilmemesi gerektiği de ayrıca belirtilmelidir. Bu konuda farklı kavramlar ve yöntemler oluşturularak suyun ticarileşmesinin önlenebilmesi için su ile ilgili hiçbir hizmetin hangi şekil ve yöntemle olursa olsun özelleştirilemeyeceği ve ticaret konusu yapılamayacağı açıkça yazılmalıdır.

Bunun yanında Türkiye'de doğup komşu ülkelere akan nehirlerdeki projelerin de komşu ülkelerdeki insanların suya erişimlerine zarar vermeyecek şekilde geliştirilmesi, gerekirse bu konuda komşu devletlerle işbirliğine gidilmesi gerekmektedir. Uluslararası alanda su politikaları belirlenirken su ile ilgili konuların doğayı ve tüm insanlığı, aynı zamanda gelecek kuşakları ilgilendirdiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca HES ve benzeri su kaynaklarını ilgilendiren projelerin yerel halkın karar alma sürecine katılımı sağlanarak, şeffaflık içinde yerine getirilmesi gerekmektedir. Güvenli suya erişimin unsurlarından olan bilgiye erişim bunu zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu tür projeler bilim insanlarının da bulunduğu heyetlerce, zamana yayılarak, projeden etkilenen tüm grupların görüşü alınarak, projelerin gelecek kuşakların su haklarına zarar verip vermediği de değerlendirilerek gerçekleştirilmelidir. Bu sürecin idarecilerin inisiyatifine bırakılmaması bakımından işleyiş şeklinin detaylarıyla belirlenip yasal düzenlemelerle zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Su ile ilgili karar alma süreçlerine halkın ve sivil toplum örgütlerinin bir sınırlama getirilmeden aktif olarak katılımlarının sağlanması da su ile ilgili hakların tam olarak kullanılması bakımından zorunludur.

Su kaynaklarına yerel halkın kadim kullanım şekli hiç değerlendirilmeden ekonomik gayelerle müdahalelere de sıkça rastlanmaktadır. Aynı zamanda ekosistemin bir parçası olan bu kaynaklara kimi zaman kaynaktan çıkan suyun

şişelenip pazarlanması için, kimi zaman HES'lerin yapılması için el atılmaktadır. Maden Kanunu'nda yapılan değişiklikle maden arama ve işletme sahalarının su kaynaklarına mesafesi ile ilgili yapılan düzenlemeler su hakkının unsurları arasındaki bilgi edinme hakkının önemini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Su kaynaklarını ilgilendiren düzenlemelerin su hakkının unsurlarından olan bilgi edinme hakkına uygun şekilde önceden halkın, sivil toplum örgütlerinin görüşüne sunulduktan, bu konuda detaylı bilimsel çalışmalar yapıldıktan sonra geçekleştirilmesi gerekir. AYM'nin Maden Kanunu'nda yapılan değişikliği 2009 yılında iptalinden sonra 10/6/2009 yılında yapılan yeni düzenlemede daha önce ruhsat verilen alanlardaki kazanılmış hakların korunacağının belirtilmesi de su hakkına yönelik ihlal niteliğindedir. Zira AYM'nin iptal kararında da belirtildiği gibi kazanılmış haktan söz edebilmek için bu hakkın yürürlükteki kurallara göre bütün sonuçlarıyla fiilen elde edilmiş olması gerekmektedir. Su havzalarının yakınında, maden arama ve işletme faaliyeti ise o bölgedeki insanların ve hatta doğanın hakkına el atılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda su ile ilgili düzenlemelerin ayrı bir yasa ile yapılması suyu etkileyen konulardaki siyasi tercihlerin önceden toplumun bilgisine sunularak, şeffaf bir ortamda gerçekleştirilmesi bir zorunluluk olmalıdır.

Anayasa'da su hakkının ayrıca tanınmamış olmasının ortaya çıkardığı sorunlardan biri de AYM'ye yapılan bireysel başvurularda görülmektedir. Anayasa'nın 148/3. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru yalnızca Anayasa'da korunmuş olan temel hak ve özgürlükler ile AİHS kapsamındaki ihlaller alanında yapılabilmektedir. Dolayısıyla su hakkı konusundaki bir başvuru sadece diğer temel haklar vasıtasıyla değerlendirilebilmektedir. Çalışmada da incelenen AYM'nin 1/2/2018 tarihli kararında Mahkeme su hakkını, diğer temel haklardan yola çıkarak oyçokluğuyla aldığı karar ile koruyabilmiştir.

Su konusundaki hak ihlallerinin dava edilebilmesinde dava ehliyetinin, konunun aynı zamanda bir çevre sorunu olduğu da dikkate alınarak Çevre Kanunu'nun 30. maddesinin 1. fıkrası kapsamında geniş yorumlanması gerekmektedir. Bu yönde Aarhus Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından imzalanması su ile ilgili davalarda usule bağlı nedenlerle su hakkının dava edilebilirliğinin kısıtlanmasını önleyecektir.

Diğer taraftan su hakkının sağlanmasında devletin pozitif bir yükümlülüğü de bulunduğundan, bu hakkın diğer insan haklarıyla yakın ilgisi itibariyle, bir sosyal hak olarak dava edilebilmesinde de bir engel bulunmamaktadır.

Bunlar yanında Türkiye'de su hakkının sağlanabilmesi için su ile ilgili kuruluşların tek bir çatı altında toplanması da bu hakkın tam olarak korunabilmesinde bir zorunluluktur. Ülkenin su ile ilgili politikalarının suyun bir insan hakkı olduğu anlayışıyla su hakkının tüm hak sahiplerinin menfaatleri değerlendirilerek belirlenmesi gerekmektedir. Günün teknolojik imkanları kullanılarak su konusundaki tüm gelişmelerden halkın bilgilendirilmesi, su konusundaki karar alma süreçlerine herkesin katılımının sağlanması su hakkını güvenceye alabilmek için şarttır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akıncı, Müslüm (1996), Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku, İzmit: Kocaeli Kitap Kulübü.

Akipek, Jale G. (1973), **Türk Eşya Hukuku – Ayni Haklar, İkinci Kitap, Mülkiyet,** 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları - Sevinç Matbaası.

Algan, Bülent (2007), **Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması,** Ankara: Seçkin.

Amin, Samir (1997), **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme,** Çeviren: Semih Lim, 2.Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ataöv, Türkkaya (2009), **Kapitalizm ve Çevre,** İstanbul: İleri Yayınları

Aydal, Doğan (2010), **Sular Kızıl Akacak,** İstanbul: Cinus Yayınları.

Ayverdi, İlhan (2011), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 2. Cilt, 4. Baskı, İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi.

Baer, Madeline (2017), Stemming the Tide – Human Righs and Water Policy in a Neoliberal World", New York: Oxford.

Barlow, Maude (2008), Mavi Sözleşme – "Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi", çev. Barış Cezar, İstanbul: Yordam Kitap.

Barlow, Maude (2016), **Su Hakkı**, Çeviren: Arife Köse, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Bayramoğlu, Sonay (2015), **Toplumcu Belediye – Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, Ankara: Notabene Yayınları.

Çepel, Necmettin (1992), **Doğa Çevre Ekoloji, ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları,** İstanbul: Altın Kitaplar.

Çörtoğlu, Feza Sencer (2007), *"Bergama Çevre Hareketi'nin Türkiye'deki Çevre Yönetimi Açısından Önemi"*, **Çevre ve Politika – Başka Bir Dünya Özlemi,** Editör: Ayşegül Mengi, Ankara: İmge Kitabevi.

Demirağ, Dilaver (2013), **Su Satanlar – Suyu Köleleştiren Kartele Karşı Bir Direniş Manifestosu,** İstanbul: Hayykitap Yayınevi.

Finger, Mathias ve Jeremy Allouche (2003), **Water Privatisation- Trans-national Corporations and The Re-regulation of The Water Industry,** NewYork: Spon Press,

Gautier, Catherine (2014) **Petrol, Su ve İklim,** Çeviren: Sevgi Genç, 2. Baskı, Ankara: Tübitak.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2007), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş,** İstanbul: Legal Yayıncılık.

Hamsici, Mahmut (2012), **Dereler ve İsyanlar**, 3.baskı, Ankara: Notabone Yayınları.

Harvey, Bob. Gerry **Bailey** ve Felica **Law** (2013) **Su Hakkında Hemen Her Şey,** Çeviri: Emre Demir, Ankara: Tübitak.

Illıch, Ivan (1985), H2O, **Unutmanın Suları,** Çeviren: Lizi Behmoaras, İstanbul: Afa Yayıncılık.

Kaboğlu, İbrahim Ö. (1996), **Çevre Hakkı**, 3, Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.

Kaboğlu, İbrahim Ö. (1999), **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı,** İstanbul: Afa Yayıncılık.

Kaboğlu, İbrahim Ö (2006), **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar),** 3. Baskı. İstanbul: Legal Kitabevi.

Kalabalık, Halil (2009), **İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kartal, Filiz (2006), *"Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet"* TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Kongre Sempozyum Bildiriler Kitabı, Cilt:2.

Keyder, Çağlar ve Zafer Yenal (2015), **Bildiğimiz Tarımın Sonu- Küresel İktidar ve Köylülük,** 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kıran, Abdullah (2005) **Ortadoğu'da Su – Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı,** İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kışlalıoğlu, Mine ve Fikret Berkes (2010), **Çevre ve Ekoloji,** 12.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuçuradi, Ionna (2011), **İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları,** Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Magdoff, Harry (2008), **Küreselleşme ve Yaklaşan Sosyalizm,** Çeviren: Barış Baysal, İstanbul: Kalkedon Yayınevi.

Matricon, Jean (2015), **Yaşasın Su**, Çeviren: Aykut Derman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

May, James R. ve Erin Daly (2015), **Dünyada Çevresel Anayasacılık,** Çeviren: Tolga Şirin ve Umut Orcan,Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği.

Minibaş, Türkel (2006), **Bu Kez Düşmanın Adı: Terör,** 2. baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

More, Thomas, (1999) **Utopia.** Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mina Urgan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Myers, David G. (2005), **Social Psychology**, New York: The McGraw-Hill.

Newton, David E. (2016), **The Global Water Crisis,** Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

Nifosi-Sutton, Ingrid (2017), **The Protection of Vulnerable Groups Under International Human Rights Law,** New York: Routledge.

Nomer, Ergin, Nuray Ekşi ve Günseli Öztekin Gelgel, (2016), **Milletlerarası Tahkim Hukuku,** İstanbul: Beta Basım Yayım, Cilt: 1.

Oğuzman, Kemal, Özer Seliçi ve Saibe Oktay-Özdemir (2006), **Eşya Hukuku,** İstanbul: Filiz Yayınevi.

Özay, İl Han, (2004), **Günışığında Yönetim**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özdek, Yasemin (1993), **Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Özdek, Yasemin (2000), **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları,** Ankara: Öteki Yayınevi,

Özdek, Yasemin (2011), **Şirket Egemenliği Çağı - Sosyal Devletten Ceza Devletine.** Ankara: Notabene Yayınları.

Özlüer, Ilgın Özkaya (2018), **Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi,** Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği.

Öztürk, Emin Türkay ve Harun Ünlü (2012) **HES'e Hayır,** Ankara: Çatalzeytin Mektubu Gazetesi Yayınları.

Pamukçu, Konuralp (2000), **Su Politikası,** İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Pearce, Fred (2009). **Nehirler Kuruyunca -Su- 21. Yüzyılda İnsanlığı Bekleyen Gerçek Kriz,** Çeviren: Füsun Doruker, İstanbul: Altın Kitaplar.

Pitman, George Keith (2002). **Bridging Troubled Waters – Assesing the World Bank Water Resources Strategy,** Washington D.C. : The World Bank.

Postel, Sandra (2010), *"Sularımız- Tatlı Su Ekosistemlerini Korumanın Önemi (Worldwatch Raporu 170",* **Suları Nasıl Tükettik**, Editör: Lisa Mastny, Çeviren: Ayşe Başçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları.

Robert, Jean (2003), **Suyun Ekonomi Politiği,** Çevirenler: Metin Duran, Mustafa Erdem Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Sander, Oral (1999), **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e,** Ankara: İmge Yayınevi.

Shiva, Vandana (1986), **Su Savaşları- "Özelleştirme, Kirlenme ve Kâr",** İstanbul: Bgst Yayınları.

Somersan, Semra (1993). **Türkiye'de Çevre ve Siyaset - Olağan Ülkeden Olağanüstü Ülkeye,** İstanbul: Metis Yayınları.

Stephen, Raya Marina (2013), **"International Cooperation on Water Sciences and Research",** Free Flow, Reaching Water Security Through Cooperation, Paris: UESCO – Tudor Rose.

Subramaniam, Mangala (2018), **Contesting Water Rights- Local, State, and Global Struggles**, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüsbaşıoğlu (2006), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku,** İstanbul: Beta Basım Yayım.

Thielbörger, Pierre (2014), The Right(s) to Water – **The Multi-level Governance of a Unique Human Right**, Heidelberg: Springer.

Thompson, Hubert (2006), **Water Law**, Cape Town: Juta,

Tomanbay, Mehmet (2008), **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu,** İstanbul: Ara Kitap.

Uyar, Lema (2006), Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi.

Yanmaz, A. Melih, Nurünnisa Usul (2006), **Kavramsal Su Mühendisliği**, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Yaşar, Doğan ve Dursun Yıldız (2009), **Küresel Isıtılan Dünya ve Su**, İstanbul: Truva Yayınları.

Yıldız, Dursun ve Özdemir Özbay (2012) **Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku,** İstanbul: Truva Yayınları.

Yıldız, Dursun (2014), **Su Güvenliği-2050**, İstanbul: Truva Yayınları.

Yılmaz, Gaye (2013), **Suyun Metalaşması,- Kıtlığın Nedeni Kıtlığa çare Olabilir mi?**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Yılmaz Turgut, Nükhet (2009), **Çevre Politikası ve Hukuku,** Ankara: İmaj Yayınevi.

Zabcı, Filiz (2009), Dünya Bankası - **Yanılsamalar ve Gerçekler**, İstanbul: Yordam Kitap.

MAKALELER, BİLDİRİLER VE TEZLER

Acar, Eray (2010) *"Kamu Yönetiminde Dönüşüm Kapsamında Su Dağıtım Hizmetlerinin Çözümlenmesi"*, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbulut, Olgun (2006) "*Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Gelişimi ve Ortaya Çıkardığı Hukuki Sorunlar"*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akdoğan, A. Argun (2006), *"Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri",* Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları.

Akıllı, Hüsniye (2009), *"Neoliberal Dönüşümün Etkisinde Tarımsal Sulama*" Memleket, Cilt: 4, Sayı : 10.

Atılgan, Ahmet (2009) *"Su Raporu"*, (Mayıs 2007'de yayımlanan Altyapı 2030 adlı Rapor) Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.

Atvur, Senem (2013), *"Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar"*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2013, Sayı:1.

Atvur, Senem (2013), *"Küresel Su Hareketinin Kurumsallaşması Yönünde Bir Tartışma"* Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 68, No: 4.

Atvur, Senem (2014), "*Baraj Politikalarına Karşı Toplumsal Tepkiler-Hindistan ve Türkiye'deki Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması"*, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:21, Sayı: 1.

Aubriot, Julie *"The Right to Water"*,
https://www.actioncontrelafaim.org/wp-content/uploads/2018/01/acf-right_to_water-janv2008.pdf, erişim tarihi: 9/5/2019.

Ayboğa, Ercan (2010) "*Yaşam Hakkı Olarak Su – En Önemli Doğal Kaynağın Tahrip Edilmesi, Kirletilmesi ve Çıkar Kaynağına Dönüştürülmesi Üzerine"* İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Bar, Rosmarie (Alliance Sud) (2012), *"Su Hakkını ve Sağlıklı Koşullarda Yaşama Hakkını Elde Etmek Neden Bu Kadar Uzun Sürdü"*, Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi ve Su Hakkı, Derleyenler: Nuran Yüce, Carolin Hasenpusch, Erken Erdoğan, Çeviren: Arife Köse, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Barlow,Maude "Su Hakkımız: BM'nin Su ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi" Çeviri: Arife Köse.

Barlow, Maude (2017) *"Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi",* Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Editörler: Akgün ilhan, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay.

Bayramoğlu, Sonay (2002) *"Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim"* Praksis, Yaz, Sayı: 7.

Bayramoğlu, Sonay (2004), *"Yönetişim ve Demokrasi İlişkisinde Siyasal İktidar Sorunu: Türkiye'de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar",* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bond, Patrick (2004), *"Water Commodification and Decommodification Narrative: Pricing and Policy Debates from Johannesburg to Kyoto to Cancun and Back"* Capitalism Natura Socialism, Cilt:5, Sayı:1, Mart.

Bulto, Takele Soboka (2011), "*Towards Rights- Duties Congrunence: Extra Territorial Application of The Human Right to Water in The African Human Right Siystem",* Netherlands Quarterly of Human Rights, Cilt: 29/4.

Bulto, Takele Soboka (2011) *"The human right to water in the corpus and jurisprudence of the African human rights system",* African Human Right Law Journal, Kasım.

Carrozza, Chiara ve Emanuele Fantini (2016), *"The Italian Water Movement and the Politics of the Commons",* Water Alternatives, Şubat, 2016, Cilt: 9, Sayı: 1.

Caruso, Giuseppe (2017), "Open Cosmopolitanism and the World Social Forum: Global Resistance, Emancipation, and the Activist's Vision of a Better World" Globalization, Cilt:14, Sayı:4.

Chambers, Reid Peyton ve William F. Stephenb, (2016), "*Principles of Internatiınal Law That Support Claims of Indian Tribes to Water Resources"*, UCLA Law Review, s.1541 https://www.uclalawreview.org/wp erişim tarihi: 26/5/2019.

Çımrın, Füsun Gökalan (2015),*"Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü",* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2015, Cilt : 14, Sayı : 53.

Clark, Eprahim ve Gerard Mondello (2002), *"Regulating Natural Monopolies: The Case of Drinking Water in"* Journal of Contemporary Water Resarch and Education, Cilt: 121.

Çelik, F, Eda (2009) *"Su ve Atıksu Altyapı Yatırım Alanında Kamu Özel Ortaklığı Modeli",* Memleket, Cilt: 4, Sayı : 10.

Çınar, Tayfun (2007), *"Su Hizmetleri Yönetiminde Neoliberal Reform ve Uygulamalar",* Tes-İş Dergisi, Ekim.

Çınar, Tayfun (2008) *"Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Model Ülkeler ve Türkiye Örneği",* Toplum ve Hekim, Cilt:23, Ocak-Şubat, Sayı: 1.

Çiçek, Erol (2009), *"Kar mı İnsan Hakkı mı" "Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 80.

Çolakoğlu, Elif (2011),*"Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı"* Mülkiye Dergisi, Cilt: 35, Sayı : 272.

Doğan, Eda ve Seydi Çelik (2018), "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği Üzerine İnceleme", Journal of Law, Cit:2, Sayı: 2.

Dukelow, Fiona (2016) *"Irish Water Services Reform: Past, Present and Future"*, The Irish Welfare State in the Twenty-First Century, Editors: Mary P. Murphy, Fiona Dukelow.

Dündar, Efe (2003). *"Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Çok Uluslu Şirketler"*, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erhürman,Tufan (2011*),"Çevre Davalarında Menfaat İhlali: Danıştay ve KKTC Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme"*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

Erol, Pınar (2002) *"Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS ve Tüm Hizmetlerin Kapitalist Çevrime Dahil Edilmesi"* konulu Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünün 3-5 Temmuz 2002 tarihlerindeki uluslararası konferansında sunulmuş tebliğ.

Farkas, Lori Beail (2013), "*The Human Right to Water and Sanitation: Context, Contours, and Enforcement Prospects",* Visconsin International Law Journal, Cilt: 30, Sayı: 4.

Fattori, Tomasso (2011), Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Gerber, Paula ve Bruce Chen, (2011)*"Recognition of the Human Right to Water: Has the Tide Turned?"*

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2221673 erişim tarihi: 9/5/2019.

Gerlak, Andrea K. ve Margaret Wilder (2012), *"Exploring the Textured Landscape of Water Insecuity and the Human Right to Water,"* s.14, www.environmentmagazine.org erişim tarihi : 19/5/2019.

Getches, David (2010),*"Using International Law to Assert Indigenous Water Rights",* Out of The Mainstream – Water Rights, Politics and Identiy, London: Earthscan.

Giray, Filiz (2003) *"Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme"* Mülkiye Dergisi, Cilt: XXVII, Syı: 240, Yaz.

Goldman, Michael (2007) *"How ''Water for All!'' policy became hegemonic: The power of the World Bank and its transnational policy networks",* Geoforum, Cilt : 38, Sayı: 5.

Gökalp Alıca, Süheyla Suzan (2018), "*Çevrenin Korunmasına İlişkin İptal Davalarında Kişisel Menfaat Kavramı"* TBB Dergisi, Sayı: 139.

Grusky, Sara (2001), "*Privatization Tidal Wave IMF/World Bank Water Policies and the Price Paid by the Poor"*, Thi Multinational Monitor, Eylül, Cilt: 22, Sayı: 9.

Gupta, Joyeeta, Rhodante Ahlers ve Lawal Ahmed, (2011)*"The Human Right to Water: Moving Towards Consensus in Fragmented World"*, s. 301, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9388.2010.00688.x erişim tarihi: 16/5/2019.

Güler, Birgül A., *"Küreselleşme ve Yerelleşme-Yerel Altyapı Sektörü"* Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 3, 1997.

Güneş, Ahmet M. (2010), *"Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme",* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1.

Hall, David (2005), Emanuele Lobina, Robin de la Motte, "Public resistance to privatisation in water and energy" Development in Practice, Cilt:15, Sayı 3 & 4, Haziran.

Hall, Ralph P., Barbara Van Koppen ve Emily Van Hauweling, "*The Human Right to Water: The Importance of Domestic and Productive Water Rights"s."* https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11948-013-9499-3.pdf s.855 erişim tarihi: 4.5.2019.

İlhan, Akgün (2011). *"Yeni bir su politikasına doğru, Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler",* İstanbul: Sosyal Değişim Derneği, Aralık.

İlhan, Akgün (2012) *"Sular Hepimizin: Marsilya'da Düzenlenen Alternatif Su Forumu",* Atlas Dergisi, Nisan, Sayı: 229.

İnalcık, Halil "Su" başlığıyla ilgili bölümdeki yazısı" İslam Ansiklopedisi, 37.cilt.

İnce, Nurten (2017), "*Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı ve Dava Edilebilirliği",* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Özel Sayı: 4.

İnce, Nurten, İmam Bakır Kanlı ve Burak Hamza Eryiğit, (2017), "*İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı"*, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Ağustos, Cilt: 3, Sayı: 2.

Kaboğlu, İbrahim (1992), "İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 9.

Kalfa, Ceren ve Faruk Ataay (2008), *"Küresel Toplumsal Hareketler",* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 2.

Kapan, İsmail (2006), *"Türkiye İle Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı",* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Karahanoğlu, Onur (2001), *"GATS ve Kamu Hizmetleri"* konulu 17 Nisan 2001 tarihli Kamu Yönetimi Uzmanları Derneğinin düzenlediği paneldeki tebliği, Mülkiye Dergisi, 2002 yılı, Cilt: 26, Sayı: 235.

Karunananthan, Meera *"Can the human right to water disrupt neoliberal water policies in the era of corporate policy-making?",*
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016718518302173?via%3Dihub, erişim tarihi: 10/5/2019.

Kayır, Gülser (2006) *"Fransa Su Yönetimine Genel Bakış", Su Yönetimi – Küresel Politika Uygulama ve Eleştiri"*, Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları.

Kruger, Hans-Werner *"Germany: Public Water Services in Continual Retreat",* Reclaiming Public Water Book- Public Water book -Achievements, Struggles and Visions from Around the World, s.85,91,92 https://www.tni.org/en/tnibook/reclaiming-public-water-book erişim tarihi: 1/5/2019.

Kurt, Ömür (2012) "Bir Praksis Alanı Olarak Su Hakkı", IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, MuğlaSıtkı Koçman Üniversitesi, 19 Ekim 2012 tarihli sunumu.

Lipton, David (2015) *"Managing Water Challenges"* (First Deputy Managing Director – IMF) 11.6.2015 tarihli sunumu

https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp060815b erişim tarihi: 2/5/2019.

Lorant, Karoly (2009), *"Privatisation in the Central and East Europian Countries"* Privatization against the European Social Model, Editörler: Marica Frangakis, Christoph Hermann, Jörg Huffschmid ve kaoly Loant, New York: Palgrave Macmillan.

Macchi, Chiara (2017), *"Right to Water and the Threat of Business: Corporate Accountability and the State's Duty to Protect"*, Nordic Journal of Human Rights.

Maganda, Carmen (2010). *"Water Management Practices on Trial: The Tribunal Latinoamericano del Agua and the Creation of Public Space for Social Participation in Water Politics",* Social Participation in Water Governance and Management – Critical and Global Perspectives, Editörler: Kate A.Berry, Eric Mollard, Sterling, VA: Earthscan.

Meshel, Tamar *"Environmental Justice in The United States: The Human Right to Water"*, s.295 http://digital.law.washington.edu/dspace-law/bitstream/handle/1773.1/1819/8WJELP264.pdf erişim tarihi: 5/5/2019

Minibaş, Türkel (2007) *"Globalizmde Suyun Ekonomi Politiğ*i", TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 7.Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, 24-27 Ekim 2007, İzmir, Çağrılı Konuşma-2.

Misiedjan, Daphina ve Joyeeta Gupta (2014), "*Indigenous Communities: Analyzing their Right to Water under Different International Legal Regimes",* Utrecht Law Review, Cilt: 10, Sayı:2, Mayıs, 2014 s. 80 https://www.utrechtlawreview.org/articles/abstract/10.18352/ulr.270/ erişim tarihi: 5/5/2019.

Murthy, Sharmila L. (2013), *"The Human Right(s) to Water and Sanitation: History, Meaning, and the Controvers Over Privatization",*Berkeley Journal of International Law, Cilt:31, Sayı: 1.

Nakhoda, Zein (2010) *"Narmada Bachao Andolan (NBA), forces end of World Bank funding of Sardar Sarovar dam, India, 1985-1993"*, Global Nonviolent Action Database, https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/narmada-bachao-andolan-nba-forces-end-world-bank-funding-sardar-sarovar-dam-india-1985-1993 erişim tarihi: 1/5/2019.

Obani, Pedi ve Joyeeta Gupta, (2015), "*The Evolution of the Right to Water and Sanitation: Differentiatıng the Implications",* RECIEL, 24 (1), s. 29, https://pure.uva.nl/ws/files/2486449/162699_478482.pdf, erişim tarihi: 11/5/2019.

Olivera, Oscar, (2011) Diyarbakır Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Özbay, Özdeş (2017) *"Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri"* Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, Editörler: Akgün ilhan, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay.

Özdek, Yasemin (2011), "*Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü",* 19-20 Mayıs 2011 tarihinde Lefkoşa'da gerçekleştirilen Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi konulu toplantıdaki bildiri.

Randall, Frederika *"Direct Democracy in Italy",* The Nation, 17/6/2011.

Salihoğlu, Serhat (2006) "*Küresel Su Siyaset Nedir?", Su Yönetimi – Küresel Politika Uygulama ve Eleştiri,"* Editörler: Tayfun Çınar, Hülya K. Özdinç, Ankara: Memleket Yayınları.

Santoro, Daniel (2003), "The Aquas Tango", Global Policy Forum, 6/2/2003 tarihli yazı,
https://www.globalpolicy.org/component/content/article/221/46887.html

Şirin, Tolga (2010), *"Suyun İnsan Hakkı Olarak Değeri"* Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3-4.

Şirin, Tolga (2011), Diyarbakır'da 5-6 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'ndaki sunumu, İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.

Şirin, Tolga (2014), *"Bir İhtimal Daha Var O da Ölmek mi Dersin (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikayeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler)"*, 13/11/2014 tarihinde düzenlenen 6. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu'nda sunulan bildiri.

Topçu, Eral (2009),*"Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı"*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Turhan, Evren ve Hatice Özmen Çağatay ve Abidin Keçeci (2015) *"Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır vadisi Örneği"* 4.Su yapıları Sempozyumu.

Türmen, Rıza (2014), 17 Ocak 2014 tarihinde yapılan Kent ve Çevre Davalarında Ehliyet ve Menfaat konulu Sempozyum'daki sunumu, Yayına Hazırlayan: Musa Toprak, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Washbourne, Neil, ve Willemijn Dicke, (2001),*"Dissolving Organization Theory? Narrative Analysis of Water Management"*, Int. Studies of Mgt-Org. Cilt:31, Sayı:3 Sonbahar.

Williams, Meline (2007) "*Privatization and the Human Right to Water: Challenges fort he New Century",* Michigan Journal of International Law, Cilt: 28, Sayı:2.

Yalçın, Lütfi ve Musa Gök, *"Su Hakkının Bir Temel İnsan Hakkı Olarak Tanınma Süreci ve Türkiye'de Uygulanabilirliği",* 25-26 Ekim 2013 tarihlerinde Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde düzenlenen 5. Kamu Politikaları Çalıştayı'nda sunulan *"Temel İnsan Hakkı Olarak Su: Dikili Belediyesi Örneği"* başlıklı çalışmanın gözden geçirilmiş hali, Memleket/Siyaset-Yönetim Dergisi, 2013/19-20.

Yavuz, Şahinde ve Özlem Şendeniz, HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği, Feminist Eleştiri, Cilt: 5 , Sayı : 1.

Yeldan, Erinç (2002), "*Dünya Sosyal Forumu'nun Ardından",* Birikim, Mart 2002, Sayı: 155.

Yıldırım, Engin (2014), Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet), Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 31.

Yılmaz, Aslı (2008), *"Dünya Bankası ve Su Politikası"*, Toplum ve Hekim, Cilt:23, Ocak-Şubat 2008, sayı: 1.

Yılmaz, Aslı (2009), *"Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik, Katılım",* Memleket, Cilt: 4, Sayı : 10.

Yılmaz Turgut, Nükhet (2010), *"Çevre Hakkı- Kurumsal ve Ampirik Çerçeve, İlgili Temel Kavram ve İlkeler: Yargının Rolü"*, 11 Mayıs 2010 tarihinde düzenlenen Danıştay ve İdari Yargı Günü, 142. yıl Sempozyumu'ndaki bildiri.

RAPORLAR, SÖZLEŞMELER VE DEKLARASYONLAR

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Yayına Hazırlayanlar: **Yamaner,** Melike Batur, A. Emre Öktem, Bleda Kurtdarcan ve Mehmet C. Uzun, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

25/6/1993 tarihli Viyana Bildirgesi.
https://www.ohchr.org/EN/PrfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx

Aarhus Sözleşmesi
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf

Agenda 21, Rio Declaration, 18.bölüm, http://www.un-documents.net/a21-18.htm erişim tarihi: 27/5/2019.

Avrasya İncelemeleri Merkezi avim.org.tr http://avim.org.tr/tr/Analiz/ARAL-DENIZI-HAVZASI-GUNCEL-DURUM-VE-CEVRE-SORUNLARI erişim tarihi: 27/5/2019.

food-water watch 2009 raporu, “Dried Up Sold Out - How to World Bank’s Push for Private Water Harms the Poor”, s.13 https://www.foodandwaterwatch.org/annual-report erişim tarihi: 27/5/2019.

Implementing the World Bank Group Infrastructure Action Plan, 2003 http://documents.worldbank.org/curated/en/818791468781815152/ erişim tarihi: 27/5/2019.

Türk Mühendisler ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), “Küresel Su Politikaları ve Türkiye” Raporu, Mart-2009.

Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018.

Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri (2014), Türkiye Barolar Birliği.

Water Resources Sector Strategy – Strategic Directions For World Bank Engagement, The World Bank, Washington D.C., 2004.

World Bank - Water Resources Management, Washington: International Bank for Reconstruction and Development, 1993 http://documents.worldbank.org/ erişim tarihi: 27/5/2019.

World Development Report 1992, New York: Oxford University Press, Second Printing 1993, s.45-49, 98-113 http://documents.worldbank.org/curated/en/ erişim tarihi: 27/5/2019.

INTERNET KAYNAKLARI

https://www.amerikaninsesi.com/a/fındikli-yalniz-hes-degil-simdi-de-maden-baskisi-altinda/4802089.html

https://www.internationalrivers.org/history-accomplishments erişim tarihi: 27/4/2019

https://www.internationalrivers.org/resources/declaration-of-curitiba-affirming-the-right-to-life-and-livelihood-of-people-affected-by erişim tarihi: 27/4/2019

http://www.freshwateraction.net/content/about-us-0 erişim tarihi: 27/5/219

http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=2957 erişim tarihi: 29/4/2019

https://www.tmmob.org.tr/icerik/suyun-ticarilestirilmesine-hayir-platformu-forum-panel-etkinligi-gerceklesti erişim tarihi: 29/4/2019

http://www.fame2012.org/en/reviews/our-mission-statement-what-is-fame/ erişim tarihi: 29/4/2019

http://documents.worldbank.org/curated/en/940261468325788815/pdf/multi-page.pdf erişim tarihi: 27/5/2019

http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklarina%20Dair%20Sozlesme.pdf erişim tarihi: 4/5/2019

http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklarina%20Dair%20Sozlesme.pdf erişim tarihi: 4/5/2019

https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html erişim tarihi: 5/5/2019

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm Sözleşmenin 28. maddesi erişim tarihi: 5/5/2019

https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html erişim tarihi: 5/5/2019

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/ak/turkce/009_tur.pdf erişim tarihi: 5/5/2019

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf erişim tarihi: 5/5/2019

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf 14. madde erişim tarihi: 5/5/2019

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf erişim tarihi: 5/5/2019

https://www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, erişim tarihi: 11/5/2019

http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/3/0743/a/743sk-04.htm#641 erişim tarihi: 22.5.2019

International Water Resources Association - https://www.iwra.org/about-us/ erişim tarihi: 10/4/2019

Köy İçme Suları Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7478.pdf erişim tarihi: 23/5/2019

OECD Competition and Regulation in the Water Sector 2004, s.163, https://www.oecd.org/daf/competition/sectors/33691325.pdf erişim tarihi: 30/4/2019

The Campaign Against Water Privatisation in Italy: Democratising Water fro Below,https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/gobacit/Emanuele%20Lobina.pdf erişim tarihi: 25/4/2019

World Bank, Water Supply and Sewerage Sector Woring Paper, October 1971, s.5, http://documents.worldbank.org/curated/en/389471468739282769/Water-supply-and-sewerage erişim tarihi: 27/5/2019

HABERLER VE BASIN AÇIKLAMALARI

Barlow, Maude *"Access to Clean Water is Most Violated Human Right",* The Guardian, 27/7/2010 tarihli, https://www.theguardian.com/commentisfree/cif-green/2010/jul/21/access-clean-water-human-right, erişim tarihi: 11/5/2019.

BBC News Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150225_gch_aral_denizi erişim tarihi: 27/5/2019.

Cumhuriyet gazetesi, 13/3/2009 tarihli "5.Dünya Su Forumu: Amaç suyun ticarileştirilmesi mi?" başlıklı yazıdan. erişim tarihi: 25/5/2019

DEKAP Sözcüsü Ömer Şan'ın 28/5/2014 tarihinde yayımlanan açıklaması.

Hauter, Wenonah (2011) "*Victory in Italian Referandum an Inspriation for Water Justice Mowements"*, 14.6.2011 tarihli basın açıklaması, Food and Water Watch, https://www.foodandwaterwatch.org/ erişim tarihi: 26/4/2019

Hürriyet gazetesi, 29/3/2010 tarihli

https://yesilgazete.org/blog/2017/09/18/hes-mucadelesi-sonuc-verdi-alakirda-iki-hesin-lisansi-iptal-edildi/ erişim tarihi: 25/5/2019

Milliyet gazetesi, 15/11/1993 tarihli

Mining Working Group'un Zirve sonrası Basın Açıklaması, Aktaran Su Hakkı, 6/8/2015, https://www.suhakki.org/2015/08/su-ve-hifzissihha-hakki-2015-sonrasi-kalkinma-ajandasina-girdi/ erişim tarihi: 11/5/2019

MAHKEME KARARLARI

AİHM'nin 9/12/1994 tarihli 16798/90 başvuru nolu kararı
https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Environment_TUR.pdf

AİHM'nin 10/11/2004 tarihli 46117/99 başvuru nolu kararı, https://hudoc.echr.coe.int/

AİHM'nin 19/6/2018 tarih 25680/05 sayılı Bursa Barosu Başkanlığı ve diğerleri – Türkiye kararı, Kararın özet çevirisi,
https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/duyuru-201829-80084 (Av. Gamze Karaduan Nejat)

AYM'nin 26/1/2012 tarih 2011/6 – 2012/16 sayılı kararı.

AYM'nin 10/3/2016 tarihli, 2013/5974 nolu Mehmet Bolat ve Diğerleri başvurusu kararı

AYM'nin 12/12/2018 tarihli 2015/11709 nolu Ahmet Bilgin ve Diğerleri başvurusu kararı

AYM'nin 25/12/2018 tarihli, 2014/14359 nolu, Demirdöven Köyü Tüzel Kişiliği ve diğerleri başvurusu kararı

AYM'nin 1/2/2018 tarih 2014/4686 sayılı kararı.

Ankara 3. Tüketici Mahkemesi'nin 16/5/2016 tarih2015/711-2016/645 sayılı kararı.

Ankara 5. İdare Mahkemesi'nin 28/9/2009 tarih 2009/398-1104 sayılı kararı

Bursa 1. İdare Mahkemesi'nin 27/4/2017 tarih ve 2017/599 – 713 sayılı kararı

Bursa 3. İdare Mahkemesi'nin 15/10/2010 tarih 2009/44 – 2010/855 sayılı kararı

Danıştay 6. Dairesi'nin 26/11/2002 tarih 2002/4839 – 5652 sayılı kararı

Danıştay 6. Dairesi'nin 13/5/2019 tarih ve 2019/2714-4055 sayılı kararı

Danıştay 8. Dairesi'nin 20/5/2013 tarih ve 2010/152 - 2013/4018 sayılı kararı

Danıştay 10. Dairesi'nin 7/10/2015 tarih 2012/2965 – 2015/4062 sayılı kararı

Danıştay 10. Dairesi'nin 21/11/2018 tarih ve 2017/2194 – 2018/3609 sayılı kararı

Danıştay 14. Dairesi'nin 23/2/2016 tarih 2015/4429 – 2016/1079 sayılı kararı

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 21/5/2018 tarih 2016/2928-2463 sayılı kararı

Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi'nin 8/1/2015 tarih 2015/4364 – 4525 sayılı kararı.

Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 15.Hukuk Dairesi'nin 1/4/2019 tarih 2018/1304- 2019396 sayılı kararı.

Isparta İdare Mahkemesi'nin 13/7/2018 tarih ve 2018/187-988 sayılı kararı.

Kahramanmaraş İdare Mahkemesi'nin 7/5/2015 tarih 2014/112-2015/518 sayılı karar.

Konya 1. İdare Mahkemesi'nin 27/1/2012 tarih ve 2010/913 – 2012/70 sayılı kararı

Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin 8/11/2010 tarih ve 2010/13716 -2010/18359 sayılı kararı

Yargıtay 3. Hukuk Dairesinin 6/3/2013 tarih ve 2013/2624 -2013/3802 sayılı kararı

Yargıtay 3. Hukuk Dairesi'nin 17/5/2018 tarih ve 2016/18955-2018/5398 sayılı kararı.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 9/4/2019 tarih ve 2018/4095 -2019/2129 sayılı kararı.

ÖZGEÇMİŞ

Murat Perçin 1969 yılında Zile'de doğdu. İlkokulu Balıkesir ve Siirt, ortaokulu ve liseyi Diyarbakır, Eskişehir ve Ankara'da okudu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1990 yılında mezun oldu. Stajının ardından 1994 yılında Kırşehir'in Akçakent ilçesinde Hakimlik mesleğine başladı. Daha sonra sırasıyla Lice, Sivrihisar, Kuşadası, Sakarya, Milas Hakimi olarak görev yaptı. 2016 yılında İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi üyeliğine atandı ve halen bu görevi sürdürüyor. Eşi Feride Perçin aynı zamanda meslektaşıdır ve Eren İsmail adında bir oğlu vardır.